

5

mei 2011

kunstzone

Tijdschrift voor kunst en cultuur in het onderwijs



Thema: Kunst en
experiment

Aan deze Kunstzone werkten de volgende vakverenigingen mee

BDD

Beroepsvereniging Docenten Theater en Drama
Secretariaat & Administratie,
Postbus 178, 8260 AD Kampen
info@docentendrama.nl,
www.docentendrama.nl

NBDK

Nederlandse Beroepsvereniging van Danskunstenaars
Bureau NBDK:
Postbus 1225, 1500 AE Zaandam
Tel. (06) 39452989/(06) 39452988
administratie@nbdk.nl
www.nbdk.nl

VKAV

Vereniging Audiovisuele Educatie
Zwanenkamp 275, 3607 SE Maarssen
nieuws@vkav.nl,
www.vkav.nl

VLLT

Sectie Nederlands Vereniging Leraren Levende talen
Binnenhof 62, 1412 LC Bussum
Tel. (035) 6783254
bureau@levendetalen.nl
www.levendetalen.nl -> Talensecties -> Nederlands

VLS

Vereniging Leraren Schoolmuziek
Vereniging Onderwijs Kunst & Cultuur
Secretariaat:
Kluppelshuizenweg 32, 7608 RL Almelo
Tel. (0546) 491745
info@vls-cmhf.nl
www.vls-cmhf.nl
Opzegtermijn: ieder jaar schriftelijk voor 1 oktober

VONKC

Vereniging Onderwijs Kunst en Cultuur
Secretariaat:
Kluppelshuizenweg 32, 7608 RL Almelo.
Tel. (0546) 491745
info@vonkc.nl,
www.vonkc.nl
Opzegtermijn: ieder jaar schriftelijk voor 1 november

Collega's, pas op uw tellen! Ik vertel u geen nieuws: het bezuinigingsspook waart rond en de kaasschaafmethodes worden niet geschuwd. Vaak is het niet eens een kaasschaaf, maar meer een wortelkanaalbehandeling zonder verdoving. De kwestie Cultuurkaart is een goed voorbeeld. Het ministerie wil graag prioriteit voor het taal- en rekenonderwijs. Dat is mooi, maar de scholen krijgen daar geen faciliteiten voor, alleen de opdracht. Daarnaast moet er bezuinigd worden. Er is paniek en directies springen alle kanten op. De resultaten vertaald in voornemens, vliegen ons om de oren. Ik hoor van scholen die zomaar ineens het voornemen meedelen om 'de tabel aan te passen' en zo ruimte voor taal- en rekenbeleid te realiseren (lees: knippen in het aantal uren voor de kunstvakken).

Er zijn scholen die klassen samenvoegen of vakken aan elkaar koppelen zodat de keuze voor het ene vak automatisch betekent dat het andere vak niet gekozen kan worden. Zo zullen er nog wel meer zaken zijn die spelen. Wonderlijk genoeg, of misschien juist niet, zijn bij dit soort zaken bijna altijd de kunstvakken betrokken en blijkt na het optrekken van de kruitdampen dat het bijna altijd de kunstvakken zijn die aan het kortste eind trekken. Hmmm, waar heb ik dat meer gehoord?

Tijd om echt de vinger aan de pols te houden. Op de link www.infowms.nl > Medezeggenschap > De Wet > Instemming of advies kunt u in ieder geval haarfijn lezen op welke wijze uw medezeggenschapsraad met deze zaken om kan gaan. Betreft het zaken die met uw leerplan te maken hebben, dan is bijvoorbeeld instemming nodig. Kijk goed waaronder wijzigingen vallen en laat u niets wijs maken. Bij twijfel, raadpleeg uw vakbond. Die hebben meer met dit bijltje gehakt.

DEFCON 3

Colofon

KUNSTZONE

Tijdschrift voor kunst en cultuur in het onderwijs
NUMMER 5, mei 2011
Kunstzone wordt uitgegeven door Stichting Kunstzone.

HOOFD- EN EINDREDACTIE

Ruud van der Meer
meervdr@home.nl
Jan Verschaeren
jhav7608@xs4all.nl

REDACTIE

Jan van Gemert
Olga de Kort-Koulikova
Saskia van der Linden
Twan Robben
Paul Rooyackers
Thea Vuik

Wil & Hans Weikamp
Janneke van Wijk

VERKOOP ADVERTENTIES

Jan Verschaeren
Kluppelshuizenweg 32
7608 RL Almelo
tel. (0546) 491745
jhav7608@xs4all.nl

VORMGEVING EN DRUK

Drukkerij Libertas
Bunnik
www.libertas.nl

kunstzone

Abonnementen:

binnenland € 49,75
buitenland € 72,50

Het abonnementsjaar loopt van 1 januari t/m 31 december.

Opzegtermijn: ieder jaar schriftelijk voor 1 november.

Uw zomervakantie ligt ook serieus onder vuur. De adviezen van de commissie Cornielje in 2008 hebben zich vertaald in een wetsvoorstel waarin geregeld wordt dat leraren VO een week vakantie mogen gaan inleveren. Ik vraag me af of dat in het bedrijfsleven ook zomaar kan. U heeft het te druk. Nou, dan halen we die druk weg door wat vrije tijd weg te nemen (waar u overigens zelf wekelijks voor overwerkt), zodat u wat meer op school kunt zijn. Ik denk dat, op zijn Haags gezegd, 'de pleuris zou uitbreken'. Excuseer de taal, maar ik ben verbijsterd. Ik kijk ook verbijsterd over onszelf. Is er nu niemand die opstaat en zegt dat we een aantal zaken gewoon niet pikken? Zijn we zo mat en murw dat het ons niets meer doet? Kennelijk wel. Ik zie behalve bij *Leraren in Actie* nergens tekenen die er op wijzen dat iets of iemand in actie komt. Triest.

Dan toch maar eens kijken naar vrolijker zaken. Die vindt u in deze Kunstzone. Wij kijken naar *Kunst en experiment*. Natuurlijk is het experiment een vast onderdeel in het beeldend proces van onze leerlingen, maar er ligt nog een wereld te ontdekken. Met name in de digitale sfeer gebeuren wonderlijke zaken. Tijd om mijn pessimisme terzijde te leggen en u, gekoesterd door de lentezon, tijd te gunnen om u te verliezen in de wonderlijke wereld van kunst en experiment. Veel plezier.

Ruud van der Meer

STICHTING KUNSTZONE
Jan Verschaeren
Kluppelshuizenweg 32
7608 RL Almelo
info@kunstzone.nl
www.kunstzone.nl

© STICHTING
KUNSTZONE
Niets uit deze uitgave mag
worden verveelvuldigd
en/of overgenomen zonder
schriftelijke toestemming
van de uitgever.

ISSN: 1570-7989

Omslag:
**Scène uit 'Een
indiaan een huis'**
Foto: Frans van
Lokven
Zie: 'Theater met
een ontmoeting'

Inhoud

Thema: Kunst en experiment

Onderzoek in de kunst is experimentele kunst	
Een kunstwerk beleven en ervaren	4
Theater met een ontmoeting	
Experimenteel drama met interactie met het publiek	7
Remix Cultuur	
Onderwijskundige uitdagingen van de Remix-cultuur	8
What's your story?	
Betekenis geven aan beeld en beeldcultuur in een podcast	10
Laat maar zien!	
Hoe exposeer je leerlingwerk?	12
Artemis experimenteert met oervorm	
Interactief, experimenteel drama in een trailer	15
Veranderend straatbeeld, veranderend wereldbeeld	
Nieuwe gebruiksmogelijkheden voor smartphones	16
Digitale trends 2011	
Wat staat ons op ICT-gebied allemaal te wachten?	18
Persoonlijke research and development	
In het FabLab experimenteren met maakbaarheid	20
Digital Art Lab	
Digitale experimenten met kunst	22
Dans als experiment op school	
Dans buiten de theaters	24
Mixlessen op het Cals College	
Integratie van kunstvakken op het Cals College te Nieuwegein	26
Muziek en experiment	
Bij muzikaal spel hoort experiment	29
Wij gaan digitaal! En u?	
Tweede studiedag van de beatsNbits Academy	30
Blazersklas op school	
Voordelig alternatief voor de traditionele muziekles	32
SonOrb klankinstallatie	
Klankinstallatie voor spelend leren componeren	34
Spelen in de Klankspeeltuín	
Spelend leren componeren	35
Sax voor dove oren	
Ontwikkelingen bij muziekeducatie voor doven en slechthorenden	36
Digizone	12
Rechtsbijstand voor VLS- en VONKC-leden	21
@Web: The sky is not even the limit :-)	31
VLS-leden bereiden de toekomst voor	37
Besprekingen CSE's Kunstvakken 2011	38
Stampende Stilte in Wolvega	40
Belevingswereld: Schwärmerisch (licht begeestert)	42
Actief met CKV	43

Onderzoek in de kunst

Godfried-Willem Raes

Recente ontwikkelingen in vooral het hoger kunstonderwijs in geheel Europa hebben het denken over zowel als de praktijk van onderzoek in de kunst in een stroomversnelling gebracht. De achterliggende reden is eenvoudig: academisch hoger onderwijs, technisch zowel als zuiver wetenschappelijk, kan slechts aanspraak maken op de titel academisch, voor zover het gesteund is op wetenschappelijk onderzoek en voor zover binnen die instellingen ook eigen onderzoek plaatsgrijpt. Onderwijs dat vooral bestaat uit het aanleren van vaardigheden is om die reden dan ook niet academisch: het is ambachtelijk.

In heel wat Europese landen heeft men ervoor geopteerd - mede naar Angelsaksisch model - ook het hoger kunstonderwijs onder te brengen in het academisch onderwijs. En, precies hiermee heeft men zich naast hilarische toestanden - is het 'doceren' van trompet of viool niet lachwekkend? - onvermijdelijk een groot probleem op de hals gehaald. Dat probleem geldt alle sectoren van het artistiek onderwijs: beeldende kunst, muziek, performing arts evenals voor literatuur, waarvoor evenwel zo goed als nergens een opleiding bestaat. Sedert enkele jaren is onderzoeksbekwaamheid een van de onderwijsdoelstellingen geworden en wordt geleidelijk aan ook de promotie op proefschrift (het doctoraat) een *conditio sine qua non* voor het verkrijgen van een vast docent-

schap in de instellingen voor hoger kunstonderwijs.

Onderzoek in de kunst is natuurlijk niet hetzelfde als onderzoek over kunst. Dit laatste immers, is het domein van de kunstwetenschap, sedert jaren een vast bestanddeel van onze universitaire opleidingen. Het academische daarvan wordt zelden betwijfeld, ook al kan die kunstwetenschap in haar aanspraken op wetenschappelijkheid worden betwist op grond van het artefactische van haar studieobject. Het betreft immers artefacten van de mens zelf waarop dat onderzoek maar al te vaak een rechtstreekse invloed heeft. Die betwistingsgrond nadert het evidente wanneer kunstenaars - vooropgesteld dat ze daartoe

Godfried-Willem voor een deel van zijn robotorkest



**Thema:
Kunst en
experiment**

is experimentele kunst

enige competentie zouden hebben - kunstwetenschap zouden gaan beoefenen. Het subject-object onderscheid wordt dan dermate vaag dat de onderzoeksresultaten louter egotisch kunnen worden. Een kunstenaar kan zijn eigen werk wel degelijk en volstrekt legitiem als onderwerp nemen van allerlei bespiegelingen, maar nooit kan het een valabel onderwerp zijn van academisch onderzoek. Het is duidelijk dat met het academisch maken van het kunstonderwijs niet kan zijn bedoeld het te koppelen aan, laat staan te versmelten met, de kunstwetenschappen. Blijft de hamvraag: onderzoek in de kunst.

Onderzoek impliceert automatisch dat er iets is dat wordt onderzocht en ook, dat er omtrent

dat iets een vraag, een probleem bestaat. Maar, niet alles kan onderwerp van onderzoek zijn: de vereiste dat er een rationele methode van onderzoek bestaat en dat de resultaten een verifieerbaar verschil uitmaken zal zich zeker opdringen. In tweede instantie komt daarbij dat datgene wat wordt onderzocht ook problematisch moet zijn en dat het probleem ook een aantoonbaar belang moet hebben. Dat belang moet beslist dat van het individu van de onderzoeker overstijgen. De schilder die worstelt met het perspectief, de componist die gewrongen zit met problemen van orkestratie... hij zoekt wel, maar onderzoekt niet. Dat is en blijft een fundamenteel onderscheid. Het scheppen van kunst, de beoefening ervan, hoe voortreffelijk ook, kan men niet zomaar laten samenvallen met het onderzoek in de kunst. Kunst en onderzoek vallen niet samen, maar kunnen wel samengaan.

Kunst nu, die niet problematisch is, kunst die dus niet iets onderzoekt, kan mijns inziens nauwelijks kunst worden genoemd, omdat ze zich dan tot louter reproductieve, hooguit wat interpretatieve, ambachtelijkheid zou beperken. Hierbij worden we gedwongen een ietwat meer restrictieve definitie van het kunstbegrip te hanteren dan wat in de common sense opvatting gebruikelijk is. De kunstenaar die zich tot ambachtelijkheid beperkt, is dan zoiets als een laborant die geheel volgens de recepten, regels en rituelen, kolven, weegschalen en reagentia hanteert, maar dat zou doen zonder vraagstelling, zonder enig hem duidelijk doel. Of, zoals een musicus die zo goed als mogelijk via zijn motoriek, al dan niet bemiddeld via een speeltuig, een gegeven partituur poogt te verklanken ter verstrooiing van zijn medemens. Relevante kunst, kunst met een relevante probleemstelling, is dan ook, in de lijn van deze redenering, van nature uit experimenteel. Het probleem, de vraag, is haar belangrijkste drijfveer. Wat dit betreft is er dan ook geen enkel fundamenteel verschil tussen kunst en wetenschap. Het grote verschil zit enerzijds in de rigiditeit van de onderzoeksmethode en anderzijds in de aard van de problemen die in kunst worden onderzocht. Wat het eerste betreft, de rigiditeit van de onderzoeksmethode, wijzen we erop dat de experimentele kunstenaar in de laatste kwarteeuw heel wat vooruitgang heeft geboekt en wel degelijk aansluit bij methodes van eigentijds wetenschap-



Het robotorgel Bomi van Godfried-Willem Raes

pelijk onderzoek. Getuige daarvan het bestaan van wetenschappelijke tijdschriften zoals *Computer Music Journal*, *Leonardo* en *Organised Sound*. Wat het laatste betreft, de aard van de onderzochte problemen, hebben die problemen in de eerste plaats te maken met wat ik - ruim opgevat - expressie zou willen noemen. Experimentele kunst zoekt naar en ontwikkelt expressiemiddelen. Worden de onderzoeksresultaten belangwekkend genoeg bevonden, dan worden de artistieke resultaten waarin zij zijn ingebed, gewoonweg kunst. De loutere hanteling van expressiemiddelen, hoe nieuwerwets ook, volstaat hier geenszins om van onderzoek te spreken. Deze expressiemiddelen kunnen erg individueel en specifiek zijn, maar evenzeer algemeen bruikbaar en relevant voor vele anderen die met gelijkaardige expressieproblemen te maken hebben. De ontwikkeling van expressiemiddelen gebeurt inderdaad in aller eerste plaats binnen de kunst zelf. Immers, alleen binnen de kunst zelf kunnen zij worden geëvalueerd. Tenminste, wanneer het om experimentele kunst gaat.

Expressie is echter geenszins het unieke terrein van de kunst! Ook een wetenschappelijk onderzoeker moet uiteindelijk expressiebekwaam zijn. Als hij dat niet is, kan hij niet eens zijn onderzoeksresultaten naar voren brengen op het forum waarbinnen hij uiteindelijk wordt afgetoetst. Voor de 'leesbaarheid' van zijn expressie is uiteraard communicatiebekwaamheid noodzakelijk. In het geval van wetenschap is daarbij een zo groot mogelijke eenduidigheid wenselijk. Wanneer het echter gaat om expressie van affecten en/of concepten, dan is in eerste plaats vereist dat die expressie bij diegenen tot wie zij mogelijk is gericht, ook affecten en/of concepten weet op te roepen. Eenduidigheid is hier niet noodzakelijk een vereiste, hoewel er een hoge mate van gelijklopendheid kan bestaan. Dat die bestaat, blijkt overigens uit het simpele feit dat heel wat kunstuitingen door grote groepen mensen



op een gelijkaardige wijze worden geduid. Een requiem is geen vrolijke dansmuziek.

Kunst is als het ware voor-talig, omdat zij de conventionele semantiek vooraf gaat of minstens verlegt. Daarom kan haar syntax ook niet in een systeem van vaste regels worden vastgelegd, laat staan voorgeschreven. De voortaligheid van artistieke expressie maakt dat zij als kunst per definitie begaan moet zijn met een zoeken naar een adequate syntax en daarvoor alleen al experimenteel moet zijn. Die adequate syntax komt in eerste plaats tot uiting in de samenhang van de vorm: de architectuur van het kunstwerk. Wat de hoedanigheid van die vorm ook is, zij kan slechts worden getoond en gegeven door realisatie in een materieel of energetisch substraat. De productie van vorm in dit substraat vergt van dit laatste opnieuw een zekere geschiktheid die niet a priori is gegeven. Onderzoek in de kunst is dan ook in de eerste plaats begaan met de ontwikkeling van substraten of middelen, waarin en waarmee de syntax zo optimaal mogelijk realiseerbaar is. Uiteraard behoort ook het experimenteel onderzoek naar bewerkingsmogelijkheden van die substraten, inclusief de ontwikkeling van werk- en speeltuigen, tot dit onderzoek in de kunst.

Het grote verschil tussen wetenschappelijk onderzoek en onderzoek in de kunst, schuilt hierin dat dit laatste onderzoek geen samenhangende theorie bouwt waarbinnen en in functie waarvan aanvankelijke hypothesen als stellingen worden bewezen. Het onderzoek in de kunst, experimentele kunst, hoeft niets te bewijzen. Het moet aantonen, demonstreren, mogelijkheden verruimen en, zo mogelijk, overtuigen.

Nu kan natuurlijk opgeworpen worden dat dit soort artistiek onderzoek geheel overbodig is, aangezien de kunst in vroegere tijdvakken ook

niet hand in hand ging met artistiek onderzoek. Dit nu, betwijfelen we ten zeerste. Meer nog, we zijn van mening dat tot een heel eind in de 19e eeuw een substantieel deel (en dan in eerste plaats dat deel waarmee ook vandaag de geschiedenissen van de kunst worden gestoffeerd) van de kunstproductie in de kiem wel degelijk steunde op onderzoek, maar dat die band in de 19e eeuw grotendeels is verloren geraakt onder druk van de algehele kapitalisering van de kunstproductie, waarbij deze in hoge mate tot vulgaire en reproduceerbare koopwaar is geworden. De vermarkting van de kunst. Inderdaad, het is beslist niet in het maakwerk van Johann Strauss noch in de productie van Jimi Hendrix, Herman van Veen of Radiohead (de voorbeelden zijn volstrekt arbitrair geplukt uit de commerciële muziek) dat we een gedreven artistiek onderzoek kunnen ontwaren. Het is toch minstens aberant te noemen dat uitgerekend waar de eigentijdse mens zich uitdrukt, hij dat zou doen door imitatie van overgeleverde voorbeelden (de lijken-cultuur van de klassieke muziekwereld) en met gebruikmaking van werktuigen en expressiemiddelen stammend uit een verleden, waarin er nog wel onderzoek in de kunsten was. Een gezonde eigentijdse cultuur ontwikkelt zelf de expressiemiddelen adequaat voor haar expressieve behoeften en daarvoor is permanent onderzoek in de kunsten essentieel. Het op reproductie gerichte historicisme staat aan de vooravond van zijn opdoeking. We zijn daar niet rouwig om.

Wil men ruimte scheppen voor echt onderzoek in de kunst, dan is de eerste voorwaarde daartoe het scheppen van permanente kunstlaboratoria: vrijplaatsen van waaruit experimentele kunst aansluiting kan vinden bij haar eigentijdse omgeving en de middelen die zowel door wetenschap als technologie binnen die omgeving worden aangereikt. Het belang van die bruggen en de interdisciplinariteit die

ervoor noodzakelijk is, kan niet genoeg worden beklemtoond: het is toch ziekelijk en aberant dat het gros van alle canonieke expressiemiddelen waarvan de hantering in onze onderwijsinstellingen nog ambachtelijk wordt onderwezen, stammen uit historische tijdvakken die minstens een tot vijf eeuwen achter ons liggen. Alsof die eigen tijd geen middelen en inzichten zou voortbrengen die als basis kunnen dienen voor heel wat adequater expressiemiddelen. Voor wie dit niet direct in zijn algemeenheid doorheeft, komt het erop neer dat we ons terdege afvragen hoe en waarom onze conservatoria nog steeds onderricht geven in het bespelen van violen, fagotten, hobo's, en slechts bij uitzondering in de hantering van eigentijdse muzikale expressiemiddelen, laat staan in hun bouw en ontwikkeling.

Utopisch denkend, geloof ik dat het integrale hoger kunstonderwijs zou moeten samenvallen met een conceptie van dergelijke permanente laboratoria. Nu bestaan zo'n laboratoria in eerste aanzet wel. Onze kennis ter zake is beperkt tot het domein van de muzikale expressiemiddelen, een gebied waarvoor door de overheden in heel Europa in de laatste jaren met mondjesmaat middelen werden vrijgemaakt. Dat is uiteraard een logisch gevolg van de uitvoering van de Bologna-akkoorden, waarbij alle academisch onderwijs aan onderzoek - en dus aan middelen daarvoor - moet worden gekoppeld. Een voorlopersrol wat dit betreft speelde beslist de Gentse Stichting Logos, waar al meer dan veertig jaar gewerkt wordt aan bouw en ontwikkeling van nieuwe instrumenten, inclusief een geheel robotorkest.

Voorlopig echter, wil ik alleen pleiten voor zulke laboratoria als academische eilandjes, als vertrekpunt van onderzoek in de kunst, die daarbij uitsluitend als experimentele kunst is verstaan.

Emilie de Vlam bedient met lichaamsbewegingen het robotorkest



Besturingselectronica voor de automatische cello Aei

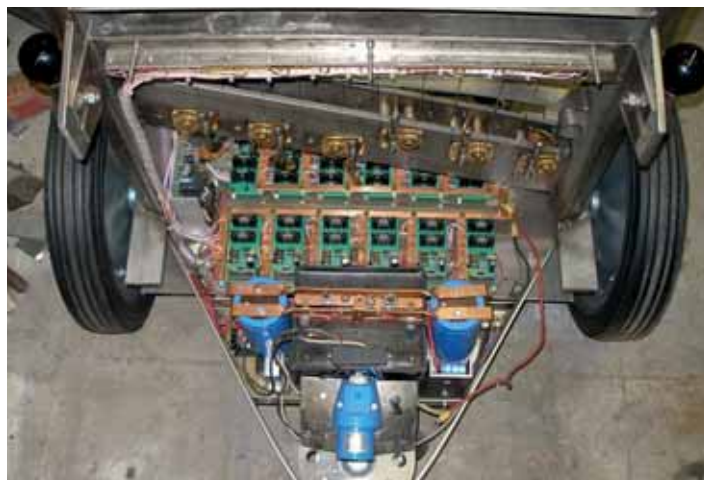




Foto: Frans van Lokven

Theater met een ontmoeting

Henk Langenhuijsen

Een belangrijk onderdeel van *Een indiaan een huis*, een theatervoorstelling over autisme, is de pow-wow, een bijeenkomst van wijze indianen die samen spreken over levenservaringen. Een interactief gedeelte waarin theatergroep Bint het publiek prikkelt en uitnodigt om met elkaar in gesprek te gaan. Als relatief buitenbeentje zonder directe ervaringen met een stoornis binnen het autistisch spectrum was dat een bijzondere ervaring.

Zorgtheater en vormingswerk komen doorgaans niet meer in het theatercircuit terecht, waar de autonome kunstenaar hooguit zijn persoonlijke engagement belicht. Ook *Een indiaan een huis* wordt vooral gespeeld op scholen voor hulpverleners, docenten en ouders met een zorgvraag. Maar het stuk, met Annelies van Wieringen als regisseur, maakt ook duidelijk dat daar niets mis mee is en dat starten vanuit een opvoedkundig probleem met als hoofddoel bezoekers met elkaar in contact brengen, ook een aspect van theater is.

De voorstelling is ontstaan via gesprekken met ouders en docenten die dikwijls moeite hebben met een kind met autisme en het onvoorspelbare, soms moeilijk te begrijpen gedrag. Hetty Willems (38), die in de kinderpsychiatrie werkzaam was en daarnaast een theateropleiding volgde, heeft Bint samen met Bartelijn Ouweltjes opgericht. Een voorstelling over ADHD ligt in het verschiet.

In de voorstelling maken we kennis met Casper die alles van indianen weet en de veertjes van zijn indianentooi keurig ordent. Overzichtelijkheid is belangrijk. Maar zijn aparte 'indianengedrag' veroorzaakt ook onrust en onzekerheid, vooral bij de moeder die het allemaal maar alleen moet zien te rooien, dikwijls zonder adequate adviezen van hulpverleners.

Theater is altijd een ontmoeting, maar dankzij een vlotte, soms ook geestige encensering en vooral dankzij de pow-wow is deze theaterervaring ook een zinvol experiment.

Ga voor meer informatie naar www.tgbint.nl.



In dit artikel wijst Emiel Heijnen op culturele verschuivingen in het informatietijdperk die leiden tot nieuwe visies op individualiteit, copyright en creatieve productie. Aan de hand van voorbeelden van theoretici en actuele kunstenaars wordt ingegaan op de huidige remix-cultuur en de didactische uitdaging waar kunstdocenten voor staan.



Remix Cultuur

Van couch potato tot piraat

Emiel Heijnen

Michiel Schwartz & Joost Elffers - Logo van het sustainisme (2011)



Christian Marclay - Stills uit The Clock (2010)

Het onlangs verschenen manifest *Sustainism is the new modernism* (Schwarz & Elffers, 2011) wil de cultuur van dit prille millennium vangen onder een nieuw begrip. Sustainisme staat niet alleen voor duurzaamheid (*sustainability* in het Engels), maar ook voor een cultuur van (digitale) netwerken, uitwisseling en diversiteit. Lokaal en globaal zijn geen tegenstellingen in het sustainistische denken: De 24/7 verbonden wereldburger waardeert kleinschalige lokale kwaliteiten des te meer.

Na het individualistische, hiërarchische modernisme en het gefragmenteerde post-modernisme breekt nu volgens auteurs Michiel Schwarz en Joost Elffers het netwerk-tijdperk van het sustainisme aan. Of sustainisme het werkelijk gaat schoppen tot benaming van een brede beweging, is moeilijk te zeggen. Het manifest is in elk geval trefzeker in het benoemen van indicatoren die je terugziet bij veel theoretici die de culturele ontwikkeling van de laatste tien jaar proberen te duiden. Ook in de *convergence culture* van Jenkins (2006), de *remix culture* van Lessig (2008) en het *altermodernisme* van Bourriaud (2009) spelen begrippen als communicatie, kennisdeling, hergebruik en interdisciplinariteit een belangrijke rol. Het driedimensionale klaverblad - symbool van het sustainisme - drukt het allemaal uit: cyclisch in plaats van lineair, open netwerk in plaats van hiërarchie, collectief in plaats van individueel.

Om uitdrukking te geven aan de nieuwe tijdsgeest wordt het sustainisme manifest uiteraard uitgebracht onder een *Creative Commons*-licentie. In dit geval betekent het dat dit manifest gedownload en gedeeld mag worden met anderen, mits niet commercieel gebruikt. (Overigens is het manifest tot op dit moment nog nergens te downloaden en alleen te koop voor € 22,90.) Een van de oprichters van Creative Commons is Lawrence Lessig, momenteel docent ethiek en recht aan

Harvard University. Volgens Lessig (2008) is copyright een typisch concept van de modernistische twintigste eeuw, opgekomen in de slipstream van de massamedia. We zijn in de loop van de twintigste eeuw gewend geraakt aan wat Lessig de *RO(Read Only)*-cultuur noemt. Een cultuur waarin het publiek geniet van culturele uitingen als kranten, muziek op de radio en televisie-uitzendingen. We lezen, luisteren en kijken zonder zelf een bijdrage te kunnen leveren: *Read Only*.

De opkomst van digitale technologie in de laatste twintig jaar maakt echter dat we steeds meer deel uitmaken van een *RW(Read & Write)*-cultuur. Internet en nieuwe hard- en software maken dat we niet meer alleen een consument zijn maar prosumers (Toffler, 1980). Iedereen met een goedkope PC kan teksten, muziek en beeld maken en wereldwijd verspreiden via blogs, Twitter, YouTube en Myspace: *Read & Write*.

Het punt dat Lessig maakt is dat de *RW*-cultuur niet nieuw is, maar ons terugbrengt naar de cultuur van vóór de massamedia. De *RW*-cultuur werd toen gevormd door de verhalen die mensen elkaar vertelden, aanpasten en doorvertelden. Door de volksliedjes die van streek tot streek verschillende versies kregen. *Remixing avant la lettre*. Internetkenner Clay Shirky gaat zelfs zover te stellen dat we de laatste vijftig jaar waardevol talent verkwaamd hebben met al die uren televisie kijken op de bank. Nieuwe technologie biedt ons nu de kans om het cognitieve surplus alsnog aan te boren (Shirky, 2010). Lessig denkt dat hedendaagse copyright-wetten de hervonden *RW*-cultuur dreigen te verstikken (TED, 2007). Het copyright veroordeelt een hele generatie tot piraterij waarmee creatief talent tussen de juridische regels bekneld dreigt te raken.

Er zijn verschillende kanttekeningen te maken bij de democratische prosumer-cultuur die Lessig en Shirky zo geestdriftig bepleiten. Allereerst kun je tegenwerpen dat de massacultuur met zijn copyrightregels juist de kleine

kunstenaar beschermt tegen grote bedrijven die ideeën stelen en er bakken geld aan verdienen. Ook kun je je afvragen of *RW*-cultuur nu werkelijk leidt tot een groter potentieel aan creatief talent. Supermarkt Albert Heijn biedt kinderen de kans om online hun eigen voetbalplaatje te maken. De prosumer knutselt er op los, maar bewandelt toch vooral het pad dat voor hem als consument is uitgestippeld (Seijdel, 2010). Het zijn bovendien nog steeds de traditionele experts (journalisten, curatoren, kunstenaars) die ons wijzen op de echte kunstzinnige pareltjes tussen alle mobiele kiekjes, nagespeelde clips en het zoveelste skate-filmpje.

Wat echter als een paal boven water staat, is dat het informatietijdperk nieuwe sociale contexten genereert waarin grote hoeveelheden informatie verworven, (her)bewerkt en gedeeld kunnen worden door een breed publiek. Hierbij leidt het gebruik van computers ertoe dat verschillende technieken en disciplines ook geremixt worden. Mediatheoreticus Lev Manovich noemt dit proces *deep remixability* (2006). De remix is 'diep', omdat niet alleen verschillende kunstdisciplines wordt gemixt, maar omdat dit proces leidt tot nieuwe, hybride vormen en werkwijzen. Deep remixability manifesteert zich in de amateurpraktijken op internet, maar is ook allang doorgedrongen tot de professionele kunsten. Ik zal dit illustreren aan de hand van twee hedendaagse werken.

The Clock

The Clock (2010) van Christian Marclay is een 24-uur durende videoloop, geheel opgebouwd uit duizenden fragmenten uit bestaande speelfilms. De filmfragmenten tonen klokken, horloges en wekkers en ook de stukjes dialoog gaan meestal over de tijd. *The Clock* heeft niet alleen de tijd tot onderwerp, maar is zelf ook een klok. Marclay's videoklok loopt 24 uur per dag exact gelijk met de echte tijd. Een goede film doet je de tijd vergeten, maar hier ben je je bewust van elke minuut (Velasco, 2011). Dit zou *The Clock* tot een van de slechtste films



Aleksandra Domanovic - Installatie 19:30 (2010)

oort moeten maken, maar het wonderbaarlijke is dat precies het tegenovergestelde het geval is. Je kunt je als kijker nauwelijks losrukken van de tijdreis die je maakt door de filmgeschiedenis. 11.52 Leonardo DiCaprio stapte op de boot... Lola van *Lola Rennt* verniet gillend een glazen klok... Richard Gere telefoneert... enzovoort.

The Clock is een remix op verschillende niveaus. Het is een collage uit bestaand filmmateriaal met als eindresultaat een hybride 'conceptuele 24-uurs cinema-ervaring'. De 'diepe' remix van *The Clock* zit hem in de achtergrond van de maker. Christian Marclay verwerfde in zijn dertigjarige carrière vooral bekendheid als muzikant. Als experimenteel turntablist werkt hij onder meer samen met John Zorn, Sonic Youth en Chronos Quartet. Marclay begon met het remixen van muziek op platen, ging later muziek en beeld combineren en monteert in *The Clock* beelden zonder muziek. Of Marclay nu muzikant, geluidskunstenaar of filmmaker is, doet er nauwelijks toe. Hij is vooral een remix-kunstenaar met opnames in alle mogelijke vormen als bronmateriaal.

19:30

19:30 (2010) van Aleksandra Domanovic is een audiovisuele installatie waarin de leaders van oude Joegoslavische televisiejournaals worden vermengd met technobeats. De titel refereert aan het tijdstip waarop in het socialistische Joegoslavië de hele natie voor de buis ging zitten voor het dagelijkse nieuws. Met het uiteenvallen van dat Joegoslavië in de jaren negentig verdween ook de verbindende functie van het nationale journaal dat kunstenaar Domanovic zo goed kende uit haar jeugd. Joegoslavië bestond plotseling niet meer, maar de nieuwe rave-parties bleken ontmoetingsplaatsen te worden voor jongeren uit alle delen van ex-Joegoslavië. Jongeren uit Sarajevo, Skopje, Belgrado, Ljubljana en Zagreb herontdeken hun gezamenlijke verleden met de techno als soundtrack. "Techno became our transitional symbol"

(Domanovic, 2010). Door het remixen van journaalleaders tot elektronische dansmuziek legt Domanovic een relatie tussen 'verbindende' factoren in ex-Joegoslavië van vroeger en van nu. De *deep remixability*-factor van 19:30 is niet alleen dat ook hier de grenzen tussen disciplines (beeldende kunst, muziek, onderzoek) vervagen, maar vooral ook de wijze waarop het werk tot stand komt. Domanovic stelt via een website haar collectie journaalleaders beschikbaar, waarmee ze anderen uitnodigt hiermee te remixen. Het werk heeft hierdoor een open einde en kan zich met nieuwe variaties blijven ontwikkelen. Daarmee weerspiegelt 19:30 de kenmerken van het sustainisme: cyclisch, gebaseerd op uitwisseling in netwerken, globaal maar vanuit een duidelijk lokaal perspectief.

'Artists live as the proverbial canary in the coal mine of 'our 'technical cocoon'' (Ferneding, 2007. p. 1332). Met de bovenstaande voorbeelden heb ik willen laten zien dat de RW- en de remixcultuur die veel aandacht krijgen in de hedendaagse cultuurtheorie goed zichtbaar worden in de actuele kunsten. Dat biedt kunstdocenten een dubbele aanleiding om hier in de kunstvakken aandacht aan te besteden. Immers, niet alleen je leerlingen remixen, maar professionals doen het ook! Termen als altermodernisme en sustainisme zullen wellicht vergeten worden, maar dat we leven in een tijd waarin hergebruik, kennisdeling en digitale technologie belangrijke creatieve componenten zijn, mag niemand ontgaan. Zeker kunstdocenten niet. De didactische uitdaging ligt niet in het aantal computers in het klaslokaal, maar in de manier waarop de docent ruimte biedt aan collectieve productie, interdisciplinaire samenwerking, populaire cultuur als bronmateriaal en geremixte, hybride kunstuitingen. Nieuwe technologie is hierbij een hulpmiddel, geen doel op zichzelf.

Emiel Heijnen is docent en onderzoeker aan de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.

- *The Clock* was recentelijk te zien in Londen en New York.
- 19:30 is nog t/m 19 april te zien als onderdeel van Sound Clouds, Nederlands Instituut voor Mediakunst, Amsterdam.
- Van 4 tot 9 juli organiseert de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten de internationale *Summer School Remix Culture*. Deze zesdaagse nascholing gaat in op de mogelijkheden die hedendaagse technologische ontwikkelingen bieden voor interdisciplinaire kunsteducatie. Docenten uit verschillende kunst disciplines krijgen onder andere theorielessen en workshops en ontwerpen samen interdisciplinair lesmateriaal onder leiding van experts uit de media- en kunsteducatie. Special guest is sample artiest Eboman. Informatie en aanmelden kan via de website www.ahk.nl/remixculture.

Bronnen

- Bourriaud, N. (2009). *Altermodern manifesto. Postmodernism is dead*. Retrieved 19 February, 2011, from www.tate.org.uk/britain/exhibitions/altermodern/manifesto.shtm.
- Domanovic, A. (2010). 19:30. Retrieved 20 February, 2011, from <http://nineteenthirty.net>.
- Ferneding, K. (2007). Understanding the message of the medium: media technologies as an aesthetic. In: Bresler, L. (ed.) *International Handbook of Research in Arts Education*. Dordrecht: Springer.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: where old and new media collide*. New York: New York University Press.
- Lessig, L. (2008). *Remix. Making Art and Commerce Thrive in the Hybrid Economy*. London: Bloomsbury Academic.
- Manovich, L. (2006). *Deep Remixability. Remix Theory*. Retrieved 10 June, 2010, from <http://remixtheory.net/?p=61>.
- Schwarz, M., & Elffers, J. (2011). *Sustainism is the new modernism*. New York: Distributed Art Publishers.
- Seijdel, J. (2010). *De waarde van de amateur (Vol. 4)*. Amsterdam: Fonds BKVB.
- Shirky, C. (2010). *Cognitive surplus: creativity and generosity in a connected age*. New York; London: Penguin Press.
- TED (Producer). (2007). *Larry Lessig on laws that choke creativity*. Retrieved 2 February, 2011, from www.ted.com/talks/larry_lessig_says_the_law_is_strangling_creativity.html.
- Toffler, A. (1980). *The Third Wave*. New York: Bantam Books.
- Velasco, D. (2011). *Borrowed Time*. *Artforum*, 50(2), 200-201.

What's your story?

Podcast maken bij FOAM_Fotografiemuseum Amsterdam

Janneke van Wijk

Kennis begint met het stellen van een goede vraag. De vraag 'What's your story?' daagt jongeren uit hun eigen verhaal te vertellen bij foto's in Foam_Fotografiemuseum Amsterdam. Deelnemers geven tijdens de workshops in Foam zelf betekenis aan beeld en beeldcultuur.



Oefenlocatie brandweer Schiphol

Foto: Dana Lixenberg



Foam-docentenworkshop Foto: Marleen van Veen



Zorgcentrum De Open Hof, Restaurant (I)

Foto: Dana Lixenberg

Ook voor docenten zijn er speciale workshops als voorbereiding op een bezoek met de klas. Onder begeleiding van museumdocenten oefenen deelnemers met het stellen van vragen bij foto's in het museum en leren zo zorgvuldig kijken. Vervolgens vertellen de deelnemers in groepjes hun eigen verhaal bij hun favoriete foto in de vorm van een podcast of maken de deelnemers zelf een bijzondere foto waarmee ze hun eigen verhaal vertellen.

Een archief van de podcasts en foto's die tijdens de workshops zijn gemaakt, kunt u vinden onder de button *Workshop resultaten* op www.whatsyourstory.nu.

Iedere workshop start met een half uur durende rondleiding door het museum. Tijdens de rondleiding wordt een selectie gemaakt van een aantal foto's. De museumdocent bespreekt deze foto's door middel van vier focussen.

Focus 1: Focus op jezelf - Alle reacties op fotografische beelden zijn bepaald door onze verschillende persoonlijke en sociale ervaringen. Als we naar een foto kijken, onderzoeken we ook de ideeën en meningen die ten grondslag liggen aan onze reacties. De museumdocenten beginnen daarom bij zichzelf en bespreken daarna de eerste ervaringen van de deelnemers. Een paar voorbeelden zijn: Wat is je eerste reactie op dit werk? Waar doet het je aan denken? Hoe ervaar je het werk na de reacties van anderen?

Focus 2: Focus op het object - Wat is er te zien? De uitdaging ligt in het 'echt zien' van de foto, het ontdekken van ongebruikelijke associaties en het vinden van de juiste woorden om ze te beschrijven. Dit houdt in dat de deelnemers onder begeleiding van de museumdocent het zichtbare beeld zorgvuldig analyseren en praten over: Eerste Indrukken, Kader, Standpunt, Compositie, Focus, Achtergrond, Licht en schaduw, Het model, Moment, Schaal, Ruimte, Materiaal, Proces. Een paar voorbeeldvragen zijn: Welke objecten zie je op de foto, zonder te interpreteren, maar puur wat je feitelijk ziet? Wat valt er binnen het kader van de foto, en er net buiten? Vanaf welk punt heeft de fotograaf de foto genomen? Of: Kijk eens door je wimpers naar de foto en wat valt je het meest op?

Focus 3: Focus op het onderwerp - Waar gaat het over? Bij elke foto vraagt de deelnemer zich af

wat de foto vertelt. De museumdocent daagt de deelnemer uit na te denken over de inhoud, de boodschap, de titel, het thema en het doel. Voorbeeldvragen zijn: Waar gaat het werk over? Wat gebeurt er? Verandert de titel de manier waarop je naar de foto kijkt? Wat kan er een seconde eerder gebeuren? Met welk doel is de foto gemaakt?

Focus 4: Focus op de context - Wat is de relatie tussen de foto en de rest van de wereld? Een foto staat niet op zichzelf. We kennen betekenis toe aan een foto door te onderzoeken wanneer, waar, waarom en door wie de foto gemaakt is. In focus 4 link je de foto die je bespreekt aan andere gebieden van creativiteit, kennis, interpretatie en de context van het museum. Bijvoorbeeld: Wanneer is de foto gemaakt? Waarom denk je dat? Wie maakte de foto en waarom? Kun je het werk relateren aan de politieke en sociale geschiedenis van die tijd? Hoe kijken mensen nu naar de foto? Op welke manier is de foto onderdeel van de tentoonstelling?

Leerlingen worden geoefend feitelijke dingen op de foto te zien en om interpretatievragen te stellen. Voorbeelden van interpretatievragen zijn: Wie zouden de personen op de foto kunnen zijn? Welke sfeer roept deze foto bij je op? Wat zou er een seconde eerder en later gebeurd kunnen zijn? Wat kan er net buiten beeld gebeuren? Is de foto in scène gezet of niet? Waar zie je dit aan? Waarom is de fotograaf juist op dit punt gaan staan?

Vorbereiding in de klas

Op www.whatsyourstory.nu staat de button FOAM Play. Dit is verdeeld in een gedeelte voor docenten en een voor leerlingen. De educatieve spellen zijn bedoeld voor leerlingen tussen de 10 en 14 jaar (bovenbouw primair onderwijs en basisvorming voortgezet onderwijs). Op het leerlingendeel staan zes spellen. De zes spellen kunnen los van elkaar in het keuzemenu aangeklikt en gespeeld worden. Een leerling hoeft de spellen niet in een bepaalde volgorde te spelen. De spellen hebben als doel de leerlingen voor te bereiden op een bezoek aan Foam. De resultaten van de spellen kunnen aan de hand van de print-outs in een klassikale les nabesproken worden. De spellen (of een enkel spel) kunnen ook na het bezoek worden gespeeld.



Foam-docentenworkshop Foto: Marleen van Veen

De spellen *Focus*, *Vormen* en *Compositie* nemen minder tijd in beslag. De leerlingen maken hier kennis met enkele belangrijke begrippen van de fotografie en leren kritisch te kijken naar foto's. De spellen *Achtergrond*, *Verhaal I* en *Verhaal II* dagen de leerlingen uit hun fantasie te gebruiken. De leerlingen worden zich bewust van de verschillende verhalen die een foto kan vertellen. Aan de hand van de print-outs kan tijdens een klassikale evaluatie een leuke groepsdiscussie ontstaan. De leerlingen vertellen elkaar welk verhaal zij bedacht hebben en beargumenteren hun interpretatie. Het doel van deze discussie is het uitwisselen van de verschillende verhalen die de leerlingen hebben bedacht. Zie *Evaluatie in de klas* in de Docentenhandleiding in het lerarengedeelte. Het kritisch leren kijken naar foto's en het ontwikkelen van visuele geletterdheid staat centraal bij de spellen. De spellen sluiten aan bij de volgende kerndoelen die zowel voor het basis- als voortgezet onderwijs zijn vastgesteld:

- werken met ICT-toepassingen;
- leren kijken naar kunst;
- kennis van kunst en cultuur (praktische activiteit, reflectie en beschouwing);
- taalverwerving (leren uitdrukken, geven van uitleg, leren discussieren);
- vakoverstijgend onderwijs (leerlingen leren vanuit verschillende invalshoeken).

Podcast maken

Podcasts zijn downloadbare audio-bestanden die afuisterbaar zijn via computers, iPods en MP3-spelers. Sommige podcasts zijn alleen te beluisteren in *QuickTime* of *iTunes*. Een link om de programma's gratis te downloaden vind je op de FOAM-site. Bij de docentenworkshop gaan de docenten na een korte rondleiding door het museum zelf aan de slag en maken een podcast of een kort filmpje rond een thema in de fotografie. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de iPod en/of de eBook van Apple en wordt kennis gemaakt met verschillende softwareprogramma's zoals *Garageband*, *iPhoto* en *Photo Booth*.

Een goede podcast duurt 60 tot 90 seconden, prikkelt de zintuigen, heeft een goede begin- en eindzin en bevat een beschrijving van wat je op de foto ziet. En hou in het achterhoofd: Ga je door de podcast anders kijken naar de foto? Is de school te ver weg van FOAM, maar heeft u wel de beschikking over MacBooks? Ga dan zelf aan de slag. Op www.hetlerenvandetoekomst.nl, een initiatief van het SURFnet/Kennisnet staan tips voor diverse ICT-toepassingen. *Garageband* is uitstekend geschikt voor podcasts:

1. Start het programma *Garageband* op.
2. Kies wat je wilt gaan maken:
 - a. Interview met ingesproken tekst en muziek: *Podcast*

- b. Muziek maken door allemaal stukjes aan elkaar te plakken: *Loops*
 - c. Muziek maken bij een filmpje: *Movie*
3. Geef het document een naam.
 4. Wij gaan verder met het onderdeel *Loops*. Je ziet aan de rechterkant alle loops staan. Meestal begin je met het ritme. Sleep een loop die je mooi vindt in het middelste venster. Sleep er zoveel achter elkaar als je er nodig hebt.
 5. Verschillende muziekinstrumenten gebruiken verschillende sporen. Je zult zien dat je niet twee dingen over elkaar heen kunt slepen, maar dat dit in een nieuw spoor komt.
 6. Je kunt er ook voor kiezen om mee te zingen met je muziek. Klik hiervoor op de *rode opneemknop* onderaan.
 7. Klik op *Partituur* als je wilt zien welke noten je muziekstuk heeft, zo kun je ook eventueel meespelen op een blokfluit en dit weer opnemen.
 8. Als je klaar bent, druk op *Archief > Bewaar*.
 9. Kies *Deel > Stuur nummer naar iTunes*.
 10. Kies *Deel > Exporteer nummer naar schijf*. Kies in het keuzevak *MP3-codering* en klik op *OK*.
 11. Klik op *Garageband > Stop Garageband*.

En als u er niet uitkomt, kunt u altijd nog een van uw leerlingen om hulp vragen.



Laat maar zien!

Thea Vuik

Hoe wordt het werk van de leerlingen op scholen tentoongesteld en op welke manier gebeurt dat? Ik ben op zoek gegaan naar bijzondere voorbeelden die ons allen kunnen inspireren. Het is - zeker in deze magere jaren - van belang de trots en het zelfbewustzijn van de leerlingen aan de buitenwereld te tonen. En binnen kunst en cultuur heeft het voor ons allemaal waarde en is het wellicht een essentieel onderdeel van ons leven. Maar is dat wel zo voor iedereen?

Leermiddelen- database

De *Leermiddelendatabase* van *Digischool* wordt door communityleden veel gebruikt. Maandelijks worden er ongeveer 300.000 leermiddelen gedownload! Gemiddeld worden er per maand 250 nieuwe leermiddelen geplaatst. Een mooi aantal, maar niet helemaal in verhouding tot het aantal downloads.

Voor de kunstvakken is de stand nu:

Beeldonderwijs:	512
CKV:	227
Drama:	15
Dans:	0
KUA:	642
Muziek:	30

Daarom doen we een oproep aan alle communityleden: **Plaats in april één leermiddel!** Iedere docent heeft zelf leermiddelen gemaakt voor zijn of haar leerlingen. Zoek alsjeblieft zo'n leermiddel op je computer en handel dan als volgt:

1. Start je browser en ga naar leermiddel.org.
2. Kies [Leermiddelendatabase PO](#) of [Leermiddelendatabase VO](#).
3. Log in met je account (eventueel knop links: Wachtwoord opvragen).
4. Klik linksboven op [Leermiddel insturen](#).
5. Volg de eenvoudige stappen en zet het leermiddel in de leermiddelendatabase. Je leermiddel is nu ook te vinden in [Wikiwijs](#).

Laat maar eens zien dat dit juist voor de overgrote meerderheid geldt! Als ik als docent het gemaakte werk in een la opberg, is het voor de leerlingen duidelijk: de moeite van het presenteren niet waard.

Hangt het in een mooie lijst in de gang of in een personeelskamer? Dan zie je het zelfvertrouwen van de leerling groeien. Gemotiveerd gaat hij of zij weer aan de slag bij de volgende opdracht.

En als een beeld in een galerie geëxposeerd wordt met een echte opening? Je kunt wel nagaan dat de leerlingen dan het gevoel krijgen ook echt gewaardeerd te worden.

Ik weet het: we hebben allemaal gebrek aan tijd: toch lijkt het me zinnig eens te investeren in een goede presentatie van het werk van onze leerlingen. Los van het feit dat het een belangrijk kerndoel is, verdienen de leerlingen het serieus genomen te worden!

College Groevenbeek Ermelo en Putten

Alida van Beek, docent beeldende vorming College Groevenbeek, avbeek@groevenbeek.nl: Wij hebben vorig jaar op Groevenbeek Ermelo met alle leerlingen en docenten een kunstwerk gemaakt in verband met de te openen kunstvleugel. Ik wilde een kunstwerk maken dat door alle leerlingen en docenten op een vast tijdstip en in een half uur gemaakt werd. Het thema was muziek en de leerlingen en docenten mochten naar eigen inzicht iets schilderen dat met dit thema te maken had. Alle klassen gingen op maandagmorgen gewoon naar hun les. Daar kregen ze van hun docent uitleg over de te maken 'kunstwerkjes'. Iedereen werkte voor zichzelf. Dat resulteerde in 2600 schilderdoekjes. De doekjes van alle locaties (Ermelo VMBO, Ermelo HAVO/VWO en Putten VMBO) zijn opgehaald en verzameld in een lokaal. In dit lokaal had ik een dag 1-VWO ter beschikking. Er lagen op de vloer enorme houten panelen die we als een mozaïek met die doekjes hebben volgelegd in een afbeelding van een fotokunstenaar die een foto beschikbaar had gesteld. De afbeelding had met muziek te maken en zo combineerden we muziek en beeldend.

De grote panelen die eigenlijk alleen kleurvlakken leken werden door de leerlingen naar de grote ontvangsthal gebracht en werden daar in volgorde door een aannemersbedrijf aan de muur vastgemaakt. Het geheel hing binnen een dag. Het uiteindelijke resultaat was de afbeel-

ding van de kunstenaar verbeeld met behulp van 2500 kleine kunstwerkjes. Alle bezoekers, leerlingen en docenten kunnen op alle verdiepingen het werk bewonderen. En je snapt de zoektocht van die leerling die zijn of haar eigen werkje zoekt.

Bonhoeffer College Gastricum

Marieke de Vree en Silvia Winder: Wij exposeren regelmatig handvaardigheidswerkstukken in etalages en vitrines van winkels in ons dorp Gastricum. Afgelopen jaar hebben we brillen - ontworpen en gemaakt naar aanleiding van een beroep - geëxposeerd in de etalage en vitrines van een lokale opticien, en onze 'textieltorren' en 'fluweelkevers' in de etalage van een dierenwinkel. We doen een poging om onze tassen-werkstukken (opdracht: maak van een bestaande tas een ander gebruiksvoorwerp, tas = materiaal en moet in het eindwerkstuk herkenbaar blijven als zijnde een tas) te exposeren in het *Tassenmuseum* in Amsterdam. We zijn er mee bezig!

Gomarus College Groningen en Zuidhorn

Maaïke Boven (docent tekenen/CKV): Met mijn CKV-klas heb ik vorig jaar naar aanleiding van een opdracht toegepaste kunst puddingvormen laten beschilderen met kunstwerken van beroemde kunstenaars/stijlen. Daarbij hebben ze een placemat gemaakt met daarop informatie over de kunstenaar. Dit is zo leuk geworden dat ik Mona heb gemaild. Daar waren ze zo enthousiast dat ze de beschilderde puddingvormen in Veenendaal hebben geëxposeerd. Een daverend succes! Alle medewerkers daar mochten stemmen op de mooiste puddingvorm en de leerlingen zijn een hele dag naar Mona geweest voor een rondleiding en een workshop toetjes versieren. Voor de expositie liet Mona speciaal daarvoor perspex sokkels maken!

CSG De Heemgaard Apeldoorn

Henk op den Dries (docent kunstvakken): Ons schoolgebouw bestaat sinds 1987. Een gebouw met ruime gangen en vaklespleinen waar omheen vaklokalen gegroepeerd zijn. Omdat wij als sectie Beeldende vormgeving expositieruimte wilden creëren, zijn we in de oude school alvast begonnen met exposities van leerlingwerkstukken. Vooral om collega's te laten wennen aan 'kunst op de gang'.

Afbeelding verbeeld met behulp van 2500 kleine kunstwerkjes.
College Groevenbeek Ermelo en Putten



Brillen naar aanleiding van een beroep
Foto: Marieke de Vree
Bonhoeffer College
Castricum



Puddingvorm met werk van een beroemd kunstenaar
Gomarus College
Groningen en Zuidhorn



Leerling geeft uitleg over haar werk tijdens SE-gesprek
CSG De Heemgaard
Apeldoorn
Foto: Henk op den Dries



Examengroepen mochten zich uitleven op de kruispunten van de gangen en zich laten inspireren door wat daar gebeurde. Die kruispunten moesten zij vervolgens beïnvloeden met vorm en kleur. Achterliggend doel was leerlingen,

maar vooral collega's, te laten wennen aan het idee dat je respect afdwingt als je goed werk maakt en dat het leuk is om kunst om je heen te hebben. Er verscheen een kruispunt met klassieke elementen: zuilen en tympanen. Een

'als druk ervaren' kruispunt kreeg wijkende wanden in een Van Doesburg-stijl. Een ander kruispunt kreeg als uitgangspunt de dirigerende armbewegingen van de toenmalige rector.

De leerlingen waren enthousiast. Maar belangrijker was: de collega's vonden het mooi. Daarmee was de acceptatie geboren dat je gewoon moet kunnen exposeren in school.

Vanaf het begin hebben wij permanent de school 'versierd'. Met decoraties op de wanden gemaakt door leerlingen in einddagen-projecten. Docenten werkten hier vrolijk aan mee om het geen 'leerlingen'werk te laten zijn, maar werk met kwalitatief hoog gehalte waar je respect voor hebt. Het idee was: wij willen 'kunst' aan de muur die de school vrolijk maakt. In de inrichtingscommissie maakten wij duidelijk: wij willen geen gewone kluisjes, wij willen Mondriaan-kluisjes. Wij willen dat alle leerlingen kunnen zien wat examenleerlingen aan creatieve ideeën weten te vertalen in prachtige werkstukken.

Door het hele gebouw hebben we ophangrails aangebracht en we hebben speciale expositieborden aangeschaft. Voor het schoolexamen kiezen de leerlingen een eigen thema dat zij in beeld moeten brengen. We nodigen hen uit deze op een eigen manier te exposeren. Onderbouw-leerlingen laten wij onderzoeken en bespreken. Tijdens kijkdagen voor leerlingen van groep 8 lichten examenleerlingen hun eigen werk toe. Kortom, alles hangt met elkaar samen. Het gevolg is dat wij nu al meer dan twintig jaar zo'n 150 tot 200 werkstukken bij het schoolexamen MAVO, HAVO en VWO tentoonstellen op de gangen, de vide en de lespleinen. Het effect is dat alle leerlingen hier respectvol mee omgaan, omdat het examenwerk is van medeleerlingen. Er gaat vrijwel nooit iets kapot. Een kwestie van gewenning.

IVO MAVO Hildegardis Rotterdam

Saskia van der Linden (docent tekenen): Ik haalde een berg merchandising van McDonald's de les in. Leerlingen stelden in kleine groepjes een eigen stilleven op. Soms combineerden de leerlingen het met andere spullen die in het kleurenschema pasten. De opstellingen stonden gedurende vier à zes weken in het lokaal en werden zelden door andere klassen verstoord. Ze liepen er met bewonderende blikken omheen. Ook het opspannen van aquarelpapier op watervaste hardboardjes had iets 'bijzonders'. Na afronding lijkten de leerlingen de stillevens in en plaatsten we ze achter glas (= plastic), waarvoor ik geld uit het PR-budget van de school kreeg. In de McDonald's had ik een schilderijenrails opgehangen en daar kwamen de schilderijtjes gedurende enkele weken te hangen.

Tot slot was er de opening van de expositie, door McDonald's gesponsord met drinken en een appeltaartje, en een nieuwsberichtje in het lokale krantje.

Uitgangspunt was niet het exposeren, maar de aquareltechniek. Een beginneling maakt van een aquarel al gauw een smoezelige troep. De heldere kleuren en vormen van McDonald's hielpen dat te voorkomen en bijna alle werkjes werden door die helderheid al gauw leuk om te zien. Het betrof de eerste opdracht in de derde klas, nadat ze tekenen als examenvak kozen. Het was ook een beetje de opdracht die de leerlingen een gevoel moest geven van 'wij zijn heel bijzonder'. Door ze dit gevoel te geven waren ze enorm gefocust om de boel fatsoenlijk in te leveren: op tijd, netjes en ingelijst. Daar hoefde ik in het vervolg bij de meesten niet meer op te letten. Trots als pauwen presenteren ze voortaan hun werk. Ze hadden immers al in de McDonald's 'gehangen' en dat is toch iets anders dan in de gangen op school. Bovendien kon je er met ouders en vriendjes in het weekend een kijkje nemen. Zoiets was met mijn leerlingen nooit gelukt in een speciale expositieruimte: McDonald's is de plek waar ze sowieso al kwamen.

Voor elke les (twee keer per week) haalden de leerlingen zelf frites en hamburgers. Die stopten we in de stilleven en aten we aan het eind van het blokkuur koud-en-wel op. En dat in de tekenles waar je normaal gesproken nog niet eens je boterham te voorschijn mocht halen: dolle pret!

St. Michaël College Zaandam

Liesbeth Nederstigt:

Op een zonnige zaterdag in januari werd in het Weefhuis te Zaandijk de expositie *Dream Time* geopend door de rector Elly van Eerden van het St. Michaël College. Deze expositie is samengesteld door leerling Aafke Bouman onder begeleiding van docente Sybilla Baumann. Aafke heeft als leerling in 5-HAVO de organisatie van deze tentoonstelling gekozen als opdracht binnen haar profielwerkstuk. Met het Weefhuis heeft Aafke een mooie en goed bereikbare buitenschoolse expositieruimte gevonden. Hier heeft zij met veel gevoel voor nuance en kleurschakeringen circa honderd olieverfschilderijen op doek geëxposeerd. Ook de andere aspecten van de organisatie heeft zij goed verzorgd: PR, ontvangst van de bezoekers, opening, drankje, gastenboek, enzovoort. De werken zijn gedurende de afgelopen vijf jaar onder leiding van docente Sybilla Baumann vervaardigd door leerlingen uit de accentmodule kunst van het eerste leerjaar. Deze docente weet steeds weer haar leerlingen, of het nu eerstejaars zijn of eindexamenkandidaten, tot een hoog niveau te brengen. Leuke bij-



Expositie in MacDonalds
Coolingsingel Rotterdam
IVO MAVO Hildegardis
Rotterdam
Foto: Saskia van der
Linden



Olieverfschilderijen zijn
geïnspireerd door
Aboriginal Art
St. Michaël College
Zaandam



Beeldbank
Haarlem College

komstigheid is dat Aafke vier jaar geleden zelf deel uitmaakte van de eerste lichting leerlingen van de accentmodule kunst.

Alle olieverfschilderijen zijn geïnspireerd door Aboriginal Art. Een bezoekende docente natuurkunde merkte op dat de schilderijen niet sekse-specifiek zijn. Deze opmerking sluit aan bij de openingsspeech van rector Elly van Eerden, waarin zij benadrukte dat een droom diep van binnen komt en er diep van binnen weinig verschil is in menszijn.

Haarlem College

Frank Stassar (docent):

Tekeningen en foto's in lijsten, driedimensionale werkstukken in een vitrine. Al jaren zijn dit de geijkte presentatievormen van werk van leerlingen op scholen. Op zich een geheel plausibele vorm. Echter, werd er door beeldend kunstenaars al langer dan vandaag gezocht naar andere media om gedachten te verbeelden, de toetreding van nieuwe mogelijkheden op scholen verloopt vaak vele malen trager. We kunnen we met gerust hart stellen dat door

de snelle ontwikkeling van de laatste jaren nieuwe media bij jongeren bekend zijn. Dit brengt andere beelden met zich mee. Beelden die vragen om een andere presentatie. Beelden en gedachten die niet meer achter ingelijst glas passen. Natuurlijk kunnen oudere technieken zich eenvoudig vermengen met nieuwe. Op dit moment zitten wij in een toegankelijke, multimediale wereld. In dit kader zijn prikkelender presentatievormen niet slechts een tijdsverschijnsel, maar een noodzakelijkheid. Op dit moment ben ik werkzaam aan diverse presentatievormen:

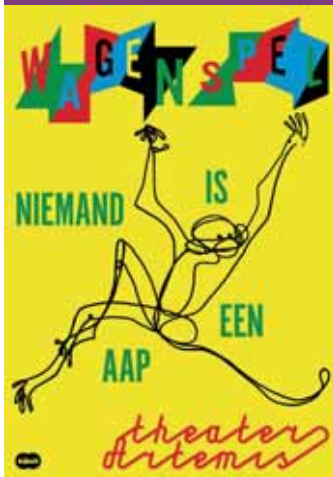
- a) een *theatrale/mediale presentatievorm* in onze nieuw uitgeruste school met een unieke gloednieuwe richting Media & Theater. Daarbij beschikken we over een prachtig theater. Frequent kan en wordt daar van alles op gebied van beeld en geluid gepresenteerd. Daar worden meestal opnames van gemaakt. Ook die worden wederom getoond, bijvoorbeeld met gebruikmaking van YouTube.
- b) In het creatief laboratorium, een van onze dynamische lokalen, is een *videowall* geïnstal-

Artemis experimenteert met oervorm

Henk Langenhuijsen

Een dorpsplein en een wagen zijn de eerste voorwaarden voor potsenmakers, circusartiesten en rondreizende theatermakers. Het roept herinneringen op aan de Middeleeuwen en aan Molière met zijn rondreizend gezelschap. Theatergroep Artemis uit Den Bosch herstelt deze traditie. Met een omgebouwde trailer reizen de theatermakers in de provincie Noord-Brabant van dorp naar wijk. Oertheater als experiment om kinderen op een intieme manier met theater in contact te brengen. Omdat theater meer moet zijn dan een uurtje vermaak in een gymzaal.

Deze nieuwe manier van werken heeft ook te maken met de verplichting van het gewaardeerde jeugdgezelschap om op scholen te spelen en veel kinderen te bereiken. Al langer wringt die opdracht met de artistieke bevoegdheid van de makers. Het spelen in tal van gymzalen is niet het grootste knelpunt. Ook niet de druk om voor weinig geld veel voorstellingen en kwaliteit te leveren, maar wel de soms matige belangstelling en de houding van kinderen én hun docenten. Theater wordt te gemakkelijk gezien als pauzenummer en de aandacht en het respect voor de makers laten nog wel eens te wensen over. Daar komt bij dat Artemis al enige tijd experimenteert met de visie dat er geen duidelijke grens moet zijn tussen jeugd- en volwassenentheater. Theater moet iets in beweging zetten en er is alleen goed en slecht theater en ieder haalt eruit wat past bij de eigen mogelijkheden en persoonlijke verbeeldingskracht. Dat leidde ertoe dat sommige voorstellingen op (onterechte) kritiek konden rekenen, omdat het te artistiekerig of simpelweg te moeilijk zou zijn met als gevolg een onrustige sfeer en veel kinderen die tijdens de voorstelling naar het toilet moeten.



De omgebouwde trailer krijgt een 'theaterzaal' van negen bij negen en er kunnen per keer twee klassen naar binnen. 'We spelen in eerste instantie zo'n dertig keer voor scholen, voor groep drie tot en met zes,' vertelt educatief medewerker Erica van de Kerkhof. 'Daarmee zijn al afspraken gemaakt, onder meer via Kunstbalie, de Brabantse bemiddelaar tussen scholen en culturele instellingen. We blijven telkens een aantal dagen op een plek staan en rijden bijvoorbeeld naar Vught, Boekel, Dongen en Empel. Op alle plaatsen zijn er ook vrije voorstellingen voor nieuwsgierigen en kinderen die hun opa en oma willen meenemen.'

De voorstelling die in de trailer te zien is, heet *Niemand is een aap*, een verhaal over twee broers. Ze heten allebei broer. Ze lijken op elkaar en toch zijn ze helemaal anders. Ze houden van elkaar en toch gaat het mis, omdat jaloezie

de kop opsteekt. 'We creëren een intieme sfeer, een speciale ruimte en de kinderen zitten heel dicht bij de spelers. Dat moet een bijzondere beleving zijn,' vertelt Van de Kerkhof. 'Er is echt sprake van interactie. De bezoekers worden ook op een bijzondere manier door de spelers, twee voormalige circusartiesten die hun leeuwen hebben opgegeten, verwelkomd. In die zin is het een voorstelling in een voorstelling. De twee actrices besluiten dat ze best een jongensrol kunnen spelen en zo ontstaat het verhaal. Ik denk ook dat de inhoud aanspreekt, want rivaliteit is bij kinderen erg belangrijk.'

Veel aandacht is er voor educatie, zowel voor als na de voorstelling. Alle klassen krijgen van tevoren een workshop *Theaterkijken*, die met hulp van studenten van de theateropleiding in Tilburg en Arnhem wordt gegeven. Van de Kerkhof: 'We willen een zo compleet mogelijke theaterervaring meegeven en op open manier een wisselwerking tot stand brengen. Daarnaast gaan we ook in op het thema jaloezie. Na afloop gaan we met de kinderen in de klas over de voorstelling praten.'

Regisseur van de door Erik-Ward Geerlings geschreven tekst is Ted Keijser die eerder voor Artemis *Simmen* regisseerde en ook bij Het Vervolg, Wederzijds en Oostpool aan de slag ging. Hij heeft ervaring met circus en begeleidde er clowns. Dit reizende gezelschap en dit wagenspel moet hem een vertrouwd gevoel geven. Een experiment door terug te gaan naar de basis.

Ga voor meer informatie naar www.artemis.nl. *Niemand is een aap* is tot en met april op diverse plaatsen in Noord-Brabant te zien. Na de zomervakantie komt er een reprise, wellicht ook elders in het land.

leerd. Concreet houdt dit in een aaneensluiting van vier aan de wand bevestigde beeldschermen die op deze wijze een extra groot beeld tonen dat zichtbaar is voor voorbijgangers. De wall wordt op verschillende manieren gebruikt. Zo heeft de school zich geabonneerd op een uniek video-magazine op DVD van maandelijks 24 keer een film van één minuut - *one-minutes* - gelieerd aan een thema.

Daarnaast beoogt het een tweede doel. Wij integreren deze werkwijze deels in het leerprogramma. Eerder heb ik met jongeren one-minutes gemaakt. De eerste aanleiding voor de videowall zal bewegend beeld zijn, maar daartussen zal werk van leerlingen, omgezet naar een digitale presentatie, getoond worden. Dergelijke presentaties plaatsen de school als dynamisch onderdeel in de samenleving. Bijvoorbeeld in het examenprogramma van klas 4 Media & Theater wordt intersectoraal de vervaardiging van one-minutes opgenomen: Het vervaardigen van eigenzinnige één minuut durende beeldende commercials, gemaakt voor bedrijven en instellingen in de fysieke en/of mentale nabijheid van de school, die hiervoor niet genoeg geld hebben (bijvoorbeeld buurtwinkels). De vervaardigde filmpjes krijgen ook een plaats in het bestand van het wereldwijde online podium www.theoneminutes.org.

c) De ontwikkeling van een zogeheten *Beeldbank*. De Beeldbank van het Haarlem College zal meerdere functies kennen. Deze Beeldbank gaat zich situeren in een van de school losstaande ruimte die gebruikt zal gaan worden als expositieruimte die gevuld wordt door een team van leraren, leerlingen en stagiaires. Dit team vervult taken van een galerie. Er wordt werk getoond (van leerlingen, leraren, maar ook van kunstenaars die we benaderen). Het kijken en bespreken van daar aanwezig werk kan onderdeel zijn van bezoek en discussies van en tussen leerlingen en mensen van buitenaf. Ook uitnodigingen en PR zijn onderdeel van deze constructie. Alle werkvormen kunnen getoond worden, bijvoorbeeld CD-presentaties van leerlingen, gedichten, foto's, tekeningen, schilderijen, enzovoort.

Als tweede functie op gebied van fotografie, video en geluid zal de beeldbank zich inzetten voor verzamelen, vergaren en vervaardigen van beeld voor de school die in de context van de school gebruikt kan worden. Daarnaast bieden we ons aan als beeldmaker op een eigenzinnige wijze met een eigenzinnige prijs. In de nieuwe school wordt op dit moment dagelijks gewerkt aan de realisatie van deze presentatievormen. Spannende, uitnodigende, nieuwe prikkelende vormen, binnen de pedagogische context die de school niet als schiereiland afbakenen, maar midden in een samenleving plaatsen.

Veranderend straatbeeld, veranderend wereldbeeld

Augmented Reality in de praktijk

Saskia van der Linden

Ze zien er net anders uit: kijken wat onzeker om zich heen, een reisgids onder de arm en wapperende kaart in de hand en kijken je licht wanhopig aan: 'Kunt u aanwijzen waar we zijn, we zoeken de Dam.' Wen er maar vast aan, dat wordt verleden tijd.

Niets heeft zoveel invloed gehad op het straatbeeld als de mobiele telefoon. Schiet een willekeurige Catweazle (zie <http://catweazle.propaganda.com.au>) uit 1980 naar 2011 en hij kan de straatbeelden niet duiden. Mensen die in zichzelf pratend over de straat lopen, daarbij hun oor vasthoudend of foto's nemen zonder door een zoeker te kijken: een revolutie. En dan nu nooit meer de vraag: 'Kunt u me vertellen waar ik ben?' Een blauw knipperend bolletje op de telefoon vertelt waar je bent. Maar weten we, als de werkelijkheid een fictief element toegevoegd krijgt, nog wel waar we zijn?

De werkelijkheid krijgt ongetwijfeld een ander belang wanneer die werkelijkheid door de smartphone wordt aangevuld: *Augmented Reality*. Waar hebben we het over? Drie apparaten: een kompas, een GPS-zender en een camera creëren de mogelijkheid om een laag 'wereld' aan de werkelijkheid toe te voegen, soms letterlijk een beeldlaag over het camara-beeld heen. Laag, layer, vandaar *Layar*: een applicatie ontwikkeld door een Nederlands bedrijf. De app is voor de iPhone en voor Android-toestellen te downloaden. In de catalogus kun je kiezen uit talloze layers: koophuizen in de Funda-layer, alle geldautomaten in de omgeving, of een virtuele gids die je langs musea in Londen leidt. *Layar* is software die iedereen kan en mag gebruiken en *Waag Society* organiseerde afgelopen jaar op *PICNIC* het *Augmented City Lab* waar de creatievelingen van Nederland toekomstige scenario's voor dit medium onderzochten. *Waag Society* experimenteert niet alleen binnen de context van de 'stad' met AR. Voor 'begrijpend lezen' en kinderen met dyslexie ontwikkelden zij de AR loep-lamp die een virtuele laag over een papieren tekst heen projecteert. Bij het lezen van een bepaald woord verschijnt er een afbeelding van. Weer anderen ontwikkelen toepassingen voor leerlingen om met gevaarlijke apparatuur te oefenen.

Het eigen weblab van *ab-c media* ontwikkelde de rijksmonumenten.info die gebruik maakt

van *Layar*. De toegevoegde realiteit bestaat uit foto's en informatieve teksten. De applicatie herkent jouw locatie en kijkrichting en markeert vervolgens op het beeldscherm elk monument in de zoeker, met het monumentenschildje. Klikken opent extra informatie. De ontwikkelaars vulden de informatie van de *Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed* met alle Nederlandse monumenten aan met gegevens en afbeeldingen uit *Wikipedia*. Omdat slechts 20% van de gebouwen in die Wiki-database was gefotografeerd, riep de fotowedstrijd *Wiki loves Monuments* van *Wikimedia* de hulp van de gebruikers in. 'In de maand september zijn er meer dan 12.500 foto's van bijna 8.000 monumenten aan *Wikimedia Commons* toegevoegd,' vertelt Arjan den Boer van *ab-c media*. De foto's worden gebruikt op de monumentenpagina's van *Wikipedia*. De vraag is wat deze 'toegevoegde fotorealiteit' betekent als je het 'echt' kunt zien? Het zijn de details, achterkanten en interieurs (360°-panoramafoto's) en vooral historisch materiaal van erfgoed.mobi, een andere telefoon-applicatie van *ab-c media*, die iets toevoegen.

De volgende stap is het projecteren van een driedimensionaal beeld over het beeld van de camera heen. Dat doet de UAR (*Urban Augmented Reality*)-layer van het *NAi (Nederlands Architectuur instituut)*. Met de juiste telefoon kun je in Rotterdam en Amsterdam, binnenkort ook in Utrecht en Den Haag, de werkelijkheid verrijken: 'Zien wat er níet is!' Als je met je camera naar de bouwput van Rotterdam Blaak kijkt, verschijnt de toekomstige markthal. Lopend om de bouwput zie je het toekomstige gebouw van verschillende kanten. De schatten van het *NAi* zijn veelal buiten te vinden en het instituut zocht een uitbreiding naar buiten, op de audiotour binnen. Je kunt in de layer kiezen voor verleden, heden, toekomst en alternatief. Heden biedt informatie in beeld, tekst en soms geluid. Met verleden zie je gebouwen die er niet meer staan en met alternatief zie je 3D-modellen van ontwerpen die nooit gerealiseerd zijn. De layer is een aanvulling op de tentoonstelling *Stad van Nederland* die in de nazomer gerealiseerd wordt. Staand voor de *Euromast* zie je het alternatief van *Bakema* voor het ontwerp van *Maaskant* en realiseer je je dat Rotterdam er heel anders uit had gezien zonder haar unieke a-symmetrische toren. Juist dat is, volgens Ferry Piekart en Johan van Driel van

NAi educatie, de meerwaarde. 'Overbrengen dat de gebouwde werkelijkheid een samenstelsel is van compromissen en toevalligheden: het had er ook anders uit kunnen zien.' Deze boodschap kun je vertellen, maar zo kun je het doen ervaren. Met de UAR layer van het *Nai* komt het Ajax-stadion De Meer weer terug in Amsterdam, zie je een alternatief ontwerp voor het Rijksmuseum en is het nieuwe filmmuseum al te bewonderen.

Deze beleving maakt de tool interessant voor educatie. Het geeft informatie juist dan wanneer een leerling het nodig heeft en die hij bovendien, door het zien van het beschrevene, kan duiden. Een ander didactisch aspect is de interactie: leren gaat beter wanneer de lerende actief met het geleerde aan de slag kan. 'Wat bij de try-out ook opviel,' vertelt Van Driel, 'is dat - anders dan verwacht - de deelnemers levendig in discussie gingen.' Alhoewel de *NAi*-layer nu nog geen didactische toevoegingen kent, is het de bedoeling een omgeving voor het onderwijs te maken, vergelijkbaar met de architectuurwandelingen die het al wel heeft. Een probleem op dit moment is dat de smartphone nog niet ingeburgerd is en dat de applicatie nog niet op alle smartphones werkt: een probleem dat de tijd zal verhelpen.

De openbare bibliotheek van Deventer durfde het aan en ontwikkelde *Expeditie Deventer*. De applicatie voegt opdrachten en een spelelement toe aan *Layar*. Het is ontwikkeld om leerlingen iets te leren over toekomst, heden en verleden van Deventer. Het tonen van 3D-modellen heeft hierbij grote waarde. Elk team leerlingen wordt in tweeën opgedeeld, een binnen- en buitenteam die contact houden. Het ene team zoek zich met de layer een weg door Deventer en vindt 3D-objecten, foto's en films, vergelijkbaar met de *NAi*-layer. Het buitenteam vraagt vervolgens extra informatie aan het team binnen die op zoek gaat in de bibliotheek. Door de opdrachten uit te voeren verzamelt elk team Deventer munten. De scores worden natuurlijk op internet gezet. Het project had als doel te leren hoe deze techniek jongeren op een speelse en informatieve manier iets kan leren. Het spel won op de DEN-conferentie 2010 de eerste prijs voor beste educatieve digitale applicatie. Vanwege de vele enthousiaste reacties sindsdien wordt *Expeditie Deventer* omgezet in *Expeditie X*, zodat ook anderen een eigen versie kunnen maken.



Screenshot infomenu rijksmonumenten.info



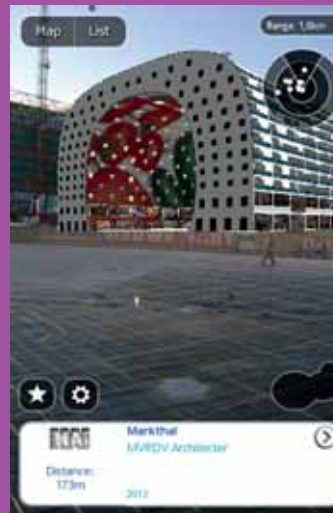
Screenshots van Open Universiteit-app



Screenshot Expedition Deventer



Screenshot kaartweergave rijksmonumenten.info



Markthal in aanbouw op Rotterdam
Blaak op smartphone



Alternatief ontwerp Rijksmuseum van
Ebersson (1975)

Dat AR niet alleen in combinatie met fancy 3D-modellen waarde heeft, toont het project van de Open Universiteit. The Centre for Learning Sciences and Technologies (CELSTEC) ontwikkelde voor de jaarlijkse Summerschool Florence van de faculteit Cultuurwetenschappen een AR-app. Het programma maakt geen gebruik van Layar. De toegevoegde realiteit bestaat uit geluid. Stefaan Ternier van CELSTEC: 'De AR-applicaties die de omgeving via de telefooncamera verrijken, hebben een nadeel. Tijdens een proef met een AR-applicatie stelden we vast dat studenten hun omgeving vooral bekeken via hun mobieltje. Met systemen zoals Layar kunnen gebruikers bovendien vaak alleen informatie ophalen. Ternier en zijn team wilden meer interactie, meer dan informatie over de omgeving geven en vooral dat studenten naar die omgeving kijken. Het Head-up Display (HUD)-interactiepatroon werkt geïntegreerd met de zintuigen. Een visuele HUD projecteert informatie die relevant is voor hetgeen waarop de gebruiker zich focust, zonder dat hij zijn ogen afwendt. De applicatie van de Open Universiteit is een voorbeeld van een HUD met

geluid. Het biedt informatie zonder dat studenten met het apparaat bezig zijn en belemmert het kijken niet.

Tijdens de Summerschool Florence verblijven OU-studenten in Florence met als doel de kunstobjecten en de samenleving in Florence tussen circa 1300 en 1600 te leren kennen. Op de kaart zien studenten waar de voor hen bestemde opdrachten zitten. Zodra ze in de buurt van de opdracht komen, speelt het audiofragment automatisch af. De fragmenten kunnen ook nagelezen worden. De informatie bevatte achtergrondinformatie en kijkopdrachten. Irmin Visser, betrokken docent: 'Mijn opdrachten hadden tot doel de kijkervaring te intensiveren op basis van visuele overeenkomsten en vergelijkingen tussen objecten.' Voor het maken van de opdrachten konden de studenten het bevrage object fotograferen en een antwoord of commentaar inspreken. Deze aantekeningen werden locatiegebonden geplaatst op een speciale Wiki binnen Google-sites en konden later worden aangevuld. De docent kon zijn studenten volgen door de stad, meelesen, kijken in hun aantekeningen en had

de mogelijkheid om te reageren. Hij had daarmee meer zicht op de individuele ontwikkeling van de studenten dan bij de reguliere Summerschool.

Zoals alle bovenstaande voorbeelden onderzocht ook dit project tal van technische problemen en leermomenten. Het enthousiasme bleef: 'Gezamenlijk stelden we vast dat het project door de studenten met veel enthousiasme is ervaren en leidde tot een intensiever beleven van de bestudeerde objecten. Zij zagen mijn aanvullende opdrachten als een uitdaging, op basis waarvan - kan ik op grond van twee werkstukken al vaststellen - ze hun eigen opdracht in Florence met andere ogen en doelgericht benaderden,' vertelt Visser.

Voor ontwikkelingen in educatieve toepassingen kun je - naast ICT-blogs, conferenties en beurzen - de website Creative Learning Lab van Waag Society in de gaten houden of bijvoorbeeld volgend jaar naar de projectenmarkt - een jaarlijkse presentatie van projecten van vierdejaars studenten van HKU Utrecht - gaan.

Digitale trends 2011

Een overzicht

Saskia van der Linden

Jaron Larnier, computerman van het eerste uur, spreekt zich kritisch uit (Trouw, 18-02-2011). Hij ziet de eigenheid van de mensen ondersneuwen en waarschuwt tegen de macht van Wikipedia en Wikileaks. Ook Frank Frommer en Nicholas Carr, toch ook heavy users, maken zich zorgen over het effect van PowerPoint en internet op ons denken. Hen wordt verweten, zoals vele keren in de geschiedenis, zich af te zetten tegen nieuwe technologieën die ons juist zoveel goeds brengen.

De kritieken wijzen erop dat elk middel fout gebruikt kan worden, maar gaan eraan voorbij dat de heren niet op verkeerd gebruik wijzen, maar juist op de doelmatigheid en het grote effect van de middelen. Het onderwijs moet zichzelf deze geluiden aantrekken. Niet door tegengas te geven, maar door een mediawijze benadering. Afgelopen maanden waren op de DEN-Conferentie, de NOT-beurs en het Seminar voor innovatie en inspiratie van Surfnat talloze nieuwe digitale middelen, educatieve applicaties en technische snufjes te bewonderen. De euforie op de beurzen werkt aanstekelijk. Het valt daardoor bijzonder moeilijk kritisch te blijven.

Wijs met media: waar moet je je als onderwijs op voorbereiden en hoe scheid je het kaf van het koren? Hoe kijk je door de verblindende techniek heen, terwijl dat juist zo'n belangrijke rol speelt en dingen mogelijk maakt die je niet voor mogelijk hield? Techniek is slechts een middel tot leren. En juist die leerwaarde is de meetlat waarlangs je elke noviteit kunt leggen. Ook niet altijd even zichtbaar is de veranderende rol van de docent: veel toepassingen vragen ongemerkt een andere houding ten aanzien van de leerstof, ten aanzien van de leerlingen en niet in de laatste plaats ten aanzien van jezelf.

Om welke digitale trends gaat het? Voor wie iets meer wil weten: een overzicht.

Serious gaming

Serious gaming is een spelomgeving waarin het doel voor de leerling - 'winnen' of 'een level hoger komen' - alleen behaald wordt door het leerdoel en dat is kennis vergaren of vaardigheden opdoen. Die omgeving kan een gestileerde, platte of op de werkelijkheid gelijkende wereld zijn. Virtuele werelden, soms aange-

stuurd door docenten, waarin je kunt leren en oefenen verbazen niemand meer en vinden langzaam hun weg naar het onderwijs. Serious Gaming innoveert zich met name door combinaties met andere technieken. Bij serious gaming loert het gevaar dat het spelelement groter is dan de leerwaarde. Het verpakt 'het leren'. Waarom toch? Er zijn wereldwijd jongeren die hun spel in de steek laten om te 'mogen' leren.

Social media

De inmiddels bekende social media hebben een niet weg te denken negatieve connotatie met 'spelen en leuteren in tweets en krabbels'. De mogelijkheid tot peer-learning, het leren van gelijken, is echter groot. Hoe dat werkt, bewijst het Indiase project *Hole in the wall* van Dr. Sugata Mitra met zijn computers in een muur. Kinderen in arme wijken die nooit een computer zagen, drommen voor het scherm. 'Eerst,' zo vertelt Mitra, 'komen de schreeuwerlijkerds, later de minder impulsieve kinderen. Uiteindelijk staat er een groep van altijd ongeveer drie, die overlegend en discussiërend alles zelf uitvindt. Kinderen ontwikkelen zich tot creatieve en nieuwsgierige leerlingen.' Social media biedt vergelijkbaar leergedrag en mag daarom niet onderschat worden. Hyves en Facebook zijn niet alleen maar 'het plaatsen van foto's' of 'pesten'. En dat Twitter meer biedt dan 'het melden dat je sperziebonen eet', zagen we afgelopen tijd. Fora zijn een bron van kennisuitwisseling voor van hobbyisten én professionals. Het starten van on-line discussies vraagt goede voorbereiding. 'Je doet het er niet even bij,' stelt Wilfred Rubens, technology enhanced learning-expert en blogger. 'Je kunt online discussies het beste organiseren in plaats van andere leeractiviteiten.' Innovatie betreft didactisch gericht bedenken van toepassingen zoals het Twitter-spel van Museum Boerhaave uit Kunstzone 4-2011.

Samenwerken

Vergelijkbaar werkt *user-generated content* waarbij de inhoud wordt samengesteld door gebrui-

kers, zoals bij Wikipedia. MediaWiki is de software waarin iedereen zijn eigen wiki mag bouwen. Het gaat bij dit collaboratieve platform om informatie-uitwisseling; in andere gevallen om documentuitwisseling, gezamenlijk schrijven, vergaderen, agenda's en werkprocessen delen. In complexe collaboratieve applicaties werkt men tegelijk met anderen aan een 3D-product. Een laagdrempelige optie voor het onderwijs is GoogleDocs. SharePoint van Microsoft dient als een raamwerk voor het opzetten van een site voor online samenwerking. Ze zijn meer gericht op samenwerking dan een ELO.

Taggen geeft gebruikers ook invloed op de inhoud. Instellingen bieden inhoud aan en gebruikers voegen daar een tag, een trefwoord of beschrijving aan toe. Informatie op metaniveau. Op tags kan inhoud intuïtiever doorzocht en gedeeld worden. Grote ontwikkeling is het taggen van *weblectures*. Op de video's van lezingen plaatsen studenten op de juiste locatie een tag voor medestudenten.

Storytelling

Digital storytelling, crossmediaal verhalen vertellen of transmedia storytelling is 'hot'. Daphne Dijkerman van Explore Media op Frankwatching: 'It's still storytelling. Om storytelling te kunnen begrijpen moet je uitgaan van narrativiteit. Je kan narratief definiëren als ketens van gebeurtenissen in oorzaak-gevolgrelaties die plaats vinden in tijd en ruimte. [...] Bij het begrijpen van een narratief concept probeert een toeschouwer de samenhang van de gebeurtenissen te begrijpen. Zij let dus op coherentie. Toeschouwers snakken naar structuur en indien het concept deze niet presenteert, maken ze die zelf.' Zoals bij StarTrek, waar fans het verhaal afmaakten. Een ander voorbeeld is de website *Vijf eeuwen migratie* die het gebruikt, opdat migranten hun verhaal vertellen.

Augmented Reality

Met *Augmented Reality* (AR) maak je gebruik van de *smartphone* om de omgeving te verkennen.





Uitwisseling op een specialistenforum over Permacultuur.



Jezelf op de hoogte houden op één van de blogs over ICT en onderwijs.



Educatief spel over klimaatverandering van Ranj.

Niet alleen het tonen van je locatie en interessante objecten, maar real-life kijken door de zoekers van je telefooncamera: je omgeving zien, verrijkt met 'wat er niet is'. Een techniek in de kinderschoenen die onmiddellijk bewondering wekt. AR biedt een virtuele realiteit voor moeilijke operaties, werken met gevaarlijke machines of leren buiten school. Een ander artikel in dit nummer beschrijft projecten die gebruik maken van AR.

Besturing

Gesture based computing en *braincomputing* maken gebruik van het lichaam zoals de Wii, maar ook *smartphones* reageren op veegbewegingen, of het oppakken van de telefoon. Camera's en sensoren vertalen bewegingen zonder tussenkomst van toetsenbord of muis: natuurlijke bewegingen besturen computer of robot. Knippen met vingers dimt de radio, rillen van de kou bedient de thermostaat. Een muisklik is binnenkort net zo prehistorisch als nu het intypen van een commando. Het lijkt voor het onderwijs nog een utopie, maar het werkt al voor fitnessprogramma's: de relatie met gymnastiek of gebarentaal is snel gelegd. De combinatie van AR en *Gesture based computing* biedt genoemde mogelijkheden om te oefenen in gevaarlijke situaties. Uiteindelijk zal de computer bestuurd worden door gevoelens of gedachten, je breinactiviteit, zoals rolstoelen dat nu al op kleine schaal kunnen.

Zoeksystemen

Semantic search, een slimme zoekmethode, verbetert zoekresultaten door zoektermen in een context te plaatsen. In plaats van de bekende rankingmethode van Google gebruikt ze talige informatie. Dat kan door de resultaten betekenisafhankelijk te presenteren of door de gebruiker naar context te vragen. Bing van Microsoft, maakt gebruik van deze technologie. Deze verfijning door taalwetenschappers is nodig, omdat de Google-zoekbox uiteindelijk niet zal voldoen. Een goed zoekresultaat vereist een verhouding van 80-20. 80% van de resultaten moet echt het onderwerp betreffen en 80% van de beste informatie bevatten. Met meer dan 20% loze treffers verdwaal je in de informatie. Staan meer dan 20% van de beste hits niet in je lijst, dan mis je essentiële informatie.

Naarmate de hoeveelheid informatie groeit, is dit moeilijker te bereiken. Ondanks de semantische systemen zal 'goed zoeken' een vaardigheid blijven die we leerlingen moeten aanleren.

3D

Echte 3D maakt - anders dan bijvoorbeeld stereofotografie - driedimensionale modellen. Dat kan door 3D-scannen, of door een model te tekenen. Werelden of objecten kunnen vervolgens gedraaid, gekanteld worden, of van binnen bekeken. Museum GoudA liet een keur aan objecten uit haar schatkamers 3D-scannen. Hoe bezoekers deze objecten bekijken, leest u in de volgende Kunstzone.

3D-modellen voegen in AR-programma's een dimensie aan de werkelijkheid toe of creëren nieuwe werelden. Bekend is *Second Life* dat iedereen al als passé beschouwt. Kaj Rietberg, educatieve webbouwer en blogger, vindt echter dat virtuele werelden het onderwijs nog altijd veel te bieden hebben en beschrijft op zijn blog het project *Quest Atlantis* van de Universiteit van Indiana. Een 3D-wereld ontwikkeld voor kinderen tussen de 9 en 13 jaar, met een verhaal, missies en queesten, speciaal om onderzoek te doen naar het leren in zo'n omgeving.

Dan zijn er nog de *E-books*, *podcasting*, *4K-video* en meer. Wil je op de hoogte blijven, abonneer je dan op een blog over e-learning of ICT in het onderwijs.

Duurzaamheid

Opvallend is de stilte rond duurzaamheid. Niemand rept over de enorme toename, en op grote schaal, van energiegebruik door computer en mobiel. Niemand heeft het over de vreselijke winning van Coltan. Nauwelijks geluid over de misstanden van het zichzelf groen noemende Apple in China. En niemand wijst op de alternatieven.

Welke school wil zich verduurzamen? Roept zich uit tot duurzame school? Plaatst zonnepanelen, spoelt met grijs water, weert plastic, hergebruikt papier, schenkt fairtrade en zoekt leveranciers in de omgeving. Welke school kiest een groene provider - welzeker, die bestaan - en stapt over op energiezuinige computersystemen? En wie kijkt kritisch naar de energieslurpende digiborden?

Trendblogs

- Wilfred Rubens: technology enhanced learning: www.wilfredrubens.typepad.com.
- ICT&Onderwijs BLOG: www.ictoblog.nl.
- Kennisnet Innovatie: www.innovatie.kennisnet.nl.
- Frank Frommer, *La pensée PowerPoint - Enquête sur ce logiciel qui rend stupide*, Editions La Découverte, 2010.
- Nicholas Carr, *The Shallows - What the Internet is Doing to Our Brains*, W. W. Norton & Company, 2010.
- Jaron Larnier, *You are not a gadget*, Vintage, 2010.
- Andere genoemde bedrijven en voorbeelden googlen met www.ixquick.com, 's werelds meest privacy-vriendelijke zoekmachine.

Duurzaamheid

Internet en de ICT-sector zijn wereldwijd enorme energieverslinders en milieuvuilers. Volgens schattingen stoot de ICT-sector jaarlijks ongeveer evenveel CO₂ en schadelijke stoffen uit als de luchtvaartindustrie.

Greenhost biedt door zuinige hardware, slimme technologische oplossingen en groene stroom een klimaatvriendelijke alternatief: www.greenhost.nl.

Active Group ICT - www.activegroup.nl - biedt een computersysteem aan dat functioneert via laagspanning met uiterst laag stroomverbruik. De milieuvriendelijke materialen voldoen aan de internationale standaarden. Voor alle producten worden loodvrije materialen gebruikt. Plastic behuizingen, metalen chassis en verpakkingsmaterialen zijn gemaakt van 100% recyclebaar materiaal en voorzien van duurzaamheidscertificaten.



Persoonlijke research and development

Thea Vuik

In onze huidige consumptiemaatschappij worden we gedictieerd vanuit de gemiddelde mens. Te grote 'afwijkingen' kunnen nog moeilijk in een fabricageproces opgevangen worden. Zo is het gangbaar dat er hele schoenmaten gemaakt worden en als je billen maatje 42 prima vinden en de rest met maatje 38 overeenkomt, zit je ook al met een probleem. De techniek vordert echter zo gestaag dat we binnenkort alles (zelf) kunnen maken en we niet meer afhankelijk zijn van wat de winkel in de verkoop heeft. In een zogenaamd *FabLab* (afkorting voor *Fabricage Laboratorium*) kan werkelijk iedereen experimenteren - door de aanwezigheid van uitgekiende apparatuur - met maakbaarheid van wat er ook maar in je hoofd opkomt. Het biedt ruimte aan iedereen die zijn creatieve ideeën wil uitwerken. Wie wil dat nou niet?

Maar wat is een *FabLab* eigenlijk? Een community resource in de vorm van een volledig uitgerust digitaal fabricage-atelier voor de realisering van ideeën, van concept tot creatie. Het idee voor deze laboratoria komt oorspronkelijk van Neil Gershenfeld, professor aan het *Massachusetts Institute for Technology (MIT)* in de Verenigde Staten. Hij startte een cursus *How to make almost anything* en ontdekte dat niet alleen zijn studenten geïnteresseerd waren in het creëren, maar ook 'gewone' mensen. Het idee voor een *FabLab* was geboren.

Iedereen is welkom, maar je moet als enige voorwaarde je ontwerp online zetten. Het is namelijk ook een faciliteit gebaseerd op het delen van kennis en samenwerking. Open innovatie noemt men dat. Zo wordt voorkomen dat opgedane kennis in het bezit blijft van uit-

vinders en grote bedrijven. Het *FabLab* verplicht deelnemers om elkaar te helpen, zodat niet alleen zij, maar ook de maatschappij en het bedrijfsleven kunnen profiteren van de kennis.

Een *FabLab* bevatten minimaal een basisset van 3 computergestuurde machines van 30.000 dollar zoals een laserprinter waarmee je objecten kunt printen, waartoe mensen gewoonlijk

niet direct toegang hebben. Dit bedrag van 30.000 dollar is volgens Alex Schaub, manager van het *FabLab* in Amsterdam, een richtlijn en geen voorwaarde. Er zijn verschillende benaderingen mogelijk. Volgens hem is 90.000 euro een betere richtlijn. 'Pas dan kan je echt een volledig ingericht en 'gezond' *FabLab* oprichten.' Maar ook met de basis kun je in principe alles maken.

Workshops

Waag Society in Amsterdam biedt in het *FabLab* verschillende workshop formats aan voor technisch onderwijs en het wordt ingezet voor het maken van prototypen binnen het kader van projecten. Daarnaast brengt *Creative Learning Lab* van *Waag Society* het *FabLab* binnenkort onder de aandacht van het onderwijsveld door de *Mobile Fabtruck*. Hiermee worden scholen geholpen met het opzetten en inrichten van *FabLabs* op school en de bijbehorende lesprogramma's.

Mobile Fabtruck

Met de *Mobile Fabtruck* kan op elke denkbare plek een *FabLab* geplaatst kan worden. De truck is geschikt voor autonoom gebruik, met een eigen stroomvoorziening en draadloos internet. Daarnaast is het mogelijk de apparatuur uit te laden voor gebruik op een school, beurs of festival. Eén van de doelstellingen van het mobiele *FabLab* is de introductie van personal fabrication op scholen. De *Fabtruck* is bij uitstek geschikt om leerlingen kennis te laten maken met digitale technieken als 3D-printen en lasersnijden.

Waag Society

Waag Society's FabLab in Amsterdam is (op afspraak) elke dinsdag en donderdag open voor het publiek. Voor iedereen die naar het *FabLab* komt: voorbereiding is het halve werk. Werk je idee en je schetsen van tevoren uit op de computer of op papier. Zo kun je meteen aan de slag! <http://amsterdam.fablab.nl>.

Alles is maakbaar

Kijk vooral eens op je gemak naar de uitzending *Alles is maakbaar* van VPRO's *Labyrint*, een aanrader!

<http://weblogs.vpro.nl/labyrint/2010/10/19/labyrint-tv-alles-is-maakbaar/#more-2253>



Niet alleen westerse landen als de Verenigde Staten, Nederland en Noorwegen hebben FabLabs, ook Afghanistan, Japan en Ghana. Wereldwijd bestaan tientallen van dergelijke laboratoria waar iedereen die dat wil, zelf kan creëren. In het FabLab in India werd een melktester ontwikkeld, zodat boeren niet meer afhankelijk waren van de fabriek die testte hoeveel vet hun melk bevatte. En in Boston werd het laboratorium geopend in een achterstandswijk. Jongeren die niet meer naar school gaan, worden er opgeleid tot (computer)technische vakmensen. Overigens, de onderlinge relaties tussen de FabLabs zijn sterk. De kracht van het concept FabLab zit hem met name in dit unieke internationale netwerk.

De FabLab-methode

Machines en gereedschappen bieden vele mogelijkheden, maar kunnen alleen effectief ingezet worden, wanneer de juiste methoden en formats worden ontwikkeld en toegepast.

Deze methoden moeten klaar zijn om in te spelen op de wensen en noden van bedrijven, makers en ontwerpers, zodat zij zich op de toekomst en innovatie kunnen voorbereiden. Dit laatste geldt specifiek voor scholieren die beter voorbereid dienen te worden op de instroom-eisen van het bedrijfsleven. Hieronder een aantal highlights uit het FabLab-aanbod.

Open innovatie

In het FabLab zien we open innovatie niet alleen als het uitwisselen van kennis op basis van afspraken, maar als innovatie gebaseerd op participatie, transparantie en democratisering van technologische tools. Het FabLab ziet het als belangrijk onderdeel van haar missie om een open innovatiecultuur te creëren. Het activeren en faciliteren van participatie in innovatieprocessen door middel van *communities* en *personal fabrication*, het toegankelijk en laagdrempelig maken van technologische tools en uiteindelijk het kunnen delen van de

opgedane kennis en innovaties zijn de basiselementen voor het open innovatiemodel van het FabLab.

Fab Academy

De Fab Academy bestaat uit een lesprogramma in de principes en toepassingen van digitale fabricage, ontwikkeld door het *Center for Bits and Atoms (CBA)* van het *Massachusetts Institute for Technology (MIT)* in Boston. De Fab Academy staat onder leiding van Neil Gershenfeld, bedenker en oprichter van FabLab. Binnen het negen maanden durende lesprogramma kunnen deelcertificaten voor specifieke technische onderdelen en machines worden behaald of een geheel diploma als alle onderdelen worden gevolgd. Fab Academy is een vorm van gedistribueerd leren, waarbij de lessen via een videoconferencing systeem worden gehost door het MIT.

Rechtsbijstand voor VLS- en VONKC-leden

Informatie

De VONKC-helptdesk en de VLS-helptdesk worden bemand door Remko Littooi. De gesprekken zijn geconcentreerd op een ochtend en een avond. Voor algemene en specifieke vragen kunt u op genoemde tijden bij de helptdesk terecht: Hoe zit het met mijn fpu?, Is mijn taakinvoering wel juist? Ik heb nog steeds geen benoemingsakte, wat nu? Enzovoort. Handiger is om een e-mail te sturen met de uitleg van uw probleem. Zo kan de helptdesk een duidelijk antwoord formuleren dat u naar wens telefonisch of via e-mail terugontvangt.

Rechtspositie VLS/VONKC
t.a.v. Remko Littooi
Kluppelshuizenweg 32
7608 RL ALMELO
(06) 16500695

E-mail VONKC: rechtspositie@vonkc.nl
E-mail VLS: rechtspositie@vls-cmf.nl

Telefonische bereikbaarheid helptdesk:
- maandagochtend van 9 tot 10 uur
- woensdagavond van 17 tot 19 uur

Als de helptdesk onbemand is of in gesprek, kunt u een bericht achterlaten. Dan wordt u zo spoedig mogelijk teruggebeld.

Digital Art Lab

Sinds oktober 2010 is in het Centrum voor Kunst en Cultuur (CKC) in Zoetermeer het pilotproject *Digital Art Lab* gestart. Het programma *Kenniseconomie en Innovatie Zoetermeer (KIZ)* van de gemeente Zoetermeer heeft bijgedragen aan de conceptontwikkeling en financiering van het Digital Art Lab. Hiermee stimuleert de gemeente innovatie en een aantrekkelijk aanbod in de cultuursector.

Want tot nu toe is de groep jongeren die niet hun vrije tijd doorbrengt in het CKC groter dan de groep die het wel doet. Om nog meer op hun belevingswereld aan te sluiten is het Digital Art Lab project gestart. Het CKC maakt gebruik van de kennis van partner *The Patching Zone*. Ook *Kunstfactor* is projectpartner.

Digital hang out

Als aanvulling op het standaardaanbod van cursussen waarvoor je je van te voren moet opgeven, wil *Digital Art Lab* vraag en aanbod flexibel organiseren. Zo is er elke woensdag een vrije inloop voor geïnteresseerden en voor jongeren die juist hun kennis willen delen. Dit betekent dat het mogelijk is om individueel, direct, zonder aanmelding en per keer in het lab te werken. De insteek is ook om daar waar mogelijk direct te reageren op de individuele vraag van de jongere. Fysieke en online leer-momenten worden gecombineerd. Daarmee wordt de traditionele band tussen docent en student doorbroken.

Verschillende vaardigheden komen tijdens de momenten van digital hangout aan de orde zoals websites maken, broadcasten op YouTube of bloggen. Het accent ligt op skills delen en van anderen leren. Op deze manier wordt er niet alleen gewerkt met traditionele meester-leerling model, maar ook met peer to peer teaching, coöperatief leren, zelfstandig leren en coaching.

Een greep uit het aanbod van workshops tijdens schoolvakanties en tijdens de doorde-weekse open avonden: bouw je eigen synthesizer, stop motion animatie, reporterworkshop voor CKC TV, one minute video, gamedesign, digitaal danstheater. Met behulp van de motion tracking software kun je met dansbewegingen bijvoorbeeld licht, geluid of videoprojecties controleren. Op deze manier wordt er interactief danstheater ontworpen.



Aanvulling op het traditionele aanbod

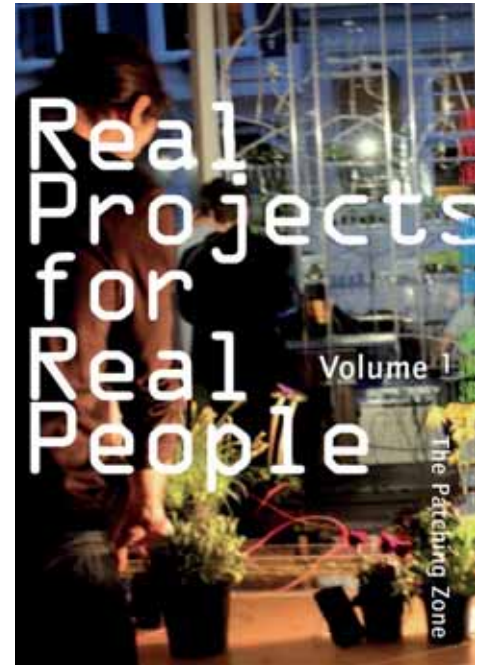
Traditionele docenten en leerlingen leren de nieuwe mogelijkheden kennen van digitale techniek voor hun vak. Zo zijn bijvoorbeeld cellostudenten van het CKC druk bezig geweest met hun eigen video. Ze hebben niet alleen een cellostuk voorbereid maar zijn ook bezig geweest om een visuele representatie te maken van hun muziekstuk. Deze representatie hebben ze zelf verfilmd en die zal ter ondersteuning van hun voorspeelavond vertoond worden. De kinderen (6-18 jaar) laten met deze video zien hoe de muziek hen heeft geïnspireerd, of waar het ze aan doet denken. Bovendien is het een bijzondere visuele verrijking van hun spel.

Transdisciplinair/Procespatching

Het *Digital Art Lab* in Zoetermeer is een van de projecten van *The Patching Zone*. *The Patching zone* is een transdisciplinair innovatie lab gevestigd in Rotterdam. Transdisciplinair wil zeggen dat uit een samenwerking tussen disciplines iets voortkomt dat discipline-overstijgend is. De disciplines zijn in principe niet meer van elkaar te onderscheiden en vormen als het ware een nieuwe discipline. Dat wil niet zeggen dat er geen resten van de oorspronkelijke disciplines zijn te herkennen. Bij de traditionele samenwerking, de zogenaamde multidisciplinaire samenwerking, vraagt iemand vanuit een specifieke discipline iemand anders uit een andere discipline om



Digital Art Lab Zoetermeer Foto's: The Patching Zone



een probleem op te lossen. In de transdisciplinaire samenwerking vinden mensen elkaar op een gebied dat voor alle partijen nieuw en onbekend is. Dergelijke nieuwe combinaties kunnen nieuwe vormen van innovatie met zich meebrengen.

Het lab van The Patching Zone biedt op projectbasis plek voor master, PhD en post-doctorale studenten in wisselende 'practice-based' onderzoekstrajecten waar technologie en digitale media op creatieve manier worden toegepast. De deelnemers zijn afkomstig van allerlei opleidingen: kunstacademies, ontwerpacademies, sociale wetenschappen, computerwetenschappen, technisch onderwijs en het bedrijfsleven. Ondersteund door professionals werken zij in een transdisciplinair team. Voor Digital Art Lab van CJK is de onderzoeksvraag: *Hoe moet het nieuwe kunstonderwijs er voor de digitale generatie uit gaan zien?*

Sleutelwoorden voor dit project zijn kunst-educatie, game-ontwerp, jongerencultuur, augmented reality, performance-art, muziek, peer 2 peer-onderwijs.

The Patching Zone werkt met een artistieke en creatieve vorm van 'research and development', ook wel afgekort tot aRt&D.

Als methodiek voor deze vorm van aRt&D wordt de processpatching-methode toegepast zoals geformuleerd door Anne Nigten, directeur van The Patching Zone en momenteel parttime lector Popcultuur, innovatie en duurzaamheid aan de Hanzehogeschool/Minerva in Groningen.

De naam processpatching legt nadruk op twee kwaliteiten. Ten eerste het proces en ten tweede het patchen. Patchen slaat zowel op het ver-

binden van elektronische circuits als op de maken van een patchwork, een lapjeswerk (Nigten 2006). Het staat voor het verbinden van disciplines, methodes en achtergronden in een proces.

Creatieve Industrie

In het boek *Real projects for real people Volume 1* (2010) van The Patching Zone worden projecten vergelijkbaar aan Digital Art Lab besproken aan de hand van fotoreportages, essays en ontwerpschetsen van teamleden en interviews met de stakeholders. Het boek is bedoeld voor onderzoekers, studenten, producenten en leraren die geïnteresseerd zijn in het opzetten van een gezamenlijke praktijk op het gebied van creatieve industrie en technologie. Het lectoraat Popcultuur, Duurzaamheid & Innovatie aan de Hanzehogeschool/Minerva in Groningen levert een bijdrage aan de creatieve en innovatieve rol van de kunsten in de samenleving. Dat gebeurt door toegepast onderzoek te verrichten naar de voortdurende innovatie van de beroepspraktijk als gevolg van de wisselwerking tussen kunst en samenleving. Leidend daarbij is de vraag op welke manier professionele kunstenaars toegerust kunnen worden om een initiërende en katalyserende rol te spelen in vraagstukken rond duurzaamheid en innovatie in de samenleving. De Nederlandse overheid gaat de komende jaren enkele tientallen miljoenen investeren in de creatieve industrie. Er komt ook een investeringsfonds waarmee de overheid zich meer als durfkapitalist gaat opstellen. Minister Maxime Verhagen maakte dat begin februari van dit jaar bekend bij de presentatie van de

zogenoemde bedrijfslevenbrief. Die brief beschrijft wat de overheid concreet voor het bedrijfsleven gaat doen in de komende jaren. De nieuwe regering gaat flink snijden in het aantal subsidies en in de plaats daarvan wordt er gericht geïnvesteerd in een aantal Nederlandse sectoren. Het kabinet Rutte ziet de creatieve industrie in Nederland als een van de topsectoren, samen met water, agrofood, tuinbouw, hightech, life sciences, chemie, energie en logistiek. De overheid gaat samen met ondernemers en onderzoekers bepalen welk bedrag er naar een bepaald project gaat. Het kabinet opent ook een investeringsfonds waarmee het de rol van venture kapitalist inneemt. Dat zogeheten innovatiefonds omvat enkele honderden miljoenen euro's. Uit dat fonds worden leningen verstrekt, garanties gegeven en participaties aangegaan. (Bron: Emerce)

Dans staat er om bekend dat het in een theater wordt opgevoerd, in een balletschool, in de plaatselijke multifunctionele zaal waar ook de maatschappelijk werker doordeweeks haar adviezen verstrekt. Toch wordt dans overal opgevoerd, in de open lucht door bijvoorbeeld werelddansgroepen, maar ook moderne dans, postmoderne dans en ook geïmproviseerde dansstukken komen en kwamen voor op allerlei plekken anders dan in theaters.

Flash Mob op Grote Markt te Haarlem
Foto's: Paul Rooyackers



Dans als experiment op school

Paul Rooyackers

Dans op school is lange tijd een kwestie geweest van keurige opvoeringen op het eigen toneel/podium in de aula. Maar elders in de school? Op een willekeurige locatie in de school? Ja, dat komt voor op enkele scholen in Nederland. Dit artikel gaat over de oorsprong van dit soort dansprojecten.

Dansexperimenten op locatie

Choreografen als Trisha Brown, Twyla Tharp in de jaren zestig, en Krisztina de Chatel vanaf de jaren zeventig stonden bekend om hun bijzondere dansprojecten op locatie. Brown maakte dansen - happenings, maar ook wel naar gelang het karakter performances genoemd - waren vanaf de hippietijd in New York op daken van wolkenkrabbers te zien - *Walking on the wall* (1971) en *Roof Piece* (1970), maar ook in parken zoals het wereldberoemde Central Park in New York. In 2008 voerde haar gezelschap op het gras voor het museum het Louvre een dans op, waarbij het grasveld een uur lang het

domein was van dans als experiment. De Chatel maakte op vele locaties dansstukken - variabel van weilanden tot trappen. Het waren de jaren dat kunstvormen zich buiten de gebaande paden begaven. Op vele plekken waren er allerlei experimenten te zien vanuit muziek, beeldende kunst, film, literatuur, maar dus ook dans. In de film *Hair* zie je het werk van Twyla Tharp (1978) als performance in een park en op diverse plekken zoals in Washington DC vlakbij het optrekje van Obama, maar nu gemodelleerd naar de film.

Op internet zijn diverse fragmenten te zien van de genoemde choreografen en van geïnspireerde opvolgers. Twee voorbeelden zijn:

www.vimeo.com/12668960 en
www.vimeo.com/16969659.

Kijk ook op www.danceumbrella.co.uk voor wat er op dit terrein bijvoorbeeld in Londen gebeurt.



Dansers van Westlake Dance Center

een gemeente-ambtenaar niet op zit te speuren en het daardoor niet kan tegenhouden. Ook de plaatselijke beveiliging of politie is meestal te laat, want het gebeuren is al voorbij tegen de tijd dat er iemand komt opdagen om het te stoppen. Dit is inherent aan het karakter van de Flash Mob. De uitvoerenden hebben zich dan al verplaatst en bevinden zich weer tussen anonieme voorbijgangers. Vaak is de kleding ook niet anders dan de toevallige voorbijganger. Kortom, niets wijst erop dat er iets zal plaatsvinden. Zelfs demonstraties worden tegenwoordig via internet gemeld. Kijk op www.socialtimes.com/2010/05/top-7-flash-mobs-of-all-time voor enkele flashmobs op internet.

Dansexperiment op school

Op het Alkwin Kollege te Uithoorn werd ik zo'n 20 jaar geleden gevraagd om een plan te ontwikkelen waarbij alle eerstejaars leerlingen - zo'n 200 in aantal - een dag creatief konden bezig zijn met beweging annex theater. Men had aldaar het DAS-project gehad, een project waarbij drama het voertuig was om iets in elkaar te zetten. Dans was nieuw op deze school en vanaf dat moment is daar ieder jaar een dansproject, STRIK-project genoemd omdat na de DAS de STRIK kwam. De docenten, begeleiders en mentoren van de eerstejaars droegen vanaf dat moment jaarlijks eenmaal per jaar een strik. Dit dansproject betekent dat, in tegenstelling tot bijvoorbeeld andere dansprojecten na een dag werken niet op het podium een dans wordt uitgevoerd, maar in dit geval op locatie. Dans is een jaarlijks terugkerend experiment geworden. En dan vooral op locaties in de school waar je het niet verwacht, bijvoorbeeld dans in het lokaal Duits of in een gang of bij de kluisjes. Kortom, op van te voren gekozen locaties. Begeleiders zijn de hele dag aan de gang met groepen leerlingen om diezelfde avond een dans, ergens in het gebouw op te voeren. Diezelfde avond worden er op twaalf plekken tegelijkertijd, in estafettevorm, dansstukken uitgevoerd die allemaal drie minuten duren. De dans moet te maken hebben met het karakter van de locatie, moet daarop geïnspireerd zijn. Gewone eersteklassers zonder danservaring voeren deze drie minuten durende dans op deze avond dan zo'n twaalf keer uit. Het publiek wordt door begeleiders, met een strik of een vlag, rondgeleid langs alle danslocaties in het gebouw.

Informatie

Informatie over vergelijkbare dansprojecten is bijvoorbeeld te verkrijgen via het Alkwin Kollege te Uithoorn, Thamen College te Uithoorn, Montessori College te Aerdenhout, Mendelcollege te Haarlem en via www.dansgroepen.nl.

Flash Mob, eigentijdse locatievorm

Er is tegenwoordig - sinds 2002 - een nieuwe term gangbaar voor dergelijke dansexperimenten op locatie, waarvan men zegt dat het een nieuw verschijnsel is: de Flash Mob. Dansers, maar ook musici, en niet speciaal professionals maar juist vaak amateurs doen een plotselinge kortdurende actie, vaak op drukke pleinen of in treinstations zoals Central Station New York, en houden daar het lopende publiek staande voor maximaal enkele minuten. De Flash Mob is dan wel een nieuw woord, maar zulke happenings en performances vonden al plaats in 1952, bijvoorbeeld met medewerking van het duo Merce Cunningham en John Cage: *Theatre Piece No. 1*.

Voor een Flash Mob hoeft je geen vergunning aan te vragen bij het plaatselijke bestuur, omdat het plotseling gebeurt en niemand er iets vanaf weet behalve de uitvoerenden. Tegenwoordig worden dit soort gebeurtenissen via Twitter of Facebook gemeld, websites waar



Dansproject op Mendelcollege te Haarlem

Mixlessen op het Gals College

Kunstvakkenexperiment naar echte inhoudelijke samenwerking



Foto's: Joost Overmars

Lieke Broekhuijsen, Joost Overmars, Myrna Somberg, Trudy Verkerk

Als ik om 8.35 uur uit het raam van mijn lokaal kijk, zie ik de muziekklass druk aan het werk en in het lokaal daarboven zijn de leerlingen bij beeldende vorming ook druk aan de gang. Als cultuur- en kunstdocent geeft me dat een rijk gevoel. In mijn lokaal zijn de leerlingen druk bezig met de filmlessen.

Een breed cultuur- en kunstaanbod dat al vroeg in de ochtend de school laat leven. Drie maal per jaar vinden er presentaties plaats. Ook wordt er dan gewisseld tussen de verschillende vakken, zodat elke leerling met elke kunst- en cultuurdiscipline kan kennismaken. De kunstvakken werkten al samen in gemeenschappelijke *thema's*, maar om de vakken nog meer verbinding met elkaar te geven ontstond het idee om tot een *inhoudelijke* samenwerking te komen.

Uit de brainstorm met de collega's kwamen leuke en inspirerende ideeën. Natuurlijk is er ook nog de praktijk. Sommige ideeën vielen af, omdat ze niet praktisch genoeg waren, te bewerkelijk. Ook wilden we dat de verschillende kunstvakken gelijkwaardig zouden zijn en niet alleen maar ten dienste van het andere vak zouden staan. In het eerste jaar is gekozen voor de samenwerking tussen beeldend, film en muziek. Het thema was *Geheim*. Het was een grote pilot met zes klassen met een grootte van ongeveer 25 leerlingen. De leerlingen startten bij beeldend, waar ze objecten maakten die ze vervolgens in een film met het thema *Geheim* konden gaan gebruiken. Tenslotte componeerden ze zelf de muziek bij hun film. Aan het einde van het schooljaar werd de film gepresenteerd aan alle ouders en medeleerlingen.



Beeldend

Het verhaal begint bij beeldende vorming. Eerst werd er gebrainstormd over wat een geheim kan zijn. Al snel werd het duidelijk dat er grote en kleine geheimen zijn. Er kwam van alles voorbij: grote geheimen als een slechte relatie met je nieuwe stiefmoeder waarover je met niemand durft te praten tot kleine geheimen zoals stiekem in het dagboek van je beste vriendin lezen of meer snoepjes eten dan dat je mag.

In een groep van ongeveer vijf leerlingen gingen ze met hun eigen bedachte geheim aan de slag. Er werd een verhaal van gemaakt en een storyboard van getekend. Daarna moesten de leerlingen bedenken wat ze nodig hadden voor hun verhaal en wat ze daarvan zelf konden maken. Er werden objecten gemaakt van karton zoals tassen, maar ook spoken die in kluisjes woonden en een complete balie, maar er werden ook objecten gemaakt van klei. Deze werden dan in het klein gemaakt en los op een geschilderde achtergrond gelegd zodat het bij het blok film geanimeerd kon worden. De leerlingen waren in de groepjes hard aan het werk, en ik als docent ook. Alle verschillende materi-

Kunstvakken op het Cals College Nieuwegein

Het Cals College Nieuwegein is een cultuurprofiel school. Naast de reguliere kunstvakken beeldende vorming, drama en muziek krijgen de leerlingen extra kunstlessen. CKV onderbouw noemen we dat op het Cals College. Leerlingen krijgen een uur inhoudelijke verbreding met cursussen AV, computerdesign en dans (elk 11 weken). Daarnaast kiezen ze in een tweede uur een specialisatie: toneelklas, muziekklas, atelierklas of mixklas. De mixklas is voor leerlingen die nog niet goed kunnen kiezen en voor hen die juist heel bewust kiezen voor 'van alles wat'. De mixklas begon als experiment: een grabbelton met diverse workshops, maar al snel ontstond bij de docenten de behoefte aan een meer geïntegreerde aanpak.

In klas twee en drie kiezen leerlingen binnen CKV onderbouw voor atelier-, AV-, dans-, design-, muziek- of toneelklas. In de bovenbouw zijn muziek en handvaardigheid examenvakken.



alen die door de leerlingen werden gebruikt, moesten worden klaargezet, uitgelegd, gedemonstreerd en uitgedeeld. En aan het einde van de les van 70 minuten moest alles natuurlijk weer schoon en netjes opgeruimd worden. Gelukkig waren de leerlingen heel erg enthousiast en trots op hun werk waardoor het opruimen ook goed verliep.

Film

Na 10 weken schoven ze door naar de film-workshop. Het klaslokaal werd een workshop-ruimte waar elk groepje met zijn eigen techniek aan de slag moest. Allemaal 11- en 12-jarigen met hun eigen ideeën en wensen. Groepjes wilden een animatiefilm maken, anderen een speelfilm en weer anderen een soort videoclip, of ze wilden met greenscreen werken. Dit alles zonder de benodigde oefening en voorbereidingslessen in lessen van 70 minuten. Als docent was het afzien. Iedereen had je

Foto's: Joost Overmars

nodig voor de techniek. Aan de andere kant was het ook geweldig genieten. De leerlingen hadden zich bij de lessen beeldende vorming al helemaal ingeleefd in hun film. Daardoor was het voor hen heel duidelijk wat ze wilden maken. Resultaat was dus een zeer gemotiveerde en gedreven klas. Na 10 weken intensief werken konden de leerlingen met hun filmpje door naar de muziekdocenten.

Muziek

In het muziekblok werkten de leerlingen met het programma Garageband. Ieder groepje kreeg zijn eigen MacBook waarin het filmpje kon worden ingeladen. Maar voordat de leerlingen met hun eigen filmpje aan de slag konden gaan, werd eerst het computerprogramma goed verkend. Ze leerden hoe je een *setnoise* kan maken: de sfeergeluiden die je filmbeelden extra spannend of vrolijk kunnen maken. Daarbij kwamen ook *sound effects* zoals dichtslaande deuren of het geluid van een explosie. En de *voice over* werd gebruikt om de verhaallijn te versterken. De leerlingen vonden het werken met dit programma erg leuk, ook omdat het zo toegankelijk is. Op een vrij eenvoudige manier maak je zelf professioneel klinkende geluidsproducties. Ze konden dan ook niet wachten om hun eigen filmpje te bewerken met deze toepassingen. Op heel nauwkeurige wijze kan in het programma getimed worden waar de muziek onder het beeld geplaatst moet worden. En juist die timing bleek zo belangrijk. Als het klopt wat je doet, is het resultaat meteen zichtbaar in de klas: de film wordt dan ook echt extra spannend of grappig! We gingen bij een groter groepje zelfs een experiment aan. We splitsten ze waardoor twee groepen dus apart van elkaar aan dezelfde film werkten. Qua sfeer kwamen er twee totaal verschillende muzikale producten uit voort. Het kon allebei, maar de film leek heel anders. De leerlingen hebben ontdekt dat een muzikale bewerking zoveel verschil kan maken.

Presentatie

Presentatie van eigen werk door leerlingen is een speerpunt op het Cals College. Na elk blok van 11 weken presenteren de klassen aan elkaar het (tussen)resultaat van hun werk. Daarbij mixen we de kunstdisciplines zoveel mogelijk: atelier gaat kijken bij dans, AV bij muziek, enzovoort. Aan het einde van het jaar presenteren alle onderbouwleerlingen in jaarlagen hun eindresultaat aan elkaar en hun ouders en familie. Dit is de grote cultuurcarroussel: meerdere avonden waarin de school wordt getransformeerd tot een soort uitmarkt: op allerlei locaties zijn er exposities, korte voorstellingen en presentaties en het publiek loopt van activiteit naar activiteit.

Ook de mixklassen presenteerden hun films. In een lokaal vol ouders en vrienden vertelde elk groepje over hun werkwijze, wat ze geleerd hadden, wat ze leuk en wat ze moeilijk aan het project vonden. Vervolgens werd hun film vertoond.

Winstpunten van deze opzet waren: de leerlingen nemen verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van hun product, ze leren hun eigen creatieve proces steeds beter aan te sturen en zijn er trots op hun eindproduct aan hun ouders te tonen. Ze vonden het heel leuk om creatief te leren omgaan met montage- en compositiesoftware en waardeerden de grote zelfstandigheid waarmee ze konden werken. Moeilijk vonden ze het om alles goed bij elkaar te laten passen.

Leerpunten voor ons docenten: de verschillende docenten moeten alles heel goed op elkaar afstemmen en veel contact houden tijdens het schooljaar. Alles moet logistiek kloppen: de filmpjes moeten bijvoorbeeld allemaal in het juiste formaat op tijd aangeleverd worden, de docenten moeten de groepen en hun werkschriften goed overdragen en inhoudelijk moet het verband tussen de onderdelen voortdurend onder de aandacht zijn.

Het experiment gaat verder!

Dit jaar doen we hetzelfde project, maar nu met beeldende vorming, muziek en drama. De leerlingen werken toe naar een performance met attributen, decorstukken, liedjes en sfeermuziek. We zijn heel benieuwd wat dat gaat opleveren bij de cultuurcarroussel aan het einde van het jaar!

Lieke Broekhuijsen is muziekdocent.
Joost Overmars is muziekdocent en cultuurcoördinator.
Myrna Somberg is docent beeldende vorming.
Trudy Verkerk is docent audio-visueel.

Links

Eerste presentatie van de groepen CKV onderbouw klas 1 in november 2010:
www.youtube.com/watch?v=L3Ribr5PtoA

Werken met Garageband in de mixlessen:
www.youtube.com/watch?v=DzplZpaDXxc

Twee voorbeelden van leerlingfilms:
www.youtube.com/watch?v=p6y4HWFDIGU
www.youtube.com/watch?v=YMox1QjuOP4

Muziek en experiment

Reyer Ploeg

Werken van Manfred Bleffert

‘Kinderen voor wie muziek vooral werk is en geen spel, zullen nooit het hoogste niveau van expressiviteit bereiken’, aldus Sloboda en Davidson (1996). Bij muzikaal spel hoort experiment, de wereld als klanklaboratorium. Volgens genoemde wetenschappers dienen opvoeders in muziek zich tot het tiende jaar vooral te richten op vrijheid en plezier beleven. Dat geldt voor andere kunsten ongetwijfeld net zo.

Natuurlijk, wanneer de blik uitsluitend op kunst beschouwen zou liggen, op dat wat we aan kunst kunnen waarnemen uitgaande van een denkende geest, dan is er weinig plaats en aandacht voor experiment. Maar dan moeten we aannemen dat er een vaststaand oordeel is over hetgeen we waarnemen, ontwikkeld door degenen die er een wetenschappelijke studie aan hebben gewijd. Muziekonderwijs is dan deelnemen aan het gezamenlijk verleden.

Mijn jongste zoon heeft zich onlangs met veel inzet gewijd aan de natuurkunde van groep acht door Keynote-presentaties te maken over licht en geluid. Ik zag hem naast het knippen en plakken van tekst, plaatjes, filmpjes en overgangseffecten ook bezig met proefjes die me herinnerden aan mijn eigen jeugd en het jonge vaders boek dat ik kreeg toen de oudsten waren geboren: telefoons maken door blikjes of plastic bekertjes met een gespannen draad te verbinden, ontdekken wat er gebeurt als je flessen met verschillende hoeveelheden water vult en er dan op tikt of blaast. Een fluitje verlengen met steeds langere pvc-pijpen, een trillende stemvork op een wateroppervlak laten neerkomen, een ijzeren plaat met vogelzand laten trillen...

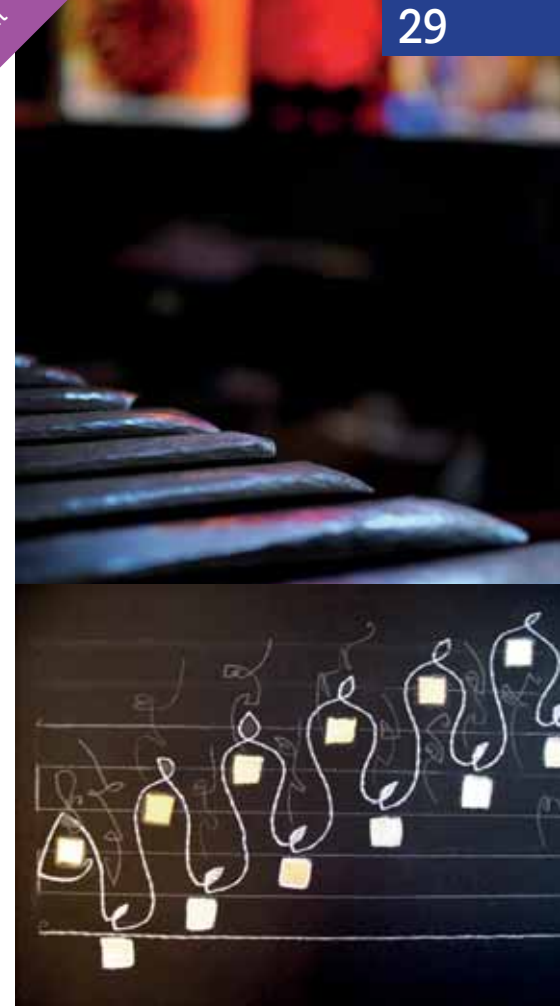
Nu, door vele jaren wat wijzer geworden, vind ik Chladni nog minstens zo fascinerend, net als Masaru Emoto die vergelijkbare proeven met water doet. Water dat een voorkeur voor zeshoeken laat zien en de fijngevoeligheid toont die het heeft voor omgevingsfactoren. Ik kende dat al uit de enorme fotoreeks van sneeuw kristallen door Kenneth G. Libbrecht. Opnieuw verbazingwekkend als je beseft dat die impact op vloeistof ‘kristallen’ ook in onszelf plaatsvindt omdat we voornamelijk daaruit bestaan. Bij elke straathoek die we passeren drukken zich weer nieuwe vormen af... En als muziek klinkt waardoor zelfs zandkorrels zich

verenigen, hoe zit het dan bij ons van binnen? Welke ordening bewerkstelligt klanken? En is de mate waarin vormen helder en symmetrisch zijn een oordeel over kwaliteit?

In de opleiding docent muziek van Hogeschool Helicon is een van de belangrijkste musicieervakken *muziekfenomenen*. In deze groepslessen, gegeven door Fenneken Francken, worden werkvormen gebruikt waarin improvisatie uitgangspunt is:

Improviseren ontwikkelt je muzikaliteit. In de eerste plaats het vermogen te luisteren en te scheppen. Hoe kun je vanuit het gehoorde op het moment je bijdrage leveren met klanken, tonen, muzikale beweging en samenklank en met elkaar een overtuigende muzikale vorm laten ontstaan? Hiertoe worden volgende onderdelen geoefend: ruimtelijke bewegingsspel; instrumentale en vocale klankspelen; ritmische coördinatie-oefeningen; het leren bespelen van instrumenten ontstaan uit een impuls tot klankvernieuwing; luisteronderzoek en het onderscheiden van verschillende zintuigactiviteiten in het luisteren; kunstzinnig-fenomenologisch onderzoek naar de klankkwaliteiten van houten en metalen muziekinstrumenten, van muzikale elementen en van de processen van het musiceren zelf.

De hierbij ontwikkelde spelen en oefeningen voor groepen kinderen en volwassenen dienen behalve als basis voor improviseren als kunst ook voor het aanvoelen en uitvoeren van gecomponeerde muziek. Het muzieklokaal is een laboratorium van klanken met als onderzoeksvraag binnen de pedagogische context van de opleiding: Hoe kun je met eenvoudige muzikale middelen wezenlijke kwaliteiten van de muziek aanspreken zodat wij, of de kinderen, door de schoonheid van de muziek geraakt worden en werkelijk beginnen te luisteren? Deel van dit luisteronderzoek is werken met instrumenten die zijn ontwikkeld en gebouwd door Manfred Bleffert. Deze Duitse kunstenaar werkte in de jaren zestig en zeventig veel samen met Karlheinz Stockhausen, John Cage en Joseph Beuys en verdiepte zich gaandeweg meer en meer in de oerklanken van muziek, gestimuleerd door Hermann Pfrogner en Sofia Gubaidulina. Kenmerkend voor Bleffert is de open houding ten opzichte van het innerlijk leven van metalen, houtsoorten en gesteenten. In hun naakte klanken beluistert hij het *Lied van de Aarde*. Aan het einde van de jaren tachtig begon hij ook met de bouw van snaarinstru-



menten. Al experimenterend onderzoekt hij ook de wereld van de tonaliteit vol intervallen, toonscala en -soorten, maar steeds vanuit het materiaal dat de klank voortbrengt. En deze klankkarakteristieken van bijvoorbeeld metalen hebben invloed op de muziek die ermee kan ontstaan, van het elfachtig lichte geluid van zilver tot het gonzen van tin, van de wakkere helderheid van ijzer tot de warme gloed van koper. De open klanken van Blefferts instrumenten helpen de klankomgeving, de ruimte in het spel te betrekken, waardoor groepsimprovisaties mogelijk zijn die buitengewoon intens zijn, zowel muzikaal als sociaal. De muzikale ruimte die ontstaat, is telkens nieuw en oorspronkelijk. Sjablonen en niet doorleefde klankfrases zijn hierin niet op hun plaats waardoor de improvisaties ervaringen kunnen genereren die eigentijds en authentiek zijn. Vooral moderne muziek kan door deze ervaringen vanuit een kwalitatief breed en diep ontwikkeld referentiekader worden benaderd. Nieuwe muziek, de muziek van de hedendaagse kinderen, heeft zonder deze klankexperimenten vermoedelijk weinig kans. Muziekeducatie is deelnemen aan een gezamenlijke toekomst.

Links

www.stuart-mitchell.com/rosslyn.html
www.its.caltech.edu/~atomic/snowcrystals
www.manfred-bleffert.net/more/Bleffert%20Article.pdf

Wij gaan digitaal! En u?

Tweede studiedag beatsNbits Academy

Olga de Kort-Koulikova

Enthousiasme, oprechte belangstelling, nieuwsgierigheid naar de nieuwe ontwikkelingen en niet in de laatste plaats het gevoel om aanwezig te zijn bij het ontstaan van iets helemaal nieuws, maakten van de bezoekers van de studiedag van de *beatsNbits Academy* de meest betrokken deelnemers die organisatoren van een studiedag zich kunnen wensen. De openingslezing van Leo Samama over het belang van kunst en cultuur en een vraaggericht onderwijs gooide nog meer olie op het vuur en zorgde gedurende de hele dag voor geanimeerde gesprekken over het belang van het muziekonderwijs en de rol van een muziekdocent.

Met de tweede studiedag van de *beatsNbits Academy* hoopten de auteurs van de gelijknamige internet-muziekmethode nog meer geïnteresseerde muziekdocenten te bereiken. Het programma richtte zich niet alleen op de ervaren methodegebruikers, maar ook op hun collega's die e-Learning pas beginnen te ontdekken. Introductiepresentaties van *beatsNbits onderbouw* en de nieuwe modules *beatsNbits bovenbouw* (start pilot in 2011/2012) werden afgewisseld met workshops *Toetsen en Praktisch werken met beatsNbits* en een presentatie van de Engelse digitale muziekmethode *3 Fire Music*.



e-Learning in de klas

De enthousiaste stemming van de bezoekers werd gedeeld door de organisatoren van de studiedag. Leon Vliegen, één van de auteurs van *beatsNbits*, merkte duidelijk de veranderingen ten opzichte van de eerste studiedag in 2010: 'Vorig jaar hebben we ook een *beatsNbits Academy*-dag georganiseerd, en toen hoorden wij nog wel vragen als: 'Moet dat wel zo? Is het echt nodig, met al die e-Learning en pc-dingen?' Maar deze keer horen wij heel andere vragen. Men zegt niet meer 'Waarom doe je dit?', maar 'Hoe doe je dit?' Het idee dat e-Learning werkt, begint in Nederland langzaam geaccepteerd te raken.'

Vier jaar geleden, toen Leon Vliegen, Ab Sandbrink, Jos Herfs en Robin van Rootseleer het concept van een digitale muziekmethode begonnen uit te werken, hoorden ze nog meer sceptische vragen. Vooral de individualisering van een muzikles als gevolg van het gebruik van een laptop leverde kritiek op: 'Muzikles wordt nog altijd gezien als activiteit voor de hele klas, terwijl de computer veel meer individualistisch is gericht. Maar sommige dingen moet je gewoon alleen doen of in een kleine groep van twee of drie leerlingen. En met e-Learning krijgt iedereen de ruimte om iets individueel te ondernemen.'

Digitaal versus boek

Individualisatie van het leerproces, ruimte voor eigen initiatief, veel opdrachten die eigen onderzoek stimuleren. En dit alles zonder een boek op tafel. Voor wie wordt het gemakkelijker om aan de veranderingen te wennen, voor docent of leerling?

Volgens René Meeuws (Over Betuwe College, Bemmelen) is het vooral voor de leerlingen even wennen om zonder boek te werken. Maar dat is juist de beste manier om de leerlingen te leren 'heel gericht naar informatie te zoeken, gericht te werken en gericht opdrachten uit te voeren'. Een ander voordeel ten opzichte van de methodes in boekvorm is de veel grotere keuzemogelijkheid voor zowel docenten als leerlingen: 'Er zit veel meer in *beatsNbits* dan je in één jaar kunt doen, je kunt zo veel keuzes maken als je wilt.'

Jos Sloot (Kandinsky College, Nijmegen) werkt al 2½ jaar met deze methode. Niet alles ging meteen goed, maar de keuzemogelijkheden van een digitaal systeem spraken hem vanaf het begin aan: 'Als je een methode zoals *Muziek op Maat* of *Intro* gebruikt, dan zit je aan het



Foto's: Merei Sandbrink

boek vast. Hier wordt je juist uitgenodigd om heel veel muziek te maken. *beatsNbits* is heel breed qua opzet, past goed bij vraaggericht onderwijs en nodigt je voortdurend uit om keuzes te maken. Het is een beetje achterhaald dat je alles één op één moet leren en voorgekauwd moet reproduceren. Dat is bij *beatsNbits* helemaal niet aan de orde.'

Studiedag als 'moment van inspiratie'

Voor Jos Sloot is een studiedag zoals deze een 'moment van inspiratie' en mogelijkheid om met collega's ervaringen uit te wisselen en aan de bedenkers en ontwerpers doelgerichte vragen te stellen. Voor de mensen achter de methode is deze dag een uitgesproken kans om hun ideeën met gebruikers te bespreken. Ze rekenen op heel veel vragen. De feedback is heel belangrijk voor het functioneren en perfectioneren van deze eerste digitale muziekmethode. Leon Vliegen overdrijft niet als hij zegt dat *beatsNbits* zijn ontwikkeling aan feedback te danken heeft: 'Aan het begin hadden wij het idee, een concept en een site, maar de eerste gebruikers waren in twee lessen de weg al kwijt. Toen hebben we veel meer structuur aangebracht en een klankbordgroep opgericht. Dankzij de docenten die de methode gebruikten, konden wij alle fouten er snel uit halen. En het is nog steeds zo dat als wij een foutmelding krijgen, deze fout een dag later al gecorrigeerd wordt. Met een boek gebeurt het pas over vijf jaar.'



kunst en experiment

@web

The sky is not even the limit :-)

Thea Vuik

Zo beëindigt Claire Boonstra haar uitleg over AR (Augmented Reality). Ik had haar gevraagd of ze mij wilde helpen met mijn zoektocht naar hoe AR nou eigenlijk precies in elkaar zit. Dat was me nog niet helemaal duidelijk toen ik @Web voor Kunstzone 9-2010 maakte over een virtuele tentoonstelling bij het Stedelijk Museum. Mensen die op het Museumplein als een kip zonder kop achter hun telefoon aanliepen. Een bizar gezicht, maar nog niet helemaal verklaard.

Waarom Boonstra? Omdat zij een van de uitvinders is van het Layar-platform, een programma dat vaak gedownload wordt als AR-applicatie voor de smartphone.

Kan ik zeggen dat bij AR de webcam van de computer of van je mobiele telefoon een 2D of 3D figuur/foto 'herkent' en dit als een streepjescode 'leest' en daarop 'reageert' door in een laag vóór die opname relevante beelden te plaatsen? Zou dat een simpele uitleg kunnen zijn?

Boonstra; 'Klopt! Dat is tenminste bij Vision AR het geval: dan 'lees' of 'scan' je ook echt het camerabeeld. Momenteel kan Layar alleen nog maar een GPS-positie en kompasrichting 'lezen' en de informatie die hieruit volgt over het camerabeeld leggen. Momenteel 'doen' we dus nog niets met het camerabeeld. Maar dat gaat dus veranderen, binnenkort voegen we ook 'vision' toe. Dan kun je dus beelden herkennen en daar iets mee doen: er een 3D beest overheen laten dansen, of een website lanceren, of informatie weergeven, enzovoort.'

Het is al een beetje gemeengoed aan het worden: ik zie steeds meer van die kleine zwart-wit kunstwerkjes verschijnen die soms als een code voor AR dienen. Er zijn bijvoorbeeld sinds kort (de Britten waren ons voor) postzegels te koop met als titel *Stad van Nederland* waarop architectuurontwerpen van vooraanstaande Nederlandse architectenbureaus zijn afgebeeld. Op de postzegels staan die abstracte plaatjes ook. Deze markers kunnen - mits je die voor een webcam houdt en een AR browser gebruikt zoals *Layar of Junao* - een AR-toepassing activeren waardoor er op het computerscherm of je mobiele telefoon een interactief beeld verschijnt van het desbetreffende gebouw dat letterlijk in beweging wordt gebracht. TNT Post geeft samen met het Nederlands Architectuur Instituut de postzegels uit. Zo wordt aangetoond dat 'een medium als de postzegel weliswaar een lange geschiedenis achter zich heeft, maar nog steeds springlevend is en ruimte biedt aan de meest geavanceerde mediatechnologieën van dit moment.' Tenminste: zo wil Tantetje Pos het doen overkomen.

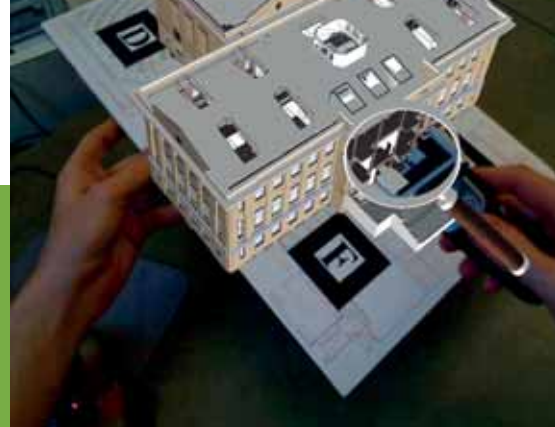
Claire, fantastisch eigenlijk, in dit geval lijkt 'the sky the limit'! Ik had ook nog contact met de concurrent (vermoed ik) Inglobe Technologies die beelden uit Google SketchUp via een marker op je scherm zetten. Alleen is mij daarvan het nut nog niet helemaal duidelijk.

Als je het zo (alle partijen die 'iets' met AR doen, red.) bekijkt, zijn er duizenden 'concurrenten'. Vergelijk het met partijen die websites maken, daar zijn er duizenden - zo niet miljoenen - van. Je kunt Layar vergelijken met de app store, de browser, de YouTube van AR. Wij leveren de infrastructuur en het platform waarop duizenden hun eigen AR-experiences kunnen bouwen.

We zien AR als het volgende massamedium. Alleen zijn we in een vroege fase - zeg het 1994 van het internet of het stadium waarbij radio net TV werd: de eerste TV-uitzendingen waren radioshows met een plaatje erachter.

In ieder geval is het zeker een keer leuk om in de klas een AR-goocheltrucje uit te voeren. Ga naar www.inglobetechnologies.com > AR-media - Plugin for Google™ Sketchup™. Als je daar het filmpje bekijkt, zie je wat de mogelijkheden van deze plugin zijn. Dan kun je voorstellen wat voor grappige dingen je kunt uithalen met de SketchUp-werkstukken die de leerlingen gemaakt hebben.

Wij gaan op onze beurt het virtuele gebeuren sceptisch volgen. Het gimmick-gehalte blijft voor mij groot, maar we gunnen Boonstra's voorspellende woorden vooral nog alle ruimte.



Pionier-methode

Niet alle op de studiedag aanwezige muziekdocenten zijn al gestart met de methode. Ruim 70% van de bezoekers zijn voor het eerst op de Academy-dag. Ze komen eerst kijken, informatie verzamelen, naar de ervaringen van andere docenten luisteren. Heel begrijpelijk, vindt Leon Vliegen: 'Voor veel scholen zal deze muziekmethode het eerste digitale systeem zijn dat op school in gebruik wordt genomen. Er is nog niet zo veel op het gebied van e-Learning te vinden, en bij muziek zijn wij de eersten die een dergelijk systeem ontwikkelen.'

De auteurs van beatsNbits zijn heel blij met de vele positieve reacties van de gebruikers: 'Bij de eerste kennismaking denken docenten dat beatsNbits heel ingewikkeld is, maar als ze eenmaal de weg hebben gevonden, dan willen ze niet meer anders. Je kunt het systeem zo instellen dat het bij het niveau van iedere leerling past. Als de leerling sneller verder wil, dan kan dat en als hij terug wil, dan kan dat ook. Met boeken kun je er niet sneller doorheen, want je mist steeds de feedback. beatsNbits zorgt ervoor dat de leerling zich steeds verder ontwikkelt. Bovendien kun je je stof voortdurend uitbreiden, veel componeren en veel spelen. En wat docenten ook heel fijn vinden: de opdrachten automatisch nakijken!'

beatsNbits Academy

De studiedag van beatsNbits Academy vond plaats op 22 januari 2011 in het ArtEZ Conservatorium te Zwolle.

De beatsNbits Academy is een initiatief van de makers van de muziekmethode beatsNbits: Jos Herfs, Ab Sandbrink, Leon Vliegen en Robin van Rootseler.

Ga voor meer info over beatsNbits naar www.beatsnbits.nl.

Blazersklas op school

Van experimenten met Orff-instrumenten tot blaasorkest

Vincent de Leur

De actuele discussie over het muziekonderwijs laat zien dat nagedacht moet worden over hoe men om kan gaan met muziek en het muziekonderwijs op basis- en middelbare scholen. Door de bezuinigingen op het muziekonderwijs is er bovendien behoefte aan een andere manier van werken. De leerling komt niet meer naar de muziekschool of -vereniging, maar deze instellingen gaan naar de leerling: op school!

De Blazersklas is een prima manier om leerlingen te bereiken en de leerlingen te leren om (samen) te spelen. Het motto *Samen leren, samen spelen* betekent dat kinderen samen leren om samen te spelen, maar ook samen leren om te spelen. Bovendien is er een fantastisch bijverschijnsel: de leerlingen leren letterlijk luisteren naar elkaar. Dat vertaalt zich ook naar het dagelijks leven van de kinderen.

Het 'omgaan met muziek' vereist deskundigheid van de muziekdocent. Leerlingen moeten de vaardigheden hebben of krijgen om zich muzikaal te kunnen uitdrukken. Daarbij zijn fundamentele vaardigheden op een instrument een hulpmiddel. Het integreren van een instrumentale basisopleiding binnen de basis- en middelbare school is dan wenselijk.



Het idee van de Blazersklas

Het idee is ontstaan in Duitsland, zo'n 17 jaar geleden. Nadat eerst geëxperimenteerd werd met het Orff-instrumentarium werd het idee van een blaasorkest geboren. Collega's hadden aanvankelijk de nodige vragen en twijfels: 'Dat kan niet!' en '25 leerlingen en ook nog verschillende instrumenten?'

Ook de details leverden de nodige vragen op: 'Hoe kom je aan 25 instrumenten? 'Is er onderwijsmateriaal?' 'Wat doe je met kinderen die al een instrument beheersen?' Er waren veel bezwaren en twijfels, maar het project ging succesvol van start. De methode *Essential Elements* uit de Verenigde Staten werd aange-

past en de Nederlandse muziekuitgeverij De Haske was bereid het uit te geven. Inmiddels zijn er in Europa al honderden Blazersklassen.

In Nederland ging in september 2005 de eerste Blazersklas van start op het Rodenborch College in Rosmalen. Na deze eerste pilot klas was de belangstelling zeer groot en binnen enkele jaren waren er 100 Blazersklassen in Nederland. Momenteel zijn er meer dan 120 Blazersklassen actief.

Sinds enkele jaren is er een tendens bij de basisscholen merkbaar waarbij de Blazersklas 'verplicht' is voor de leerlingen uit groep 7 en 8. Iedereen doet mee.



Kinderen moeten ook leren rekenen, lezen en schrijven. En dus ook muziek maken. Natuurlijk komt dan regelmatig de vraag: 'En als mijn kind het nu niet leuk vindt?'. Gek genoeg wordt deze vraag nooit gesteld als het gaat om leren rekenen! En wat blijkt? De kinderen die verplicht in de Blazersklas zitten, vinden het de leukste les van de week! Op middelbare scholen kiezen de leerlingen voor deelname aan de Blazersklas en komt dit in plaats van de gewone muziekles.

Een Blazersklas is gevormd naar het voorbeeld van een symfonisch blaasorkest. De leerlingen kiezen drie instrumenten waarbij een eerste, tweede en derde keus wordt gegeven. Daarbij worden de leerlingen begeleid door vakdocenten. Niet iedereen is geschikt voor elk instrument. Bovendien moet het orkest samengesteld worden uit de keuzes van de kinderen waarbij zoveel mogelijk rekening wordt gehouden met de eerste keuze. In de praktijk werkt dit prima.

Rol van muziekschool en muziekvereniging

Een school kan niet zomaar alleen een Blazersklas beginnen. Ondersteuning van vakdocenten is nodig, en daarbij kunnen de plaatselijke muziekschool en de muziekvereniging een grote rol spelen. Op de basisscholen zijn het zelfs vaak de muziekverenigingen die de lessen verzorgen! Op de middelbare school is het de docent muziek die de lessen geeft.

Rol van de docent muziek

De docent muziek heeft de belangrijkste rol in de Blazersklas als deze op de middelbare school wordt gegeven. Hij is degene die lesgeeft met de methode *Essential Elements* (uitgave van Hal Leonard/Yamaha en De Haske), de leerlingen begeleidt en dirigeert. Het is daarbij aan te bevelen zich te laten ondersteunen door twee docenten van de muziekschool en/of de plaatselijke muziekvereniging, een houtblazer en een koperblazer. Zij kunnen als een soort 'vliegende keep' in de les leerlingen helpen met specifieke problemen als mondhouding, grepen, enzovoort. Ze kunnen naar behoefte ingezet worden. Er zal af en toe gedifferentieerd gewerkt moeten worden, zoals eerst per instrumentgroep apart oefenen en dan weer samen.

De trainingen voor de docenten worden verzorgd door Yamaha. Het lijkt onmogelijk dat een schoolmuziekdocent alle instrumenten aan kan leren aan de leerlingen, maar met de juiste methode en training blijkt dit toch te kunnen. De docent leert de specifieke technieken van elk instrument onder de knie te krijgen. Inmiddels hebben vele docenten een seminar gevolgd. Het is altijd weer een verrassende ervaring om mee te maken hoe de betrokken docenten na een dag in staat zijn samen en meerstemmig *Ode an die Freude* te spelen op instrumenten waar ze nog nooit op gespeeld hebben! Omdat kinderen op muzikaal gebied nog weinig voorgeschiedenis hebben, leren zij het nog makkelijker. Het werkt, het blijkt mogelijk in korte tijd eenvoudige melodieën te spelen op een instrument.



De Methode

De methode *Essential Elements* komt van oorsprong uit de Verenigde Staten, een land met veel ervaring op het gebied van schoolbands, brassbands en dergelijke. In de methode zit een duidelijke structuur, waarbij vele aspecten van de muziek aan bod komen. De leerlingen nemen hun instrument mee naar huis en kunnen met behulp van de bij de methode beho-



Foto's: Yamaha Music Nederland

rende CD's meespelen en de oefeningen doen. Het in een groep spelen motiveert om thuis te studeren. De methode is door De Haske in het Nederlands vertaald.

Perspectieven

Het muziekonderwijs op scholen moet zich niet alleen beperken tot kennisoverdracht over muziek, maar ook het zelf muziek maken propageren. De schoolmusicus blijft de enige persoon die in aanmerking komt om dergelijk muziekonderwijs te geven. Het onderwijs in de Blazersklas vraagt verschillende vaardigheden van de docent, zoals de didactiek en methodiek van het instrumentaal onderwijs in groepen, kennis van groepsdynamische processen, leidinggevende competentie, organisatie, enzovoort. Deze vaardigheden kunnen alleen in het kader van bijscholingscursussen worden geleerd.

Betekenis van de Blazersklas voor de school

Op het Rodenborch College bleek dat een groot aantal leerlingen zich speciaal vanwege de Blazersklas heeft aangemeld. Werd de Blazersklas niet aangeboden, dan waren deze leerlingen naar een andere school - vaak dichterbij huis - gegaan. Deze school die in 2005 de eerste Blazersklas van Nederland had, heeft elk jaar één of twee

nieuwe Blazersklassen erbij! En de eerste Blazersklas bestaat nog steeds; de leerlingen zitten in 5-Havo of 6-VWO en spelen nog steeds samen. Een live begeleiding van de jaarlijkse musical is op het Rodenborch College dankzij de Blazersklas een doodnormaal verschijnsel geworden.

De school kan zich dus duidelijk profileren ten opzichte van andere scholen. Goede voorlichting naar ouders en leerlingen toe is daarbij een eerste vereiste. Speciale informatiebijeenkomsten, demonstraties op de open dag en berichtgeving in de plaatselijke media speelt daarbij een grote rol.

Na de inmiddels jarenlange ervaringen met de Blazersklas in Duitsland, Zwitserland en Oostenrijk zijn enkele conclusies te maken: Het project heeft een positief effect op het leerklimaat op de school. Docenten van andere disciplines melden dat de leerlingen uit de Blazersklas socialer met elkaar omgaan en dat de sfeer in de klas het leren gunstig beïnvloedt. Het contact met de muziekschool (het 'inhuren' van muziekschooldocenten hout en koper ter ondersteuning) werkt positief. Het muziekonderwijs wordt steeds meer een zaak van de school en de muziekschool zal daarin mee moeten groeien. Een samenwerking ligt dan

voor de hand. Leerlingen uit de Blazersklas zullen de weg naar de muziekschool makkelijk kunnen vinden.

De Blazersklas is een methode die al vanaf 10 à 11 jaar gegeven kan worden. Helaas hebben de meeste basisscholen niet de beschikking over een vaste muziekdocent, laat staan een ingeroosterde muzikles. Daar ligt een mooie taak voor muziekverenigingen en muziekscholen.

De Blazersklassen worden nu ook in Scandinavië, Italië, Spanje, Frankrijk en Engeland ingevoerd. Ondergetekende heeft intussen de eerste contacten gelegd met scholen in Denemarken waar de Blazersklas zal worden gepresenteerd. De Blazersklas is een fenomeen dat over de hele wereld 'werkt'! Bovendien is muziek een internationale taal. Daarom zijn uitwisselingen tussen diverse Blazersklassen in Europa zeer goed mogelijk. De eerste Blazersklas in Rosmalen kan er over meepraten: de leerlingen zijn regelmatig in Zweden geweest bij een schoolorkest en dit jaar gaat de 3e Blazersklas naar Polen op uitwisseling.

Informatie

Voor meer informatie over Blazersklas kunt u contact opnemen met Vincent de Leur van Yamaha Blazersklas: blazersklas@yamaha.nl.

SonOrb klankinstallatie

Edo Paulus

De SonOrb is een interactieve klankinstallatie bedoeld om bespeeld te worden door een groep van ongeveer 8 kinderen van 7 tot 12 jaar. Kinderen kunnen er op een intuïtieve en speelse manier samen muziek mee maken en uitvoeren. De SonOrb wordt sinds september 2010 gebruikt in de Klankspeeltuin in het Muziekgebouw aan 't IJ, waar meerdere klankinstallaties permanent staan. Dagelijks maken kinderen hier onder begeleiding hun eigen composities die ze direct uitvoeren voor toeschouwers. Op 18 februari jongstleden werd de SonOrb officieel in gebruik genomen door burgemeester van Amsterdam Eberhard van der Laan.

Werking van de SonOrb

De SonOrb bestaat uit 12 gekleurde bollen en 24 witte sokkels. Bovenop iedere sokkel is een holte waarin een bol gelegd kan worden. Zodra de bol op de sokkel ligt wordt de bol verlicht en wordt het geluid hoorbaar. Iedere bol, met z'n unieke kleur, heeft ook een uniek geluid. Leg de bol op een andere sokkel dan hoor je een variatie van het geluid. Op een hoge sokkel ontstaat een hoge toonhoogte, op een lage sokkel een lage. Een bol die op een sokkel ligt, kun je ook ronddraaien waardoor het geluid verder verandert.

Het ontwerpconcept

Bij een muziekuitvoering met akoestische instrumenten is het voor de toeschouwer vrijwel altijd duidelijk waar de klank vandaan komt en hoe deze klank opgewekt wordt. De klank komt van een fysiek, resonerend object, het muziekinstrument en het wordt opgewekt door de lichamelijke handeling van een uitvoerder. Dit geeft wat je hoort direct een betekenis. Bij elektronisch geluid is deze koppeling niet vanzelfsprekend. Bij live uitgevoerde



- Als een bol geluid maakt, wordt het uitgelicht. Ook heel duidelijk, voor zowel uitvoerende als toeschouwer.
- De speakers waar het geluid uit komt, zitten vlakbij de plaatsen waar de bollen op de sokkels liggen. Zo komt de klanklocatie overeen met de locatie van de bol.
- De eerste impressie die kinderen van de installatie krijgen, moet zo inzichtelijk mogelijk zijn. Ze moeten direct begrijpen wat je ermee kunt doen, zonder uitleg van een volwassen begeleider of tekstuele instructie. Zo kan de aandacht van de uitvoerende kinderen zoveel mogelijk naar de klanken en het samenspel gaan.

abstracte elektronische muziek kan een groot deel van het publiek moeite hebben met betekenis geven aan de klanken die zij horen.

De SonOrb brengt abstracte elektronische klanken voort. Om deze klanken betekenis te geven wordt de vanzelfsprekende koppeling tussen object, handeling en geluid, zoals die bestaat bij akoestische instrumenten, weer hersteld: De bol is het fysieke object dat klank voortbrengt en de uitvoerder bespeelt het fysieke object.

Bij verdere ontwerpkeuzes van de SonOrb gaat het er om dit principe zo duidelijk mogelijk naar voren te brengen, zowel voor de uitvoerders, de kinderen voor wie de installatie immers ook nieuw en onbekend is, als voor de toeschouwers:

- De installatie is zo groot dat kinderen met de bollen moeten rondlopen, van de ene sokkel naar de andere, om het te kunnen bespelen. Dit maakt het voor de toeschouwer heel duidelijk wat er gebeurt.

De klanken

De SonOrb brengt live gesynthetiseerde abstracte klanken voort. De precieze klankkleur, de ritmische en harmonische eigenschappen van deze klanken, sluiten goed op elkaar aan. De uitvoerders, de kinderen, hoeven zich zo enkel bezig te houden met de grotere lijnen van de compositie: welke klank en klankvariatie, op welk moment en hoe klinken ze mooi samen? Hierdoor kunnen ze snel tot resultaten komen.

De SonOrb heeft nu één geluidenset, maar ze is zo gefaciliteerd dat derden, componisten en studenten elektronische muziek, relatief eenvoudig nieuwe, interactieve geluidensets kunnen ontwikkelen. Plannen voor workshops hiervoor zijn in voorbereiding.

Edo Paulus is geluidskunstenaar werkend in Amsterdam. Naast de SonOrb ontwikkelde hij nog twee andere klankinstallaties die thans ook in de Klankspeeltuin in gebruik zijn. Meer info op www.eude.nl.



Spelen in de Klankspeeltuin

Martine Mussies

Muziek componeren, hoe gaat dat? In de Klankspeeltuin ontdek je het. Je hoeft geen Mozart of Lady Gaga te heten of noten te kunnen lezen: hier is iedereen een beetje componist. Ga aan de slag met slimme en futuristische klankinstallaties. Daar kun je zélf muziek mee maken. Ze hebben geheimzinnige namen als Omni, Kosmix en Xenax. Muziekgebouw aan 't IJ in Amsterdam is de enige plek ter wereld waar ze allemaal staan. Kunstzone nam poolshoogte.

Het moge duidelijk zijn: de Klankspeeltuin is geen gewone speeltuin. In de Klankspeeltuin kunnen kinderen van 7 tot en met 12 jaar spelen met geluid. Op muziekmachines, installaties en computers die speciaal voor de Klankspeeltuin zijn ontwikkeld. Een klank uitbeelden, geluiden maken, dansen of vertellen? Alles kan, want in de Klankspeeltuin kun je zonder ervaring met muziekinstrumenten of notenschrift toch een componist zijn.

Muziekgebouw aan 't IJ

De Klankspeeltuin bevindt zich op loopafstand van het Amsterdamse Centraal Station in het Muziekgebouw aan 't IJ. De installaties staan opgesteld in een grote en een kleine ruimte met glazen wanden. Onder professionele begeleiding maken de kinderen in anderhalf uur tijd een muzikale ontdekkingsreis. In kleine groepjes maken ze kennis met de verschillende klankinstallaties, experimenteren ze met geluiden en ontdekken ze spelenderwijs hoe je samen een compositie kunt maken.

Voor jongeren, volwassenen en scholen

De afgelopen jaren bleek de Klankspeeltuin niet alleen populair bij kinderen (individueel en in schoolverband), maar ook bij jongeren en volwassenen. Vandaar dat de Klankspeeltuin op afspraak eveneens voor groepen jongeren (12+) en volwassenen workshops organiseert. Tijdens zo'n workshop werk je in je eigen groep met je begeleider. Er wordt gewerkt in groepjes van ongeveer acht personen met verschillende klankinstallaties, een soort muziekmachines. De installaties zijn allemaal anders. Zo kun je met de KosmiX door beweging zelf muziek componeren op een vloer met lichtstralen en laat de Xenax je zien hoe je gemakkelijk zelf muziek tekent.



Mening van een bezoeker

Na een opleiding Geschiedenis en Erfgoedstudies volgt Sieta Neuerburg op dit moment de MA Muziekwetenschap. Zij doet hiervoor onderzoek naar de rol van muziek in educatieve programma's in musea. Onlangs was zij aanwezig bij een schoolbezoek aan de Klankspeeltuin. 'Het was bijzonder om te zien hoe de basisschoolkinderen een beetje onzeker binnenkwamen, omdat ze denken dat muziek maken iets moeilijks is waar je instrumenten en een dirigent voor nodig hebt.' Tijdens de verschillende onderdelen van de Klankspeeltuin leren de kinderen dat iedereen muziek kan bedenken en dat in principe alles mooi en 'goed' kan zijn. Vooral op de Omni, een 'muziekpaddestoel', leren kinderen daarnaast hoe ze door samenwerken een muziekstuk met verschillende partijen kunnen spelen. 'Belangrijke elementen in de Klankspeeltuin zijn het benaderen van muziek als klank en het maken van composities vanuit improvisatie. Ik denk daarom dat kinderen en jongeren hierdoor op een laagdrempelige manier kennismaken met muziek en compositie. Daardoor durven ze meer uit te proberen en zullen ze hopelijk sneller zelf muziek gaan spelen en bedenken.'

Workshops

De workshops zijn:

- iedere woensdag van 14.30 tot 16.00 uur
- iedere zondag van 12.30 tot 14.00 uur en van 14.30 tot 16.00 uur
- tijdens de schoolvakanties (regio Noord) van 12.30 tot 14.00 uur en 14.30 tot 16.00 uur (behalve tijdens de zomervakantie).

Op feestdagen, 31 december en 1 januari is de Klankspeeltuin gesloten.

Ga voor meer informatie naar www.klankspeeltuin.nl of mail naar klankspeeltuin@muziekgebouw.nl.

Sax voor dove oren

Muziekeducatie voor dove en slechthorende kinderen lijkt soms onmogelijk, maar Stichting Music Hall ziet mogelijkheden en start in oktober aanstaande het project (H)oorSax I Saxofoon voor dove oren, een landelijk muziekeducatieprogramma voor dove en slechthorende leerlingen van VO-scholen en MBO-opleidingen. Dit project wil dove en slechthorende kinderen laten deelnemen aan passieve en actieve muziekbeoefening, ze muziek laten maken in een klein ensemble en, als er talent tussen zit, naar een zo hoog mogelijk artistiek spelniveau begeleiden.

ArtMARK en Saxofoonworkshop werken al enige tijd succesvol samen in het verzorgen van saxofoonworkshops op reguliere middelbare scholen in heel Nederland. ArtMARK kreeg wel eens vraag naar geschikte muziekworkshops voor Cluster 2-scholen voor kinderen en jeugdigen met auditieve en communicatieve beperkingen. 'Een logopediste op een school voor doven en slechthorenden nam saxofoonlessen bij Saxofoonworkshop. 1 + 1 werd zo 3,' aldus Maurice Schmitz van ArtMARK.

Logopediste Annemarieke Heeren maakte samen met muziekdocent Hein Pijnenburg (Saxofoonworkshop) en bureau ArtMARK plannen voor het project Saxofoon voor dove oren. Saxofoonworkshop zorgt voor de praktische en artistieke uitvoering, ArtMARK treedt op als producent.

Er wordt samen muziek gemaakt, met gebruik van een saxofoon. Doordat het instrument op de buik ligt, kan fysieke trillingsinformatie overgedragen worden aan de spelers. Niveaus van slechthorendheid kunnen uiteenlopen, maar in alle gevallen is daadwerkelijk horen met trillingsinformatie vanuit hoofd, mond, lippen en lichaam mogelijk. Aan de hand van een gesimplificeerde notatiemethode en met visuele ondersteuning wordt daadwerkelijk muziek gemaakt.

In de aanloop naar het project zijn pilots gedraaid op een school voor kinderen met een auditieve beperking. Dit alles om meer zicht te krijgen op de hoorervaring en de eventuele aanpassingen die gedaan zouden moeten worden. De dove docenten op deze school hebben als eerste de workshop gevolgd, daarna de kinderen. Annemarieke Heeren: 'De pilotgroepen bestonden uit ongeveer 8 personen. Sommigen

gebruikten hoorapparatuur, anderen een cochleair implantaat, maar er waren ook deelnemers zonder toestellen. De uiteindelijke aanpassingen die zijn gedaan met betrekking tot de workshop, waren minimaal en bestonden voornamelijk uit meer visuele ondersteuning. Instructies werden bijvoorbeeld ondersteund met gebaren en er werd meer gebruik gemaakt van het bord. Ook is er nu nog meer tijd voor de hoorervaring, het beleven van het instrument in zijn geheel; horen en voelen dus.'



Op veel scholen voor dove kinderen is muziekeducatie geen vast onderdeel van het curriculum. Muziek wordt in beperkte mate wel aangeboden binnen de reguliere lessen en de hoortraining die gegeven wordt door de logopedist. Muziek wordt hier gebruikt als middel om buitenmuzikale doelen te verwezenlijken. Dit kan zijn op het gebied van concentratievermogen, uitbreiden van de woordenschat of sensomotorische ontwikkeling.

Het Fonds voor Cultuurparticipatie waardeert het dat door middel van dit project actieve muziekbeoefening gestimuleerd wordt bij een groep die anders niet of nauwelijks hiermee in contact komt en ook niet de mogelijkheden heeft om dit op brede schaal te doen.

Maurice Schmitz: 'Het meest opmerkelijke uit de pilots was wel de ontdekking dat het voor veel van de deelnemende kinderen/jongeren de eerste keer was, dat überhaupt iemand muziek onder hun aandacht bracht! Ze waren gefascineerd door het geluid van een saxofoon en vonden het geweldig. We openen dus letterlijk een nieuwe en ongekende wereld.'

Dove en slechthorende kinderen hebben vaak alleen te maken met de uiterlijk waarneembare verschijningsvorm van muziek. Maar pas als je gaat spelen en/of luisteren naar muziek, kun je betekenis geven of waarde hechten aan de noten en tekens. Dit kan alleen als je innerlijk een klank vormt of als je de muziek met behulp van stem of instrument tot klinken brengt.

Ria Frowijn beschrijft in *Muziek Leren*: 'Drumles. De jongen slaat ingespannen op zijn trommels. Hij voelt het geluid. Hij ziet de bekkens bewegen. Hij hoort alleen het donkere bonzen van de bassdrum.'

Kunst kan sociaal en emotioneel veranderingen teweeg brengen. Muziek bewerkt een integratie tussen beide hersenhelften. Neuroloog Oliver Sachs heeft hierover geschreven in zijn *Musicophilia*. Voor de ontwikkeling van een kind is dit van wezenlijk belang. In de hulpverlening kan muziek ingezet worden om harmonie in de geest te bewerkstelligen. Door gevoelens in muziek te projecteren kan dit gevoel nog een keer doorleefd worden, wat een ingang kan zijn om een hulpvragende dit gevoel te laten accepteren. Musiceren bevordert ook de geheugenfuncties: het onthouden van tekst, de koppeling van tekst aan een voorwerp of het bieden van structuur in een dag.

Uitnodigende muziek kan aansporen om kinesthetische en visuele ervaringen te versterken. In de praktijk zal dit betekenen dat voor sommige leerlingen het opendraaien van de volumeknop voldoende is, anderen zullen door de trillingen in hun lijf de resonerende klank ervaren.

Het luisteren naar klanken en timbres staat ook bij de Saxofoonworkshop centraal. Alhoewel de jongeren zijn zoals alle jongeren, verloopt de workshop iets langzamer en wordt het moment van ensemblespel verder uitgesteld. Maar de inhoud van de workshops is vergelijkbaar met saxofoonworkshops die elders gegeven worden.

Bureau ArtMARK ontwikkelt in opdracht van derden concepten en organiseert projecten die te maken hebben met kunst, cultuur, communicatie en educatie. Zij geloven in de verbeeldingskracht en toegevoegde waarde van kunst en cultuur voor ieder mens. In samenwerking met de Nationale Hoorstichting hebben zij eerder een project ontworpen over gehoor: *Muziek en (Geh)OOR*. Dit project bestaat uit gastlessen

VLS-leden bereiden de toekomst voor

Reyer Ploeg (voorzitter VLS)

waarbij bekende muzikanten naar scholen gaan en daar hun passie voor, soms harde, muziek delen met de scholieren. Vervolgens benoemen zij ook het oor als een belangrijk instrument. En als vanzelf komt dan aan de orde dat het verstandig is om voorzichtig om te gaan met harde muziek.

Wanneer de onderwijshervormingen doorgang vinden, zoals het huidige kabinet Rutte deze voorstelt, zullen vakleerkrachten op basisscholen en middelbare scholen ook steeds meer te maken krijgen met leerlingen die vanuit het speciaal onderwijs naar het regulier onderwijs stromen of meteen in het regulier onderwijs stappen waar vroeger een andere keuze zou worden gemaakt. Dit betekent dat muziekdocenten ook vaker te maken krijgen met leerlingen die ernstige gehoorbeschadigingen hebben of doof zijn. Het is dan de taak van de docent om ook deze leerlingen muziek te laten ervaren en op de hoogte te zijn van de ontwikkelingsproblematiek.

En dan moet inderdaad het geluid af en toe harder gezet worden en zijn luistervaardigheidopdrachten voor deze leerlingen soms onmogelijk. Maar de meeste piano's kunnen het hebben wanneer er een keer harder aangeslagen wordt. En spelen met ritme lukt ook wanneer je niet alles hoort. Ritme kun je ervaren, voelen in je lijf. Muzikaal gezien gaat het meer om breedte dan om diepgang. De sociaal-emotionele waarde van muziek is voor iedere leerling relevant.

Annemarieke Heeren: 'Kunsteducatie, en dan met name muzikeducatie, wordt naar mijn mening in te beperkte mate aangeboden aan deze doelgroep. Door het uitvoeren van de pilots weten we inmiddels dat er voor deze leerlingen veel mogelijkheden zijn en dat ze tot veel in staat zijn. En nog belangrijker, je hebt geen goede oren nodig om te kunnen genieten van het maken van muziek!'

De leerlingen die geparticipeerd hebben in de pilot van (H)Oorsax waren enthousiast en gemotiveerd. Kunstvakonderwijs is voor iedere leerling waardevol.

Geïnteresseerde docenten en scholen kunnen zich voor dit project aanmelden via Maurice Schmitz: (024) 378462, edu@artmark.nl.

De *Algemene Ledenvergadering* van de *Vereniging Leraren Schoolmuziek (VLS)* op *zaterdag 18 juni 2011* zal meer zijn dan een terugblik op het afgelopen kalenderjaar. In het bestuur merken we dat op veel plaatsen gesprekken worden gevoerd over de waarde van muziek- en kunsteducatie en cultuur in onderwijs en samenleving. Terwijl de overheid deze sectoren in beperktere mate ruimte wil bieden, willen de leraren en uitvoerders van kunst en cultuur haar waarde juist uitdragen en de draagkracht en ruimte vergroten.

Als vereniging hebben wij als primaire doelstelling het muziekonderwijs, in het algemeen en meer in het bijzonder bij de schooltypes genoemd in de wetten op het Onderwijs en de instellingen voor de kunstzinnige vorming, te bevorderen. Onze leden, beter gezegd, wij leden, willen daar iets van merken. Wij als bestuur zijn allen medelid van deze vereniging en hebben de sterke behoefte dit lidmaatschap actiever te ervaren. In een levendig gesprek in het Algemeen Bestuur kwam de wens naar voren tot het delen van (vak)inhoudelijke en praktijkgerichte, inspirerende ontmoetingen. Een behoefte aan gedeeld enthousiasme en uitwisseling.

Op zaterdag 18 juni aanstaande willen we alle leden betrekken in het ontwikkelen van ideeën over de richting en focus die de vereniging zou moeten kiezen. Een vereniging is meer dan de som der leden, maar kan dat alleen maar zijn in een levendige uitwisseling. In de ochtend zullen we vanuit een muzikale opmaat gesprekken met elkaar voeren waarvan de richting ter plekke door de aanwezigen zal worden bepaald. In een prikkelende en uitnodigende sfeer willen we onze vereniging 'opnieuw uitvinden'. Wat delen we en hoe benoemen we dat? Is schoolmuziek nog wel een begrip dat de lading dekt of vraagt de 21e eeuw een andere term? Wat is de kracht van verenigen binnen ons gedeelde veelzijdige vakgebied? Welke kansen hebben we en hoe kunnen we die geldend maken?

Wij hopen in de Algemene Ledenvergadering op een gezonde mix van ervaren leden en juist ook jonge leden die de frisse wind van de toekomst kunnen laten waaien. Voor de gesprekken gedurende de ochtend zal een innovatieve werkvorm worden gekozen die een gelijkwaardige inbreng van ieder waarborgt en tot een vruchtbare uitkomst zal leiden.

Na een hopelijk zonnige en in elk geval verzorgende onderbreking vervolgen we met de Algemene Ledenvergadering waarin zal worden teruggeblikt op het boek- en verenigingsjaar 2010 en vooruit gekeken naar 2011 en 2012. Het bestuur zal voorstellen doen ten aanzien van een aantal bestuursfuncties. Een bijzonder moment zal in deze vergadering het afscheid van onze nestor Amir Pool zijn, die zijn laatste bestuursfunctie vacant stelt en afscheid neemt. Dat willen wij gedenken.

De opbouw van de dag is:

- 10.30 uur Inloop met koffie en lekkers
- 11.00 uur Muzikale opmaat
- 11.30 uur Gesprek "Wat is de kracht van onze vereniging?"
- 12.30 uur Lunch
- 13.30 uur Algemene Ledenvergadering
- 14.30 uur Afscheid Amir Pool
- 15.00 uur Einde.

Locatie: Hogeschool Helicon, Riouwstraat 1, 2585 GP Den Haag.

U bent van harte uitgenodigd.

Besprekingen CSE's Kunstvakken 2011

Ook dit jaar worden er weer bijeenkomsten georganiseerd om de examens te bespreken:

- In Utrecht door VONKC en door gezamenlijke kunstvakverenigingen in het SBKV (Samenwerkingsberaad Kunstvakken);
- In Vleuten door de VLS;
- In Groningen door Academie Minerva.

Let op: een en ander verloopt anders dan in voorgaande jaren:

Voor deelname verzoeken wij u zich aan te melden onder vermelding van naam, adres, postcode/woonplaats, wel/niet lid via het betreffende email-adres of de betreffende website.

Van niet-leden vragen wij € 25,- voor een bijdrage in de onkosten.

Deelname is gratis bij VMBO Dans en bij VMBO Drama en bij de besprekingen in Groningen. Bij alle overige examen-evaluaties is deelname gratis voor leden van BDD, NBDK, VKAV, VLS en VONKC.

VMBO-GL en VMBO-TL - Kunstvakken 2

VMBO Beeldend

Datum: dinsdag 24 mei 2011
Tijd: 17.30 uur (tot 20 uur) - met broodjes
Locatie: Hogeschool Domstad
Koningsbergerstraat 9
3531 AJ Utrecht
(030) 2927700
Aanmelden: Secretariaat VONKC
info@vonkc.nl

VMBO Drama

Datum: woensdag 25 mei 2011
Tijd: 18 uur - met broodjes
Locatie: Faculteit Theater
Janskerkhof 18
3512 BM Utrecht
(030) 2312690
Aanmelden: Jan van Gemert - (06) 53772167
janvg@xs4all.nl

VMBO Dans

Datum: donderdag 26 mei 2011
Tijd: 15 uur (tot 18 uur)
Locatie: Kunstfactor
Kromme Nieuwegracht 66
(ingang via Jeruzalemstraat)
3512 HL Utrecht
(030) 7115100
Aanmelden: Marjolijn Breuring - (06) 21255808
m.breuring@chello.nl

VMBO Muziek

Datum: dinsdag 31 mei 2011
Tijd: 12 uur (tot 14 uur)
Locatie: Amadeus Lyceum
Burchtpoort 3
3452 MD Vleuten
(030) 6774338
Aanmelden: VLS-website
www.vls-cmhf.nl

HAVO en VWO - Kunst algemeen

HAVO Kunst algemeen

Datum: maandag 23 mei 2011
Tijd: 15 uur (tot 17.30 uur) - met broodjes

VWO Kunst algemeen

Datum: maandag 23 mei 2011
Tijd: 18 uur (tot 20.30 uur) - met broodjes
Locatie: Hogeschool voor de Kunsten Utrecht
Mariaplaats 27 (dus niet: Mariaplaats 28)
3511 LL Utrecht
(030) 23144044
Aanmelden: Secretariaat VONKC of Bureau VLS
info@vonkc.nl
bureau@vls-cmhf.nl

Evaluatie Wolf en Cito 2010

Het College voor Examens evalueert jaarlijks de centrale examens na afloop van de examenperiode. In 2010 is voor deze evaluatie ook gebruik gemaakt van de antwoorden van docenten beeldende vakken VMBO-GL- en VMBO-TL en docenten tekenen, handvaardigheid en textiele vormgeving VWO op korte enquêtevragen in Wolf en een enquête van Cito na afloop van de normering. Bent u geïnteresseerd in de uitkomsten, bekijk dan op www.cve.nl de verslagen.

Kunstvakken HAVO en VWO (oude stijl)

HAVO Beeldend - Tehatex (oude stijl)

Datum: dinsdag 31 mei 2011
 Tijd: 17.30 uur (tot 20 uur) - met broodjes
 Locatie: Hogeschool Domstad
 Koningsbergerstraat 9
 3531 AJ Utrecht
 (030) 2927700
 Aanmelden: Secretariaat VONKC
info@vonkc.nl

VWO Beeldend - Tehatex (oude stijl)

Datum: dinsdag 24 mei 2011
 Tijd: 17.30 uur (tot 20 uur) - met broodjes
 Locatie: Hogeschool Domstad
 Koningsbergerstraat 9
 3531 AJ Utrecht
 (030) 2927700
 Aanmelden: Secretariaat VONKC
info@vonkc.nl

HAVO Muziek (oude stijl)

Datum: dinsdag 31 mei 2011
 Tijd: 14 uur (tot 16 uur)
 Locatie: Amadeus Lyceum
 Burchtpoort 3
 3452 MD Vleuten
 (030) 6774338
 Aanmelden: VLS-website
www.vls-cmhf.nl

VWO Muziek (oude stijl)

Datum: dinsdag 31 mei 2011
 Tijd: 16 uur (tot 18 uur)
 Locatie: Amadeus Lyceum
 Burchtpoort 3
 3452 MD Vleuten
 (030) 6774338
 Aanmelden: VLS-website
www.vls-cmhf.nl

Karakter van de bijeenkomsten beeldend te Utrecht

Deze besprekingen zijn bedoeld als service aan de leden van VONKC. Ook niet-leden zijn hierbij van harte welkom tegen betaling van € 25,-. De bijeenkomsten hebben de status van het delen van en het luisteren naar elkaars ervaringen met het CSE en de voorbereidingen (+CPE) hierop. Hierbij zijn enkele vertegenwoordigers van het Cito aanwezig, zodat zij een indruk krijgen van de ervaren moeilijkheidsgraad en om in te schatten of de geest van de vragen goed is overgekomen. Bovendien kunnen zij bepaalde vragen beantwoorden. Deze opzet blijkt erg motiverend voor docenten, vooral voor de jongere generatie. De aanwezigen gebruiken de bijeenkomst als toetsmoment voor zichzelf: Hoe heb ik deze vraag gewaardeerd? Hoe hebben collega's dat gedaan? Hoe moeten we de Cito-norm interpreteren? Gezien het uitwisselingskarakter verschijnt er geen verslag van deze bijeenkomst. Dit om te voorkomen dat degenen die niet aanwezig zijn waren, onjuiste conclusies trekken. De aantekeningen die we maken zijn ten behoeve van het Cito. Het College voor Examen (CvE, voormalig CEVO) bepaalt achteraf, als alle examens zijn ingeleverd, of er een eventuele bijstelling noodzakelijk is. In Kunstzone 9-2011 publiceert het Cito evaluatieverslagen van de eindexamens kunstvakken.

Besprekingen CSE's Kunstvakken 2011 Groningen

Academie Minerva organiseert evaluaties van een aantal examens in de kunstvakken om in de drukke examentijd de docenten uit Groningen (en omgeving) een lange reis naar Utrecht te besparen. Mail voor informatie naar Marieke van Stempvoort: a.h.m.van.stempvoort@pl.hanze.nl.

Voor alle Groningse evaluaties geldt:

Locatie: Academie Minerva
 Gedempte Zuiderdiep 158
 9711 HN Groningen
 (050) 5951221
 Aanmelden: Ineke van der Leij
i.van.der.leij-de.bruijne@pl.hanze.nl

VMBO Beeldend

Datum: donderdag 19 mei 2011
 Tijd: 19 uur (tot 21 uur)

HAVO Beeldend - Tehatex (oude stijl)

Datum: maandag 30 mei 2011
 Tijd: 19 uur (tot 21 uur)

VWO Beeldend - Tehatex (oude stijl)

Datum: dinsdag 17 mei 2011
 Tijd: 19 uur (tot 21 uur)

HAVO Kunst algemeen

Datum: donderdag 19 mei 2011
 Tijd: 19 uur (tot 21 uur)

VWO Kunst algemeen

Datum: maandag 23 mei 2011
 Tijd: 19 uur (tot 21 uur)

Stampende Stilte in Wolvega

Evelien Kemink

Stil in Wolvega? Ja, dat klopt wel. Op het gebied van kunst en cultuur is er in dit dorp in de gemeente Weststellingwerf voor de jongere doelgroep weinig aanbod. Sinds drie jaar werkt het Linde College structureel samen met het Internationaal Danstheater en dit heeft geleid tot een aantal bijzondere projecten. Dit artikel gaat over de uitdagingen van een middelbare school om een school met cultuur te worden in een cultureel arm gebied en over de opzet van het project met het Internationaal Danstheater.

De culturele omgeving van het *Linde College* - een streekschool voor VMBO, HAVO en VWO in Wolvega met zo'n 1250 leerlingen - is op het gebied van de (professionele) kunsten niet erg rijk te noemen. In Wolvega is geen theater, geen bioscoop, geen museum. Voor de leerlingen is het dus niet vanzelfsprekend dat ze in contact komen met (professionele) kunst en cultuuruitingen. Dit is ook een reden voor de school om samenwerking aan te gaan met culturele instellingen. Op deze manier creëren we voor onze leerlingen wel een kans om op een laagdrempelige manier kennis te maken met de professionele kunsten.

Het *Internationaal Danstheater* is een dansgezelschap gevestigd te Amsterdam. Het is het enige professionele dansgezelschap ter wereld dat zich toelegt op een internationaal repertoire uit alle windstreken en zich niet beperkt tot het dansmateriaal uit één land of regio. Het gezelschap danst zowel avondvullende producties als voorstellingen speciaal voor de jeugd. Al vanaf de oprichting ziet het Internationaal Danstheater het als een belangrijke taak educatieve activiteiten te ontplooiën en het aandeel van jongeren in het publiek te vergroten. De samenwerking met het Linde College is hiervan een voorbeeld.

Ontstaan van het project

Het project is ontstaan vanuit het idee dat het vak CKV leerlingen moet voorbereiden op zelfstandige cultuurparticipatie. Of tenminste, dat ze weten wat er te halen valt binnen de wereld van kunst en cultuur en daar een eigen keuze in kunnen maken. Maar om te kiezen moet je wel weten waaruit je kunt kiezen. Daarnaast is onze overtuiging dat een danser die verbonden is aan een professioneel dansgezelschap beter de passie voor het vak kan overbrengen dan dat wij dat als CKV-docenten kunnen doen. Dus voor de invulling van het vak proberen we samen te werken met profes-



sionele culturele gezelschappen. Het *Internationaal Danstheater* is daar één van, maar bijvoorbeeld *Opera Spanga* en *Theater de Meenthe* zijn ook belangrijke samenwerkingspartners.

We kwamen in contact met het danstheater via de directeur van Theater de Meenthe die hoorde over onze plannen. De artistiek leider, Maurits van Geel, woont niet ver van Wolvega en was zelf docent in het middelbaar onderwijs. Via deze weg zijn we in aanraking gekomen met het Internationaal Danstheater met dit fantastische project als gevolg. Met Maurits hebben we gebrainstormd over de vorm van het project en de huidige vorm is daaruit ontstaan.

Lessenserie

Uitgangspunt van het project is elk jaar de voorstelling van het Internationaal Danstheater. De cultuur van India met *Schatten van Moeder India* en de Joodse cultuur met *Nesjomme* waren de voorgangers van *Stampende Stilte*, een voorstelling over de liefde. De structuur van het project is elk jaar hetzelfde, alleen de invulling verandert. De start is een lessenserie ter voorbereiding op de voorstelling en ter verdieping op het thema. De leerlingen krijgen een projectboek met daarin verschillende opdrachten waaruit gekozen wordt. De opdrachten worden met de artistieke leiding van het danstheater bedacht en houden direct verband met de voorstelling. Voorbeelden van opdrachten zijn het schrijven van een liefdeslied, het uitbeelden van een liefdesverhaal met foto's, het ont-



Foto's: Evelien Kemink



werpen van een nieuw gelukssymbool en het in gips gieten van een hand met een verwijzing naar liefde of geluk. Elk jaar is er ook een gezamenlijke opdracht. Dit jaar is dat het vouwen van een kraanvogel. Een streng kraanvogels is in Japan het symbool voor geluk en trouw. Door leerlingen keuzes te laten hopen we extra motivatie te krijgen. Voor elke leerling zit er wel een opdracht bij waar die iets mee kan.

Dansdag

De dansdag is de afsluiting van het dansproject op school. Verschillende dans- en muziekstukken uit de voorstelling zijn geselecteerd. De leerlingen moeten zich inschrijven voor een van de workshops en in één dag wordt een mini voorstelling van de echte voorstelling in elkaar gezet. In de keuze voor de workshops wordt rekening gehouden met de dansen voor jongens en meisjes. Met kostuums van het danstheater en originele muziek uit de voorstelling is de eindpresentatie altijd erg geslaagd en is de voorbereiding op het bezoek aan de voorstelling optimaal. De workshops worden gegeven door oud dansers en bekenden van het danstheater, waardoor de kwaliteit gewaarborgd is.

Bezoek voorstelling

Het bezoek aan de voorstelling wordt zo mogelijk gepland op de dag na de dansdag. Het is een extra voorstelling die in de middag in het theater in Steenwijk wordt gepland. Voor de voorstelling is er een ontmoeting met de dansers uit de voorstelling en kunnen de leerlin-

gen vragen stellen. De voorstelling is voor de meeste leerlingen de eerste ontmoeting met dans in een theater. Door de intensieve voorbereiding is er veel herkenning. Dansen en muziek uit de workshops worden herkend en de dansers zijn niet meer anonieme mensen op het podium, maar echte mensen waar net mee gepraat is. Dit maakt dat leerlingen de voorstelling op een hele andere manier ervaren en het voor de meesten een erg positieve ervaring met dans is. Reacties na de voorstelling zijn bijvoorbeeld: 'Ze deden ook de dans die wij gisteren hebben gedaan! Vet knap!' of 'Ik zou zelf niet zo snel naar zo'n voorstelling gaan, maar vind het wel ontzettend knap wat ze allemaal doen.'

Succesfactoren

Wat zijn nu de succesfactoren van dit project? De fantastische *samenwerking* met het *Internationaal Danstheater* en *Theater de Meenthe* te Steenwijk. Door met deze partijen samen te werken is er voor onze school erg veel mogelijk. Het project wordt in samenwerking met de makers van de voorstelling ontwikkeld. De voorstelling kan een extra keer in het theater spelen. Dit zorgt voor een *kwalitatief hoogstaand* project. Tijdens de workshopdagen wordt er gebruik gemaakt van dansdocenten uit het netwerk van het danstheater, een netwerk waar we als Linde College normaal geen toegang tot zouden hebben. Daarnaast is het *enthousiasme* van de medewerkers aan het dansproject een belangrijke succesfactor:

docenten, schoolleiding, leerlingen, theater en danstheater.

Aandachtspunten

Een project is nooit af en kan altijd groeien of verbeteren. Op het Linde College willen we volgend jaar bekijken of het project bij andere vakken kan terugkomen. Dus ook bij bijvoorbeeld aardrijkskunde en maatschappijleer. Daarnaast willen we het dansproject geschikt maken voor onze VMBO-afdeling. Op dit moment wordt het project uitsluitend gedaan in de klassen 4-HAVO en 4-VWO.

Informatie

Wilt u meer informatie over dit GKV-project, dan kunt u contact opnemen met Evelien Kemink, cultuurcoördinator Linde College door te bellen naar (0561) 691700 of te mailen naar ekemink@lindecollege.nl. Het projectboek van Stampende Stilte is te downloaden van www.lindecollege.nl/cultuur.

Schwärmerisch (licht begeistert)

Job ter Steege

Misschien staat u op last van de overheid straks vijftig jaar voor de klas. Vijftig jaar lesgeven is waarschijnlijker dan dat de NASA een nieuwe planeet ontdekt waar pianoles wordt gegeven. Als ik tot m'n zeventigste voor de klas sta, heb ik die vijftig jaar lesgeven 'in the pocket'. Dat zijn de feiten.

En waarom zou het niet kunnen? Gewoon elk jaar bijtekenen. Net als bij het Franse Vreemdelingenlegioen. De legionairs van dit leger sjokten door de Sahara om de Franse bezittingen te beschermen. Alleen de gratis uitgedeelde grote hoeveelheden zure Franse wijn hield de mannen gemotiveerd. Veel van die kerels hadden op hun borst getatoeëerd: *J'ai soif*.

Gelukkig ben je beter af als muziekleraar. Wat is er heerlijker dan een muziekles waarbij de tijd vliegt. Vooral zo'n ouderwetse les waar je met een klas aan het zingen bent en iedereen het einde van de les vergeet. Waar je de leerlingen als het ware het lokaal uit moet slaan, omdat de volgende klas al staat te trappelen. Wie zou dat niet tot z'n zeventigste willen?

De carrière van een muziekdocent begint vroeg. Als je in je jeugd niets aan muziek doet, kun je op je achttiende niet opeens zeggen: 'Kom, ik denk dat ik maar eens naar het conservatorium ga om muziekdocent te worden.'

Nee, daar moet je het liefst al in je kindertijd mee beginnen. Afgezien van een enkele Vrije School of een koorschool hoef je dan niet te rekenen op het basisonderwijs. Een halve eeuw geleden niet en ook nu niet. Op wat witte raven na is de basisschool beslist geen kweekvijver voor wie later met muziek(onderwijs) z'n brood wil verdienen. Het muziekonderwijs op de basisschool blijft steken in het meejammeren van liedjes, het op de automatische piloot herhalen van ostinato's (vroeger Orff, nu wereldmuziek) en rappen. Dat dit laatste helaas niets te maken heeft met muziek maar alles met poëzie, heb ik eerder uitgelegd.

Als je naar het conservatorium wil, zijn in de eerste plaats de juiste ouders van belang. Paps en mams die bereid zijn de toekomstige muziekdocent bloot te stellen aan meestal dure muzieklessen. Daarbij moeten die ouders de puf hebben hun kroost aan te moedigen dagelijks op een instrument te oefenen.

En zelfs dit hoeft niet altijd tot resultaten te leiden. Ik ben ervaringsdeskundige. Mijn zoon kon op z'n twaalfde alle jazzschema's behoorlijk wegdrummen en op zijn drumstel vierstemmig van blad lezen. Ook op de xylofoon was hij

handig. Ze hadden hem graag in het jeugdorkest van de muziekschool gehad. Hij was eens een keertje naar de verrichtingen van dit orkest wezen kijken om te zien of het wat voor hem was.

'Pap, je denkt toch niet dat ik in zo'n mieten-orkest ga zitten?' Wat volgde, was een hockey-carrière.

Mijn dochter haakte ook af. Zij speelde aardig piano, viool en dwarsfluit, maar toen ze twaalf werd, verruilde ze deze instrumenten voor mestschrapen in de manege.

Veel kinderen doen bij het invallen van de puberteit liever wat anders.

Op de middelbare school blijkt het muziekonderwijs plotseling heel aardig geregeld. Opeens lopen daar bevoegde docenten rond die behoorlijk muziekles blijken te geven. Sedert meer dan dertig jaar worden muziekdocenten in Nederland goed opgeleid, zijn de muzieklokalen steeds beter geoutilleerd en is op veel scholen muziek een eind-examenvak. Maar dat betekent natuurlijk nog niet dat die middelbare school opleidt tot het conservatorium. Wie naar het conservatorium wil, redt het niet met muziek op HAVO of VWO. De muziekschool of de privé-docent blijft onmisbaar. En dan is er nog iets.

Op de middelbare school ben je als leerling te laat. De muzikaal-gevoelige periode is dan al voorbij. Muziek leren is vooral een kwestie van imitatie en dat gaat nu eenmaal het beste als je jonger dan tien jaar bent. Daarna begint de puberteit en moet je het meer hebben van correctie dan van imitatie. Maar hoe kan de muziekleraar nu corrigeren als ze op de basisschool niets hebben geleerd?

Daarom is het zo sneu dat vanwege het slechte muziekonderwijs aan jonge kinderen, het muziekonderwijs aan kinderen van twaalf jaar en ouder niet het niveau heeft dat verwacht zou mogen worden gezien de kwaliteit van docenten, methodes en leermiddelen.

Geen vrolijke boel dus. Maar gelukkig zijn er elk jaar weer jongens en meisjes met de juiste ouders die graag muziekles willen geven. Soms door roeien en ruiten. Ze melden zich aan bij de conservatoria. Ze zijn zo door de muziek gegrepen dat ze niets anders willen dan mensen meeslepen met hun muzikale passie.

Dit klinkt wel erg schwärmerisch. Vijftig jaar leerlingen met je meeslepen? Ja, dat lukt als je inderdaad die leerlingen wilt meeslepen en niet de muziek. Muziek is een dood paard, waar je beslist niet aan moet trekken. Je moet je leerlingen op sleeptouw nemen naar het plezier in muziek. En tatoeëer dan maar op je borst: *Maître de plaisir*.

Muziekleraressen raad ik overigens af iets dergelijks op hun buik te zetten. *Maîtresse de plaisir* staat zo raar.

Actief met CKV

Cultureel Erfgoed

Beleef Het Verleden met al je zintuigen!

maakt de geschiedenisles nog leuker door een historisch personage in de klas uit te nodigen! Een ontmoeting met een prehistorische boerin, een middeleeuwse ridder of een soldaat uit de Tweede Wereldoorlog laat de geschiedenis herleven. Leerlingen kijken, ruiken en voelen aan de geschiedenis en krijgen antwoorden op al hun vragen. Uiteraard wordt de inhoud van de lessen afgestemd op het niveau van de groep. Bovendien kan het lesaanbod geheel aan de wensen van de school worden aangepast. Titels: *Prehistorie, Het werk van een archeoloog, Een Griekse godin in de klas, Het Romeinse Rijk en het Latijnse schrift, Hoe gingen Romeinen in bad?, Het leven van een gewone middeleeuwse vrouw, Een 15e eeuwse ridder in de klas, Regenten en vorsten 1600-1700, Pruik en revoluties 1700-1800*. Mail voor informatie naar info@beleefhetverleden.nl. www.beleefhetverleden.nl

Stadsmuseum IJsselstein heeft voor kinderen genoeg te beleven: ontdek hoe de maalsteen werkt op het erf van de IJzertijdboerderij of verkleed je als Ot en Sien of als ridder en jonkvrouw. In het museumcafé kun je snuffelen en puzzelen bij het ontdekkabinet, een wand met geheimzinnige kastjes en laatjes om te 'zappen' door de Prehistorie, Middeleeuwen en 'grootmoeders-tijd' rond 1900. Het museum heeft een gevarieerd aanbod van interactieve cultureel erfgoedprojecten voor het primair onderwijs. Ook voor docenten en leerlingen van het voortgezet onderwijs (CKV, kunstvakken, geschiedenis of speciale projecten rondom stads- en omgevingsgeschiedenis) vormt de vaste collectie een interessan-

te aanvulling op het onderwijsprogramma. De hoofdthema's van de vaste expositie zijn: *Vroegste bewonings-geschiedenis* (prehistorie, met de nadruk op de ijzertijd), *Stad en Kasteel IJsselstein in de Middeleeuwen*, *Beroepsleven rond 1900* en *Panorama Rivierenland* (schilderijen van rivierlandschappen door de eeuwen heen). Ook een bezoek aan Kasteeltoren IJsselstein is mogelijk, in combinatie met een rondleiding door de stad of theatervertelling. Bij wisselentoonstellingen die interessant zijn voor het voortgezet onderwijs worden speciale kijkwijzers en lesprogramma's gemaakt. www.stadsmuseum.nl

Toneel-Theater

Nederland Theaterland heeft een website opgezet die inzicht geeft in de bijzondere kenmerken van het Nederlandse theater. Vanuit een aantal invalshoeken (ruimte, vormgeving, muziek en geluid, tekst, acteren, inspiratie) worden recente Nederlandse theatervoorstellingen bekeken. Daarnaast bevat de site een overzicht van de belangrijkste theatergroepen in Nederland. De site is in eerste instantie bedoeld voor het middelbaar onderwijs. Leerlingen CKV kunnen hier informatie vinden over voorstellingen en groepen die ze gaan zien of al gezien hebben. Maar ook docenten zullen er dankbaar gebruik van maken. Bovendien ontwikkelen diverse theatergezelschappen een educatieve website rond één of meerdere voorstellingen. www.theaterland.nl

Dansgezelschap De Stille maakt educatieve dansoptredens voor de (jongste) jeugd waarbij gewerkt wordt met academisch geschoolde moderne dansers. De gelaagdheid van de voor-

stellingen zorgt ervoor dat de producties voor jong en oud geschikt zijn. Dansgezelschap De Stille is van mening dat ieder kind het verdient om in aanraking te komen met moderne dans. Educatie vormt een integraal onderdeel van de werkwijze. Dans is het middel om kinderen te prikkelen hun eigen verhaal te maken: het grenzeloze verhaal van de verbeelding. Vanuit de visie dat verbeelding nieuwe openingen biedt voor ieder mens, moet elk kind in aanraking gebracht worden met de magie van het andere, het onbekende. Een kind dat de stap maakt van de imitatie naar de verbeelding maakt de sprong van het bestaande naar het nieuwe. In een wereld die zo snel verandert, is creativiteit onontbeerlijk. Het gezelschap maakt voorstellingen die al geschikt zijn voor kinderen vanaf 4 jaar. De voorstellingen in combinatie met een workshop vinden op school plaats: in de klas of in het speellokaal. Mail voor informatie naar info@destilte.nl. www.destilte.nl

Hit & Run voorstellingen van Toneelgroep Oostpool worden uitgevoerd in de vrachtwagentrailer van Toneelgroep Oostpool die zowel in voorjaar als in najaar 2011 én 2012 naar de schoolpleinen van middelbare scholen in Gelderland en Overijssel rijdt. In 2011 is dit de voorstelling *Hoektand*. Met de trailervoorstellingen laat Toneelgroep Oostpool jongeren op een verrassende en ongedwongen manier kennis maken met het medium theater. In de vrachtwagentrailer, waarin de voorstelling zich afspeelt, is ruimte voor 60 leerlingen. Om aan de vraag te voldoen maken de komende twee seizoenen de Hit & Run voorstellingen *Hoektand* in 2011 en *Pinocchio* (werktitel) in 2012, een tournee in maart en april en een reisetournee in september, oktober en november.

Voor de reisetournee van *Hoektand* najaar 2011 en beide tournees van *Pinocchio* (werktitel) in 2012 kunnen scholen en theaters nog voorstellingen boeken. *Hoektand* is een voorstelling die de kracht van de jonge mens onderzoekt. In *Hoektand* groeien een broer en twee zussen op, zonder ooit buiten de muren om hun huis te zijn geweest. In deze fantasierijke wereld voelen de drie kinderen, zonder ooit buiten geweest te zijn, dat er meer in de wereld is. Met *Hoektand* probeert Toneelgroep Oostpool jongeren aan het denken te zetten over de puberteit en hoe zij eigenlijk zijn opgevoed. Mail voor informatie naar birgit@toneelgroepoostpool.nl. www.toneelgroepoostpool.nl

Agenda

Reincken Festival oude muziek Deventer op vrijdag 27 en zaterdag 28 mei heeft als thema *Hanze en Bourgondië*. Ensembles van naam staan garant voor prachtige concerten, jonge musici tonen hun beste kunnen tijdens de fringe concerten. Nieuw is het podium dat we geven aan topamateursensembles en het open jeugd podium. Ook de stadsbeiaardier zal op beide dagen aan het festival meewerken. Er komt een bijzonder slotconcert: niet alleen luisteren naar muziek van het *Ensemble Fortuna en Folia*, maar ook genieten van *Renaissance dans* met de mogelijkheid zelf mee te doen. Het programma neemt ons mee naar het Bourgondische hof. www.reinckenfestival.nl

Waterval Vertelfestival te Zwolle op 3, 4 en 5 juni is een intiem en origineel, wervelend festival vol verhalen en muziek. Het grasveld voor *Verteltheater De Verhalenboot* aan de Thorbeckegracht is dan omgetoverd tot magisch verhalenparadijs. Vuurtjes flakkeren,



Romeinse badcultuur
Zie: Beleef het verleden



De Stille - De lopende lijn
Foto: Hans Gerritsen
Zie: Dansgezelschap De Stille



Toneelgroep Oostpool - Hoektand
Zie: Hit & Run voorstellingen



Waterval Vertelfestival
Zie: Waterval Vertelfestival

rook kringelt omhoog langs grote Mongoolse tenten. In die tenten zinderende vertellingen en liederen voor grote en kleine mensen: over onbekende heldinnen en heksen die de 21e eeuw binnenvallen, door twee Engelse zangeressen-actrices. De Griekse mythen worden herverteld door een Nederlandse acteur, een Vlaamse verteller en Antilliaanse standup-storyteller. Mail voor informatie naar rob@xplosief.nl. www.waterval-vertelfestival.nl

Julidans 2011 vindt plaats 1 t/m 10 juli. Deze eenentwintigste editie van het internationale dansfestival is een samenwerking van Stadsschouwburg Amsterdam, Melkweg, Theater Bellevue, Paradiso, Henny Jurriëns Stichting en het Vondelpark Openluchttheater. Mail voor informatie naar marcel.tichelaar@ssba.nl. www.julidans.nl

Theateradviesdag toont een weloverwogen selectie uit het voorstellingsaanbod. Het Nederlandse theater heeft een fijn vertakt stelsel van podia en gezelschappen, die samen een grote diversiteit aan voorstellingen aanbieden. Er worden vakinhoudelijke discussies gevoerd en u wordt geïnformeerd over de educatieve programma's die leerlingen nader laten kennismaken met de geheimen van het theater. Hierdoor is er voor elk wat wils. Tegelijkertijd is het niet altijd even makkelijk om een gefundeerde keuze te maken uit het grote aanbod. Daarom organiseren de theaters en gezelschappen in Rotterdam, Amsterdam, Den Haag en Groningen deze *Theateradviesdag*. Op deze dag wordt ook de *Theateradviesgids* uitgeleerd. In deze gids staat het overzicht van voorstellingen en het bijbehorende educatieve aanbod. *Amsterdam* 25 mei Stadsschouwburg, *Den Haag* 30 mei

Korzo Theater, *Rotterdam* 7 juni
Theatergroep Max, *Groningen* 8 juni
Noorderkerk.

www.theateradviesdag.nl

Film-Foto-Video

Instant Cinema is het platform van *EYE Film Instituut Nederland* voor experimentele films en kunstfilms. Op de site zijn zowel klassiekers uit het experimentele genre als nieuwe films van jonge makers te zien. Lange tijd waren experimentele films en kunstenaarsfilms vrijwel uitsluitend te zien in musea en tijdens festivals. Met de lancering van deze website wil EYE meer aandacht genereren voor deze belangrijke kunstvorm. Door experimentele cinema voor een groot publiek toegankelijk te maken hoopt het filminstituut bij te dragen aan de kunsthistorische context en waardering van een voor veel film liefhebbers nog weinig bekend genre. *Instant Cinema* fungeert als een community-website waarop filmmakers zelf hun portfoliopagina aanmaken, vormgeven en beheren. EYE plaatst zelf een selectie van klassieke en moderne werken uit zijn collectie op de site. Bezoekers van de fraai vormgegeven en gebruiksvriendelijke site kunnen zowel klassiekers uit het experimentele genre als recente producties integraal bekijken.

<http://instantcinema.org>

Holy Animatiewerkshops laat VO-leerlingen op een online animatieplatform hun gedachten over actuele thema's vormgeven in een clip. Zo worden ze uitgedaagd om op creatieve wijze hun mening over thema's als duurzaamheid en vrijheid te verbeelden. Alle clips doen mee aan de clipwedstrijden en reizen door het land, zodat hun visie gedeeld wordt met een groot publiek. Bij de workshop gaan de leerlingen

direct online met het HOLY-animatieprogramma. Dus geen externe middelen of software nodig, alleen een computer met internet. Op de HOLY-portal zijn alle clips te bekijken en bewerken. De jongeren kunnen hun clips toevoegen aan Hyves, Facebook en andere social media. En de gemaakte clips doen automatisch mee aan de landelijke clipwedstrijden van HOLY. Online staan lespakketten voor docenten en leerlingen voor VMBO, HAVO en VWO. Duur: een dagdeel.

www.holy.nl

Vroeger & Zo bestaat uit tien nieuwe gedramatiseerde afleveringen van *SchoolTV* over historische gebeurtenissen, mensen en feiten. De leerlingen zullen worden gegrepen door de karakters en wat ze meemaken. De inhoud wordt aangevuld met de broodnodige historische achtergrondinformatie. Onderwerpen zijn: *Een graf voor de Farao*, *Het offer aan de Goden*, *De Vikingen komen*, *De zwarte dood*, *Vast in het poolijs*, *Het zonnestelsel van Eise*, *Vincents kleuren*, *Aletta's strijd voor de vrouwen*, *Oorlog in de loopgraven* en *Oorlog in verscheurd Joegoslavië*. www.schooltv.nl > Vroeger en zo

FilmTrips Brussel is nu ook beschikbaar na *FilmTrips Berlijn* en *FilmTrips Amsterdam*. De plattegrond van *FilmTrips Brussel* toont een overzicht van 24 filmlocaties waar zowel Vlaamstalige als Franstalige films zijn opgenomen. Bekijk Brussel eens vanuit het gezichtspunt van een filmregisseur en dwaal na een bezoek aan het vernieuwde filmmuseum *Cinematek* door de straten van deze wereldstad! Zie de website voor meer informatie (voor docenten en leerlingen) en de mogelijkheid van bestellen. www.filmtrips.nl

Cinekid MediaRoute is een leerlijn media-educatie voor leerlingen van het basisonderwijs. In de leerlijn worden kinderen actief en creatief bij de media betrokken. Verschillende activiteiten volgen elkaar jaarlijks stapsgewijs op, waardoor een doorgaande ontwikkeling van kennis en vaardigheden wordt gewaarborgd. Belangrijk uitgangspunt is de focus op de mogelijkheden van audiovisuele media, zonder hierbij zaken als veiligheid, informatievaardigheden en maatschappelijke verantwoordelijkheid uit het oog te verliezen. Aan de basis van de leerlijn staat een onderzoek van *Cinekid* naar de verschillende ontwikkelingsfasen van kinderen en bijbehorende vaardigheden: welke inhoud en welke verwerkingsvormen, op het gebied van media-educatie, kunnen ze op welke leeftijd aan? Met behulp van het lesmateriaal bekijken de kinderen mooie en interessante films en tv-programma's en gaan ze zelf filmpjes maken en communiceren met behulp van media. Door kinderen te leren over verschillende media en technieken, ze te laten zien hoe ze deze kunnen gebruiken en erop te reflecteren wordt de positie van kinderen in een gemedialiseerde samenleving versterkt. Ga naar de website voor meer inhoudelijke informatie over de opbouw en de kosten van de verschillende MediaRoutes. www.cinekid.nl/mediaroute

www.CKplus.nl: overzicht van bijna 400 lopende exposities, informatie op trefwoord over 1200 musea
www.CKplus.nl/extra7.html: overzicht van culturele manifestaties en exposities
www.CKplus.nl/extra12.html: 190 stadswandelingen en kunstroutes
hans@CKplus.nl: voor reacties en opgaaf gratis Ckplus.nl-nieuwsbrief



Concept –syb
Foto: Niels Stomps
Zie: Julidans 2011



Holy Animatiewerkshops
Zie: Holy Animatiewerkshops



De bezetting
Zie: Vroeger & Zo



Manneke Pis
Zie: FilmTrips Brussel